

ELEKTRONIZACE VÝUKY PRÁVA

František Cvrček

František Novák

Karel Beran

Petr Dostalík

Michal Urban

Viktor Hatina

Michal Šejvl

Elektronizace výuky práva

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právníká

Elektronizace výuky práva

František Cvrček – František Novák
– Karel Beran – Petr Dostálík – Michal Urban
– Viktor Hatina – Michal Šejvl

DOI
<https://doi.org/10.24132/ZCU.2020.09976>

Plzeň 2020

**FAKULTA PRÁVNICKÁ
ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY
V PLZNI**

Elektronizace výuky práva

František Cvrček a kolektiv

Autorský kolektiv:

prof. JUDr. Karel Beran, Ph.D. – kapitola 4

doc. JUDr. František Cvrček, CSc. – místo úvodu, kapitoly 1, 2,
shrnutí, Summary, rejstřík

doc. JUDr. Petr Dostálík, Ph.D. – kapitola 5

Mgr. Viktor Hatina – kapitola 6

JUDr. František Novák, CSc. – kapitola 3

JUDr. Michal Šejvl, Ph.D. – kapitola 7

JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D. – kapitola 6

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni.

Recenzenti:

JUDr. Eduard Bárány, DrSc.

doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.

ISBN 978-80-261-0997-6

ISBN 978-80-261-0981-5 (brožovaná vazba)

DOI <https://doi.org/10.24132/ZCU.2020.09976>

© Západočeská univerzita v Plzni, 2020

Autoři, 2020

Obsah

Místo úvodu	1
Kapitola 1	
Elektronizace právních textů	3
Kapitola 2	
Vlastnosti právních textů	13
Kapitola 3	
K některým možnostem využití poznatků o elektronizaci (digitalizaci) práva a nástrojů z oboru právní informatiky při výuce vybraných předmětů práva na základě zkušeností z českých právnických fakult	34
Kapitola 4	
Funkce a limity využití právních informačních systémů ve výuce práva	53
Kapitola 5	
Elektronizace výuky římského práva: Antická právní věda v informační společnosti 21. století	64
Kapitola 6	
Elektronizace výuky na nejstarší české právnické fakultě	77
Kapitola 7	
Elektronizace práva jako dobrý sluha, ale špatný pán (nejen ve výuce)	95

Shrnutí	111
Summary	113
Rejstřík	116
Přehled autorů	119

§ 1

Místo úvodu

Jestliže zavedení tisku představovalo revoluční změnu ve vývoji lidstva, někteří historici ji dokonce považují za fenomén ohlašující konec středověku v Evropě, pak obecnou digitalizaci lze považovat za obdobně revoluční krok. Podobné revoluční změny s sebou nesou na jedné straně velký pokrok a na straně druhé také negativní efekty, které se projevují zejména v přechodném období.

Nemá smysl zastírat, že se všichni snažíme s tímto trendem vyrovnávat někdy s větším a někdy s menším úspěchem. V každém případě digitalizace nespočívá pouze v kvantitativním rozšíření našich možností, ale vyžaduje také kvalitativní změnu myšlení, mění např. způsoby sdělování informací, způsob výuky i způsob psaní digitálně prezentovaných textů.

Tato monografie se pokouší popsat některé trendy související s digitalizací výuky práva vycházející ze současných zkušeností učitelů právnických fakult Západočeské univerzity v Plzni a Univerzity Karlovy a zkušeností vědeckých pracovníků Ústavu státu a práva AV ČR, kteří se zabývají tvorbou podpůrných programů využitelných mimo jiné i ve výuce práva.

Autoři vycházejí z kritického popisu současného stavu digitalizace na zmíněných fakultách, navrhují řešení spjatá se specifiky práva a právního jazyka, tvorbou digitálních učebnic, programů

využívaných při výuce a poukazují na možnosti využití výsledků výzkumu v této oblasti.

Názory na možnosti využití digitálních technologií se i v rámci této monografie různí, což považujeme za normální, neboť neexistuje jedna předem daná a jasná cesta. Naopak snažili jsme se zachytit co nejširší paletu názorů. Necht' čtenáři sami rozhodnou, která cesta se jim bude jevit nejinspirativnější.

Podle našeho názoru je přirozené, že sama monografie propagující možnosti využití digitalizace ve výuce práva by měla mít vlastní digitální verzi. Proto jsme zpracovali vedle verze tiskové i verzi digitální, která by měla respektovat navržené postupy. Je třeba konstatovat, že nejednou jsme se tak chytli do vlastní pas-ti. Z toho je zřejmé, že nejde a ani nemůže jít o definitivní řešení. Elektronizace výuky je proces, který každým krokem otevírá nové možnosti, ale také celou řadu otázek.

V zásadní orientaci jsou všichni autoři za jedno. Digitalizace je neodvratný proces, kterému se budeme muset přizpůsobit. Jeho přínosy jsou nepopiratelné i v tak konzervativní oblasti, jako je právo. Naprostá většina i praktických právníků se již dnes neobejde bez digitálních technologií a výuka práva musí na tento trend pozitivně reagovat. Pokud tato monografie přispěje k posílení tohoto trendu, pak splnila svůj účel.

Tato publikace vznikla v rámci ESF projektu Západočeské univerzity v Plzni (CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002287), aktivita 2: Zkvalitnění vzdělávací činnosti a moderní výukové trendy, podaktivita 308: Implementace a reflexe nových metod výuky na Fakultě právnické. Původní text byl zpracován k 31. prosinci 2019.

Kapitola 1

Elektronizace právních textů

§ 2

Historie a současnost

Zpracováním právních textů se dlouhodobě zabývá Ústav státu a práva AV ČR (dále jen ÚSP). Již od roku 1985 se v ÚSP vytvářejí databáze právních informací, informační systémy, elektronické slovníky a programy pro analýzu právního jazyka. V současné době se aktivity tohoto typu soustřeďují v Centru pro výzkum právního jazyka v ÚSP. Pro pochopení vývoje v této oblasti je třeba se nejprve vrátit trochu do historie. Zabýváme se ovšem pouze těmi projekty, které mají vztah k výuce práva.

§ 3

Historie

Současný výzkum navazuje na aktivity prof. V. Knappa, které zahájil již koncem 60. let minulého století. V ÚSP v té době působila skupina zabývající se aplikací kybernetiky v oblasti práva se širokým záběrem týkajícím se umělé inteligence a jejím využitím v praxi i využitím kybernetických postupů ve výuce.¹ K nejvýznamnějším výstupům patřil projekt pracovně nazývaný „Výživné“, který se zabýval automatickým rozhodováním o výši

¹ Viz KNAPP, V. *O možnosti použití kybernetických metod v právu*. Praha: ČSAV, 1963.

výživného přidělovaného centrálním výpočetním strojem.² Ve své době šlo o unikátní projekt využívající nejmodernějších matematických metod. K jeho realizaci však nikdy nedošlo. Na počátku 70. let byla kybernetická skupina rozpuštěna z důvodů politických.

Od poloviny 70. let se prof. Knapp spolu s informatikem prof. Cejpkem soustředil na projekt ASPI.³ Je třeba si uvědomit, že v té době neexistovalo plnotextové vyhledávání ani osobní počítače. Cílem projektu ASPI bylo vybudovat centrální právní informační systém o platných právních předpisech, který by provozoval stát. Vzhledem k tehdejší technologii byl jádrem projektu právní tezaurus. Původní představa byla založena na postupu, kdy bude vytvořen rejstřík platných právních předpisů a speciální selekční jazyky obsahující právní termíny v jejich vzájemných souvislostech umožňující vyhledávání, tedy tezaurus. Koncepce se odvíjela od zkušeností s francouzským systémem JURIDIAL vytvářeným CNRS. Prakticky mělo vyhledávání fungovat tak, že uživatel zadával postupně v hierarchicky uspořádaném tezauru dotazy, až dospěl k odkazu na konkrétní paragraf daného předpisu, který si potom nechal promítnout na mikrofiších. Knappův tým v 80. letech tezaurus v rozsahu přes 5 000 termínů vytvořil a je třeba zdůraznit, že v té době jsme patřili mezi několik málo států v Evropě, které měly takový tezaurus k dispozici. Projekt ASPI však do konce roku 1990 jako celek realizován nebyl.

První právní informační systém v ČSSR zprovoznil na velkém sálovém počítači Ing. Šafář ze slovenského ministerstva spravedlnosti v roce 1989. V podstatě šlo o rejstřík platných právních předpisů, jak jsme jej znali z Přehledu platných právních

²Viz blíže KNAPP, V. a kol. *Projekt Výživné a výzkumná zpráva k němu*. Uloženo v knihovně ÚSP AV ČR. Praha: 1968.

³Tento projekt nemá nic společného s komerčním systémem téhož jména.

předpisů v tiskové formě, kterou vydávalo české ministerstvo spravedlnosti.⁴

Po roce 1982, kdy se objevily osobní počítače, se situace zásadně změnila. Nová technologie umožnila odstranit závislost na velkých počítačích, zlevnila provoz a přišla postupně s metodou plnotextového vyhledávání. V nadšení vyvolaném možností vyhledávání přímo v textech právních dokumentů se opustila technologie tezaurů a spoléhalo se na to, že plnotextové vyhledávání všechno vyřeší.

V druhé polovině 80. let nastoupila nová generace žáků prof. Knappa, která se snažila navázat na jeho projekty. Tak vznikla skupina pro výzkum v oblasti právní informatiky, která byla chápána dosti široce, ale v zásadě navazovala na projekty kybernetické skupiny z 60. let. Prvním projektem této skupiny bylo vytvoření počítačové databáze, která by na úrovni rejstříku popisovala vývoj československého právního řádu od roku 1918 včetně recipovaných předpisů bývalého Rakouska-Uherska. Cíle tohoto projektu byly čistě výzkumné. Ke každému právnímu předpisu bylo přiřazeno okolo 50 proměnných, které sloužily za základ pro analýzu československého práva v dlouhých časových řadách (tedy od roku 1918). Na doporučení oponentů projektu v roce 1988 se skupina začala zabývat tvorbou informačního systému provozovaného na osobních počítačích a dostupného státním institucím i široké veřejnosti. Tento systém byl na počátku 90. let dokončen pod názvem CS LEGSYS – rejstřík. V podstatě šlo o rejstřík právních předpisů, který se ovšem od projektu Ing. Šafáře lišil rozsahem záběru (všechny předpisy od roku 1918, nikoliv pouze platné k určitému datu), provozem

⁴ Viz přehled platných právních předpisů vyhlášených ve Sbírce zákonů SNR, v Ústředním věstníku a v Úředním věstníku od doby osvobození ČSSR do 30. června 1985. Praha: SEVT, 1985.

na osobních počítačích, využitím plnotextové technologie obohacené o lemmatizaci⁵ pro vyhledávání a rozsahem popisu jednotlivých dokumentů.

Cílem pracovníků ÚSP bylo vždy dosáhnout vytvoření státního právního informačního systému, který by byl zadarmo dostupný všem s tím, že za kvalitu dat by stát ručil a byla by rovnocenná právním dokumentům publikovaným v tištěné Sbírce zákonů, případně v jiných oficiálních sbírkách. Za tímto účelem vznikl projekt PALLAS, který mělo provozovat tehdejší Národní informační středisko (dále jen NIS). Do tohoto projektu vstoupila data z ÚSP, data zpracovávaná Úřadem vlády podle normy předpokládající efektivní vyhledávání s tím, že programový tým zajistí NIS. Pro rozpory o koncepci programu v průběhu projektu se ÚSP přestal zabývat strategickými otázkami vývoje systému, ale jeho okleštěnou verzi nadále podporoval datově. V roce 1994 byl systém PALLAS připraven k provozu, ale záhy byl zrušen z důvodů nám nepřilíživých. Od té doby dodnes žádný státní informační právní systém nevznikl.⁶

V reakci na nespokojenost pracovníků ÚSP s vývojem projektu PALLAS byl v ÚSP vyvinut plnotextový systém CS LEGSYS – text, který pak ÚSP šířil do roku 2003. Od roku 2004 pak komerční část systému přešla na soukromou firmu a byla šířena pod názvem LexGalaxy. Na základě dohod však ÚSP měl vždy k dispozici aktuální data, která se firma zavázala dodávat v předepsané struktuře. S komerční stránkou však pracovníci ÚSP již neměli nic společného. Aktuální databáze o právních dokumentech využívá ÚSP dodnes.

⁵ Lemmatizací se míní zjednodušeně řečeno možnost vyhledávání všech tvarů daného slova, tedy vlastně skloňování.

⁶ Systém Sbírka zákonů provozovaný Ministerstvem vnitra nelze v současném stavu považovat za právní informační systém. Podle zákona měl vzniknout k 1. 1. 2020.

Od konce 90. let se právní informatici v ÚSP zabývali analýzou právního jazyka. Postupně se totiž ukázalo, že tzv. plnotextová technologie není všemocná a její efektivnost postupně klesá. Vzhledem k tomu, že pracovníci ÚSP založili výuku právní informatiky nejprve na Právnické fakultě UK v Praze a posléze na všech ostatních fakultách, získali zkušenosti, které naznačovaly, že k zásadnímu prohloubení znalostí o právu nedošlo, resp. zdaleka nebyla splněna očekávání. Tým ÚSP ovšem nikdy nepovažoval právní informační systémy samy o sobě za spasitelné, dokonce o nich vždy tvrdil, že jde o užitečný odpad výzkumu. Koncepce právní informatiky se v ÚSP vždy pojímala jako aplikace informatických a exaktních metod pro výzkum práva, nikoliv jako primární provozování právních informačních systémů. Co se týká informačních systémů, ÚSP se soustředí spíše na vývoj nových postupů a analýzy.

Významnou zkušeností pro výzkum v oblasti právní terminologie byl projekt LOIS – Lexical Ontologies for Legal Information Sharing (2004–2006) podporovaný Evropskou komisí. Šlo o mezinárodní projekt, který usiloval o vytvoření systému propojujícího právní terminologii ze šesti jazyků v oblasti spotřebitelského práva. Celkem bylo zpracováno okolo 2 000 hesel v hierarchické struktuře. Pro nás byl tento projekt významný především z hlediska metodologického, resp. byl poučením pro naše další postupy. Je třeba objektivně konstatovat, že ani tento projekt nesplnil očekávání.

Od roku 2007 pracovníci ÚSP začali vyvíjet ve spolupráci s informatiky z Fakulty informatiky MU v Brně Právnícký elektronický slovník (PES). Nešlo o klasický encyklopedický slovník, ale o slovník kontextuální, pracující s dokumenty typu právní předpisy, judikáty i doktrinální texty s využitím lingvistických nástrojů analýzy textů. Systém PES tak měl dvě části, tj. jednak část slovníkovou

a jednak část korpusovou. Část slovníková se zabývala zpracováním základních učebnic jednotlivých oborů a část korpusová analýzou platných právních předpisů pomocí Sketch Engine. Tento systém je na internetu všeobecně dostupný zadarmo a je pravidelně aktualizován a rozvíjen.

§ 4

Současnost

Ve výuce práva se v současnosti využívají především právní informační systémy o platném právu. V českých poměrech se provozují hlavně komerční systémy, což je pochopitelné vzhledem ke stavu, kdy státní informační právní systém zatím v provozu není. Pracuje se rovněž se zahraničními systémy, které jsou dostupné na internetu, tedy se státními informačními systémy typu např. Legifrance či RIS atd. Dostupné jsou také systémy EU. Z doktrinálních a analytických systémů funguje PES.

Systémy se používají především při výuce právní informatiky a výjimečně v jednotlivých oborech jako právní teorie či legislativa.

Řada českých informačních systémů pracuje s komentáři či monografiemi, které obvykle vydává nakladatelství, s nímž je daný informační komerční systém spojen.

Nejvyšší soudy mají své informační systémy různých typů a postupně se rozšiřují i báze soudů nižších.

Parlament provozuje vlastní informační systém s propojením na informační systémy EU.

Efektivním pomocníkem praktických právníků i soudců jsou editory se vzory podání, žalob a rozsudků.

Zcela obecně slouží k vyhledávání informací systémy veřejně dostupné na internetu.

§ 5

Problémy současného stavu

Celkově shrnuto lze konstatovat, že informatizace práva v ČR sice probíhá, ale doposud zdaleka nespĺnila očekávání. Tento stav má celou řadu příčin.

Za prvotní problém lze považovat neexistenci státního informačního systému o platném právu. Uvědomíme-li si, že o realizaci tohoto systému se usiluje od roku 1975 a nejpozději v 80. letech jsme mohli tento systém mít, je poměrně šokující, že za posledních 50 let se stát k ničemu podobnému neměl. Dokonce systém PALLAS zničil. Nyní sliboval stát takový systém od roku 2020, ale lze důvodně pochybovat, že tento slib dodrží, vzhledem k datům, která prezentuje Ministerstvo vnitra pod názvem Sběrka zákonů.

Jen namátkou je třeba připomenout, že se přestala oficiálně vydávat úplná znění právních předpisů. Poslední oficiální úplné znění bylo ve Sbírce vydáno v roce 2013, v roce 2012 4 a v roce 2011 2. Každému je známo, že jedním ze základních nešvarů našeho právního řádu je množství novelizací. Připomeňme, že tak zásadní zákon, jakým je trestní zákoník č. **40/2009 Sb.**, účinný od 1. 1. 2010, byl změněn 31krát, což znamená, že mělo být zpracováno 29 úplných znění k účinnosti jednotlivých novel. Jelikož není v silách jednotlivců zpracovávat samostatně úplná znění z daného oboru, musí se právníci včetně soudců spolehnout na neoficiální úplná

znění komerčních firem, které samozřejmě žádnou odpovědnost za kvalitu zpracování těchto znění nenesou. Stát prostě na informování o právu rezignoval, a tak se řídíme virtuálním právem zpracovaným komerčními systémy.

Kvalitní vyhledávání v právních předpisech, ale i dalších právních dokumentech (judikatura, důvodové zprávy, komentáře, metodické pokyny atd.) stojí a padá na kvalitním zpracování dat, v našem případě textů. Formu zpracování právních předpisů upravují Legislativní pravidla vlády, což je dokument schválený usnesením vlády. Jak známo usnesení vlády není právním předpisem, ale normativní instrukcí zavazující pouze vládu a jí podřízenou státní správu. Poslance, kteří mají zákonodárnou iniciativu, a regiony Legislativní pravidla vlády nezavazují. Paradoxně tak formální tvorba práva je upravena neprávem. Samotná Legislativní pravidla vlády však nepředstavují normu, která by počítala s počítačovým zpracováním. Jako příklad lze uvést formulace algoritmu novelizování, tj. tzv. novelizačních bodů, které nejsou normalizovány tak, aby byla možná automatická rekonstrukce úplných znění, a takových nedostatků jsou desítky. Lze důvodně pochybovat, že zákon č. **222/2016 Sb.**, o Sbírce zákonů a mezinárodních smluv a o tvorbě právních předpisů vyhlášených ve Sbírce zákonů a mezinárodních smluv, účinný původně od 1. 1. 2020 ve znění zákona č. 227/2019 Sb., který odložil účinnost tohoto zákona na 1. 1. 2022, tento stav napraví.

Ačkoliv regionální předpisy jsou povinně odesílány ministerstvu vnitra, doposud žádný informační systém o nich nevznikl.

Podobná situace panuje v judikatuře. Nejvyšší soudy mají tzv. právní informační systémy, kam ukládají svoje rozhodnutí. Je zvláštní, že každý nejvyšší soud má vlastní systém, přičemž úrovně možnosti vyhledávání se značně liší. K normalizaci formální

stránky judikátů se zatím nepřístupilo. Jako příklad lze uvést standardizaci citací vlastních rozhodnutí Ústavního soudu, ke které se přistoupilo v roce 2009, tj. po 17 letech jeho existence. Odkazy na WEB jsou obvykle špatně, rubriky si každý píše, jak jej napadne, zdůraznění citací uvnitř textu je nejednotné atd. Zvláště zábavné jsou odkazy na předešlou judikaturu, kdy se obvykle odkazuje na celou bázi, kde je 75 000 dokumentů, nebo odkazy na novinové články apod.

Obecně státní i veřejná správa pracuje s nejednotnými komerčními systémy, o jejichž spolehlivosti lze mít silné pochybnosti, nehledě na neskutečné náklady, které musely jednotlivé instituce vynaložit.

Nejhorší na této situaci je, že v důsledku komercializace státních a veřejných institucí v oblasti informací o právu v zásadě od 90. let nedošlo k nějakému výraznému pokroku v oblasti softwaru, přestože současné možnosti ve vývoji značně pokročily.

Abychom byli spravedliví, ve výuce práva se kromě právní informatiky a pár výjimek také nijak zvlášť nepokročilo. Obvyklé představy studentů, že najdou všechno na internetu, což vede k šíření neověřených zpráv o právu především na české verzi Wikipedie, se šíří jako mor ve středověku.

§ 6

Závěry k současnému stavu

Prvním krokem by mělo být nahrazení komerčních systémů ve státní a veřejné správě celostátním informačním systémem dostupným zadarmo na internetu. Tento systém by měl zahrnovat nejen předpisy ve všech úplných zněních, ale i regionální předpisy,

judikaturu, důvodové zprávy a metodické pokyny vydávané státními orgány. Informace o právu mají být všem poskytovány nejen bezplatně, ale především ve formě využívající nejnovější technologie vyhledávání.

Soukromé instituce se mají soustředit na rozvíjení speciálních informací o právu, kdy přinášejí něco navíc, a ne že parazitují na neschopnosti státu se postarat o informování o vlastním právním řádu.

Soukromé instituce ovšem těžko vyvinou akademické programy pro výuku práva. Přinejmenším pro to existují dva důvody. První spočívá v tom, že akademické právní texty mají svá specifika jak na úrovni jazykové, tak na úrovni vzájemné provázanosti. Druhý důvod spočívá v tom, že vývoj takových systémů je vysoce nákladný a pracný, takže se pro několik právnických fakult prostě nevyplatí. Představa, že náklady na vývoj a provoz by měli nést jednotliví studenti, je pro nás nepřijatelná. Právnické fakulty mohou přispět zpracováním dat, ale nelze od nich očekávat vývoj softwaru, na což prostě nejsou vybaveny. Zdá se nám, že instituce, které by mohly takovéto softwary vyvinout, jsou především ústavy Akademie věd ve spolupráci se specializovanými pracovišti typu Fakulta právní informatiky MU Brno, Český národní korpus apod. Tato spolupráce se uskutečňuje v rámci aktivit Centra pro výzkum právního jazyka ÚSP a o výsledcích a perspektivách se pojednává dále.

Kapitola 2

Vlastnosti právních textů

§ 7

Mylné pojetí elektronizace výuky práva

Na prvním místě je třeba vyvrátit představu, že elektronizace výuky práva se provede pomocí obecných softwarů. Je v každém případě jistým pokrokem, že lze natáčet přednášky a pouštět je na internetu nebo napsat klasickou učebnici ve Wordu a pak ji vystavit na internetu, případně ofotit staré klasické učebnice a prostřednictvím internetu umožnit uživatelům ji přečíst či využít obecných funkcí pro vyhledávání v daném textu. Tímto způsobem sice zpřístupníme mnoho textů či přednášek, ale charakter výuky tím nikterak nezměníme.

V rámci právní informatiky se na každé právnické fakultě v ČR studenti seznámí s právními informačními systémy (obvykle komerčními) a naučí se v nich elementárně vyhledávat. V pozitivních oborech se pak již s informačními systémy pracuje minimálně a po odchodu studentů do praxe jsou absolventi stejně postaveni před nutností používat systémy, které si dávno před jejich příchodem dané pracoviště zvolilo, a oni nějakou změnu těžko prosadí. Vzhledem k tomu, že těžiště využívání těchto systémů spočívá především v prostém čtení povětšinou aktuálních úplných znění případně s hypertextovými odkazy na judikáty či komentáře apod., nelze de facto o nějakých nových analytických postupech mluvit. Charakter klasické právnické práce se tím vlastně vůbec nemění.

Podobně využívání editorů se vzory smluv, podání či žalob sice praktické kroky významně urychluje, ale opět nejde o nějakou kvalitativní změnu.

Prostě shrnuto, současné využívání informačních technologií klasické postupy urychluje a rozšiřuje množství informací, které jsou k dispozici, ale v zásadě nemění ani právnickou výuku či praxi.

Máme-li skutečně využít možností elektronizace výuky práva ke kvalitativnímu posunu v oblasti znalostí a dovedností, budeme muset nakonec napsat nové učebnice, u kterých se od počátku bude předpokládat, že se s nimi bude pracovat v digitálním prostředí s využitím všech dostupných možností těchto technologií.

§ 8

Charakteristika předmětu digitalizace

Hovoříme-li zde o právním řádu, judikatuře, doktríně apod., máme vždy na mysli především texty. Z toho je zjevné, že jde o přístup fragmentární, který se vztahuje pouze k jednomu z aspektů přístupu k právu. Pokud vzhledem k právu přijímáme jisté závěry, je třeba mít tento fakt na mysli. O skutečném fungování práva mnoho nevíme, neboť seriózní výzkumy na tomto poli od 90. let uskutečněny nebyly. Testování *ex post* v rámci procedury RIA je minimální, takže ani odtud nelze čerpat významnější poznatky. Nicméně na základě analýz právních textů jsme shromáždili jisté charakteristiky těchto textů, jež nám umožňují popsat jejich specifika významná pro konstrukci informatických nástrojů.

§ 9

Právní řád

Právní texty tvoří složitý systém s bohatou strukturou vzájemných vztahů.⁷ Z popisů právních předpisů publikovaných v ČR a bývalém Československu od roku 1918 jasně vyplývá, že náš právní řád v zásadě není nijak výjimečný a principiálně je srovnatelný co do počtu právních předpisů např. s Rakouskem. K nějaké nadprodukcí právních předpisů, snad kromě období let 1945–1953 (Úřední věstník, díl I.), vlastně nikdy nedošlo. Rozhodně nelze mluvit o nějaké legislativní inflaci, tj. překročení ročních přírůstků k souboru platného práva v jednom roce nad 5 %. Běžné přírůstky se pohybují okolo 1,5 %. Data o těchto skutečnostech jsou běžně publikována a všeobecně známa. Současně platný český právní řád má okolo 800 zákonů o 20 000 000 slov a 30 000 paragrafů. Ze zemí V4 patří naše produkce k nejnižším.

Představa o milionech právních norem patří k mýtům, kterými se oproti zjevným faktům snaží někteří politici a laici vysvětlit složitost českého právního řádu. Každý právní řád je složitý, na tom není nic divného, ale v případě ČR jeho složitost neplyne z důvodů kvantitativních, ale kvalitativních. V tomto smyslu lze považovat stížnosti veřejnosti i právníků za opodstatněné (viz níže).

K podobným mýtům patří i kritika EU jako hlavní příčiny složitosti našeho právního řádu. Vliv legislativy EU na náš právní řád lze pouze odhadnout z historického vývoje, tj. srovnáním stavu před a po vstupu do EU. Jde o hrubý odhad, ale z dat nelze soudit na vliv vyšší než 15, max. 20 % z celkového objemu našeho právního řádu.

⁷Systémem máme na mysli uspořádaný soubor prvků a vztahů v množinové interpretaci. Viz MESAROVICZ, M. D., TAKAHARA, Y. *Mathematical Theory of General Systems*. New York: Academic Press, 1972.

Analýzou dat jsme nezjistili ani významné rozdíly v produkci právních předpisů způsobené politickou orientací vládnoucích stran. Představa, že pravice reguluje méně než levice, prostě neplatí, spíše regulují jiné věci, ale rozsahem jsou na tom obě orientace v zásadě stejně.

Přesto lze souhlasit s obecným přesvědčením, že náš právní řád transparentní skutečně není. Je to dáno několika skutečnostmi. První příčinou je extrémní nadprodukce novelizací, kterou způsobují primární právní předpisy, tedy zákony produkované parlamentem.⁸ V platném právním řádu tvoří 2/3 zákonů právě novelizace. Tyto novelizace nejsou nijak marginální, naopak směřují do jádra právního řádu, tj. nejdůležitějších zákonů – kodexů. K tomu je třeba zdůraznit, že každá novelizace rozšíří celkové znění novelizovaného zákona. Pokud se něco v původním předpisu zruší, následující roky to velmi rychle vyrovnají a do několika let trend bobtnání opět převáží. Stručně řečeno zákony jsou delší, mají více paragrafů a rostou i paragrafy samotné. Velmi dobře je možno tento neblahý trend sledovat na srovnání s právním řádem první republiky. Novelizační trend se nedaří zastavit ani vydáním nového kodexu, jak o tom svědčí např. trestní zákoník, zákon č. **40/2009 Sb.**, a řada dalších předpisů.

Výše bylo zmíněno, že neexistuje státní informační systém o právu a na úplná znění novelizovaných předpisů stát rezignoval. Není se již z těchto důvodů možno divit, že panuje oprávněný pocit zmatku v právních předpisech.

Složitost každého právního systému spočívá nikoliv v počtu právních předpisů či paragrafů, ale především ve vzájemných vztazích, tj. ve struktuře. Velmi názorně lze tento fakt demonstrovat na

⁸ Jde samozřejmě o formální přístup, neboť naprostou většinu zákonů předkládá vláda.

poměru počtu formálních hypertextových odkazů⁹ mezi paragrafy a mezi předpisy navzájem. Zatímco počty právních dokumentů u velkýchází se pohybují v desítkách tisíc, pak odkazy mezi nimi v milionech.¹⁰ Přirozeně že největším producentem těchto odkazů jsou novelizace. I kdybychom však omezili novelizace řádově, nic to nezmění na situaci, že vztahy budou vždy mnohem rozsáhlejší než počty prvků.

Jestliže víme, že právní řád je složitý především svojí strukturou, je jasné, že je třeba na něj pohlížet jako na celek. Ačkoliv míra složitosti struktury je pro počet vztahů nevizualizovatelná, je patrně třeba systém dobře klasifikovat, rozpoznávat úroveň vrstev a začít počítat ve smyslu formalizace. Pro popis takto složitého systému jsou informační technologie v současné době nezastupitelné.

§ 10

Právní jazyk

První výzkumy jazyka právních předpisů ukázaly, že právní jazyk vykazuje všechny formální znaky odborného jazyka. Jde o jazyk chudý s vysokou koncentrací.¹¹ Prakticky to znamená, že právních termínů je relativně málo a vyskytují se z hlediska frekvence v horní části slovníku. Současně to ovšem znamená, že právní termíny mají nízkou informační váhu, tj. velmi špatně se vyhledávají.¹² Tato skutečnost vede k nutnosti využívat u právních

⁹ Tím se míní odkazy typu citace, změna, zmocnění či rušení.

¹⁰ Např. v bázích ÚSP čítajících okolo 100 000 dokumentů z 50 mil. odkazů je zhruba 20 mil. judikátových a zbytek připadá na vztahy mezi předpisy.

¹¹ Viz CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2010, s. 114 a následující.

¹² Nízkou informační vahou máme na mysli míru schopnosti slova efektivně vyhledávat v bázích. Např. slovo „zákon“, což je nejfrekventovanější slovo v právních textech, při jeho zadání vyhledá 90 % dokumentů báze. Takové slovo má pro vyhledávání

termínů efektivnějších nástrojů, než představuje běžná plnotextová metoda.

Významný problém právního jazyka spočívá v rozmístění právních termínů z hlediska frekvenčního slovníku. Právní termíny jednoslovné se rozkládají zhruba na třetiny ve vrcholu slovníku, v jeho středu i v jeho konci. To značně oslabuje možnosti jednoduchých statistických metod, nehledě na to, že frekvence výskytu nemusí mít nic společného s právním významem daného termínu.¹³

Jednoslovných právních termínů¹⁴ je co do počtu minimum, tj. méně než 1 % ve vztahu ke kompletnímu slovníku předpisů a judikátů nejvyšších soudů. Zhruba polovina z těchto právních termínů pochází z právních předpisů a druhá polovina z judikátů. Není bez zajímavosti, že většina judikátních termínů pochází z komentářů a doktríny.¹⁵

Srovnáním slovníků jsme došli k závěru, že významně se liší slovník předpisů a doktríny.¹⁶ Přitom bez doktrinálních termínů není možná prakticky žádná interpretace, což je mimochodem důvod, proč laická interpretace se obvykle výrazně liší od interpretace odborné. Zarážející je ovšem kvantitativní poměr mezi právními termíny doktríny a předpisů, který lze odhadnout poměrem 5 : 1. Z uvedeného je snad zřejmé, že jazyk právních předpisů a jazyk doktríny jsou různé jazyky. Tím se také do jisté míry vysvětluje,

prakticky nulovou hodnotu, tedy nízkou informační váhu. Naproti tomu např. choroby či odborné výrazy chemické atd. vyhledávají efektivně a mají tudíž vysokou informační váhu.

¹³ Viz CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2010, s. 143 a násl.

¹⁴ Jednoslovným právním termínem míníme např. slovo „vražda“, víceslovným např. „právní jednání“.

¹⁵ Viz CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2010, s. 137 a násl.

¹⁶ Za doktrinální termíny považujeme např. „synallagma“, „a contrario“ atd., které se v předpisech vůbec nevyskytují.

proč studenti práv, ale i právníci obecně v právních informačních systémech obtížně vyhledávají. Jedním z důvodů je patrně skutečnost, že právník myslí spíše v doktrinálních termínech, které ovšem v předpisech nemůže najít.

Tak jako se liší slovníky doktríny a předpisů, liší se i slovníky z textů právních předpisů z hlediska odvětví¹⁷, právní síly atd. Právní jazyk tak není jeden, ale jde o množinu jazyků, kdy stačí sama příslušnost termínu k určitému právnímu univerzu (např. odvětví) a mění se jeho význam.

§ 11

Jednoslovné právní termíny

Právní jazyk je součástí přirozeného spisovného českého jazyka. Pokud předpokládáme, že naše právní texty, ať už v jazyce doktrinálním, v jazyce platného práva či judikatury budou digitalizované s cílem následného efektivního vyhledávání, pak je třeba vyřešit obecné problémy morfologie českého jazyka. K tomu slouží tzv. lemmatizace, tj. možnost generování všech morfologických variant od daného tvaru slova.¹⁸ Zatímco např. v angličtině vystačíme s prostým pravostranným řezáním, u jazyků s bohatou morfologií je lemmatizace nezbytná. Programy schopné zvládnout lemmatizaci pro češtinu jsou dnes běžné a mohou být založeny na různých metodikách. Poměr počtu slovních tvarů a lemmat u databáze

¹⁷ Hovoříme-li o klasifikaci předpisů do právních odvětví, jsme si vědomi, že jde pouze o hrubé odhady. Právní odvětví je termín předpokládající právní normy, které nejsme schopni rekonstruovat nějakým algoritmem. Zde se proto mní odvětvím pouze předpoklad, že v daném předpisu se budou vyskytovat převážně věty použitelné pro interpretaci právních norem spadajících do daného odvětví. Jde tedy pouze o prvotní odhad, který je třeba prověřit aktuálním kontextem.

¹⁸ Např. od slova „daň“ je třeba vygenerovat tvary „daně“, „dani“, „daní“, „daním“, „daních“, „daněmi“ atd.

o 100 000 právních dokumentech z oblasti právních předpisů, judikatury nejvyšších soudů a doktríny je 2,8 : 1. Slovních tvarů je 700 000 a lemmat 250 000, tedy na jedno lemma průměrně připadají skoro tři tvary.¹⁹ Lemmatizaci by měl každý právní informační systém pracující v češtině mít. Pokud s ní nepracuje, je to příznak nekvalitního zpracování a měl by být odmítnut.

Je ovšem třeba upozornit, že lemmatizace neřeší problémy přechodů mezi slovními druhy. Zjednodušeně řečeno lemmatizace nám dané slovo vyskloňuje, ale např. od slova „daň“ slovo „daňové“, „danit“ atd. nevygeneruje. K tomu slouží slučování lemmat do tzv. sémantických grup. Tato klasifikace nemusí řešit pouze problém slovních druhů, ale může být pojata širěji, tj. postihující slova s prefixy, sufixy, změny v gramatice, proměny jazyka v čase atd.²⁰ Např. v případě námi zmiňované báze na slovo „daň“ připadá přes 250 různých tvarů. Vytváření podobných skupin je nezbytné zejména pro doktrinální texty, především u římského práva, kdy autoři původní latinské termíny počestňují a v historii to činili různým způsobem. Pro efektivní vyhledávání je proto třeba různé varianty počestěných latinských slov sjednotit.

Je jasné, že ani lemmatizace či grupování slov s podobným významem neřeší celou řadu dalších problémů, jako je synonymie apod. Obvykle se postupuje zatříděním těchto slov na základě analýzy kontextu podle převažující frekvence na konkrétní bázi. V každém případě však rozumně vytvořenému právnímu informačnímu systému by tyto možnosti neměly chybět.

¹⁹ Jde o poměr nikoliv možných tvarů, ale o reálné počty tvarů vyskytujících se v bázi. Tento poměr je ovšem závislý na metodě lemmatizace, ale v zásadě na úrovni právních textů platí.

²⁰ Jako příklad sémantické skupiny lze uvést všechna lemmata od slova „daň“, „danit“, „daňové“, „daňový“, „zdanit“, „daněprostý“ atd. Dále se tímto postupem řeší např. změny v psaní „s“ a „z“ – „president“ a „prezident“, ale i starší čeština např. „soudů“ a „saudů“, „dolů“ a „dolův“ apod.

§ 12

Složené právní termíny

Z minimálního množství jednoslovných právních termínů lze soudit, že většina právních termínů bude spíše složená. Rozpoznání složených právních termínů je netriviální problém. Postup založený na Danešově koncepci rozpoznávání složených termínů na základě slovnědruhových vzorců byl úspěšně otestován na právních textech a prozatím se osvědčil jako nejeфекtivnější.²¹ U právních textů primárního práva se ukazuje, že prvních 7 slovnědruhových vzorců je schopno rozpoznat okolo 70 % složených právních termínů.²²

Z uvedeného je tedy zřejmé, že při určování toho, co je, či není právní termín, se neobejdeme bez intelektuálního doplnění, resp. označení právních termínů použitých v primárním právu. Vzhledem k tomu, že zákonodárce může principiálně zavádět nové právní termíny prakticky bez omezení, je nutná intelektuální práce expertů, což se týká i termínů jednoslovných.

Z provedených testů ovšem plyne, že nejde o úlohu nesplnitelnou, a dokonce ani o zásadně časově náročnou. V případě určování subjektů práva za pomoci lingvistického modulu programu PES (Sketch Engine)²³ na korpusu primárního práva k 1. 1. 2019 se počet subjektů vyskytujících se v primárním právu pohybuje okolo 2 000, což není nijak vysoký počet.

²¹ DANEŠ, F., HLAVSA, O. *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia, 1987.

²² Postup byl otestován na NOZ. Viz CVRČEK, F. Právní řád a neodpovědné právní experimenty. *Právo a jeho prostředí*. Bratislava: Ústav státu a práva Slovenskej Akadémie vied, 2011, s. 33 a násl.; CVRČEK, F. Návrh nového občanského zákoníku (z hlediska jazykového a legislativně technického). *Soudce*. 2011, roč. 13, č. 4, s. 7 a násl.

²³ Viz <http://deb.fi.muni.cz/pesnew> (pes, sep).

Uvědomíme-li si, že právo je silně konzervativní systém, pak průběžné aktualizace nemohou být výrazně náročné.

Je ovšem třeba zdůraznit, že bez slovníků generujících sémantické grupy jako podporu pro lingvistickou analýzu je komplexní rozpoznaní právních termínů neuskutečnitelné (viz výše).

§ 13

Struktura právních textů

Právní texty jsou tradičně charakteristické bohatou formální i obsahovou strukturou. Formální strukturou míníme členění právních textů na hlavy, oddíly, paragrafy, odstavce, písmena, body atd. a obsahovou strukturou členění pomocí vnitřních nadpisů (rubrik). Není bez zajímavosti, že starší, ale i kvalitní moderní doktríny používají členění učebnic i právních monografií zachovávající formální i obsahové členění právních předpisů.²⁴ Ne náhodou za zcela příkladné v pozitivním smyslu považujeme zpracování bible.²⁵ Kvalitní struktura obvykle naznačuje kvalitní zpracování textu po stránce odborné, což je prvním předpokladem i pro digitální zpracování. Je paradoxní, že pro digitální zpracování jsou často mnohem vhodnější texty starší než současné, které by naopak měly již předem s digitalizací počítat.

Strukturalizace textů má pro digitalizaci zásadní a mnohdy fatální význam. Špatně strukturalizovaný text se prostě dobře digitalizovat nedá, resp. nejde využít všech možností efektivního

²⁴ Srovnej např. HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha: J. Otto, 1910; ARNDTS, C. L. *Učební kniha pandekt*. Praha: 1886; SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského I. a II. díl*. Praha: Všeherd, 1946; také např. WEYR, F. *Teorie práva*. Praha: Orbis 1936; KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. BECK 1995 a další.

²⁵ Viz zejména *Jeruzalémská Bible, písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou*. Praha: Krystal, 2009.

vyhledávání. Uvědomíme-li si, že právníci obvykle pracují s databázemi o rozsahu statisíců dokumentů, pak špatně napsaný text prostě nenajdeme a je pro uživatele prakticky ztracen.

Zcela zásadním předpokladem pro kvalitní digitalizaci je požadavek, aby autor, ať už je to zákonodárce, nebo autor doktrinálních textů, si byl od počátku vědom, že jeho text bude následně digitalizován. To znamená, že autor by měl znát možnosti současných technologií a být schopen jich plně využít. Obrazně se to dá chápat tak, že zatímco doposud jsme koncipovali texty s představou pohybu na úsečce,²⁶ nyní bychom měli spíše mít představu minimálně plochy, nejlépe prostoru. Text zpracovaný „na úsečce“ totiž nelze automaticky převést „na plochu“ a už vůbec ne „do prostoru“.

§ 14

Tisková struktura

Obecně má každý text z hlediska struktury řadu vrstev. Vzhledem k tomu, že písmena, řetězce písmen (slova), případně obrázky atd. jsou rozmístěny na ploše tiskového archu, prvotní strukturu budeme nazývat tisková. Jde vlastně o soubor příkazů (značek), které určují rozmístění slov²⁷ na ploše.

Nejprimitivnější způsob digitálního zobrazení textu představuje obrázek, který má tiskovou strukturu stránky vlastně pevnou, tedy určenou originálem bez speciálních tiskových značek. Je

²⁶ Klasický text je silně závislý na linearitě. Autor předpokládá, že čtenář čte celý text od začátku do konce, zleva do prava a předcházející kontexty už prostudoval, takže není třeba je opakovat.

²⁷ Zde se píše o slovu, ale míníme tím i další formy typu obrázků, map, tabulek atd. Slovem v užším smyslu se míní řetězec mezi dvěma mezerami s předem definovanými výjimkami.

to vlastně pouze fotografie, kterou si můžeme prohlédnout, ale nemůžeme v ní hledat, můžeme ji sice zvětšit nebo zmenšit, ale obrazovce se přizpůsobovat nebude. Jde o něco podobného jako tzv. reprint v tiskové formě.²⁸ V tomto případě o nějaké digitalizaci nemá smysl mluvit.

O tiskové struktuře začneme uvažovat v případě, kdy pod vrstvou, kterou vidíme, se skrývá hlubší vrstva, kdy jsou do textu vloženy tzv. tiskové značky, které řídí způsob zobrazování. K typickým tiskovým značkám patří tabulátor, hard return, soft return, odsazení vlevo, vpravo, na střed, ztučnění, proložení, zbarvení textu atd. Každý editační software takové značky používá, byť mnohdy založené na různých postupech.²⁹ Tato hlubší vrstva činí text ovladatelným, text se přizpůsobuje obrazovce. Lze omezit vyhledávání na určité úseky, vytvářet obsahy, poznámky, komentáře atd. Texty, které pracují s tiskovými značkami, mají obvykle také všechna použitá slova rozpoznatelná. Slova nejsou obrázky, ale řetězce a jde v nich vyhledávat.

Pokud se texty rovnou píší v moderních editorech, pak jsou slova rozpoznatelná automaticky, což každý uživatel zná, když používá kontrolu pravopisu. Ne tak je tomu automaticky s tiskovými značkami. Představme si případ, kdy chceme zvýraznit nějaké slovo, tedy jej ztučnit. Slovo „správněprávní“ lze ztučnit pomocí funkce, kterou označíme na začátku a na konci. Správné ztučnění pak bude vypadat takto „TUČ správněprávní tuč“. Pokud ovšem slovo označíme např. „TUČ správně tuč TUČ právní tuč“, na obrazovce to bude vypadat úplně stejně jako ve výše uvedeném případě, ovšem slovo „správněprávní“ už nenajdeme, protože slovo

²⁸ Viz nyní např. módní reprinty nakl. Wolter Kluwer (Sommer, Arndts atd.). Hodnota oproti originálu spočívá obvykle v nové vazbě a doplněném úvodu.

²⁹ Viz např. u WordPerfect, Word atd. Např. WordPerfect (Hrt, Srt, Center, Bold, Italics, Flush right atd.), kde existuje funkce umožňující tuto hlubší vrstvu vidět. Podobně je tomu u Wordu.

je roztržené. Jestliže na konci věty napíšeme v odstavci Hrt, tj. tvrdý konec řádky, pak se už text zalamovat nebude, atd., přitom v první vrstvě vůbec tyto změny nelze vidět.

Na první pohled vypadá důraz kladený na tiskové značky banálně, ale není tomu tak z následujících důvodů. Tiskové značky se využívají k automatickému rozpoznávání jednotlivých struktur právních dokumentů. Právníci velmi dobře chápou, že v případě právních předpisů má zcela jinou váhu text uvedený v poznámce pod čarou než v normativním textu daného paragrafu. Aby bylo možné usměrnit vyhledávání pouze na některou část právního dokumentu (např. jen na normativní části), je třeba mít algoritmus, který automaticky rozpozná, o jakou strukturu jde. K tomu se používají předem dohodnuté sekvence, tzv. syntax, který jednoznačně určí, o jakou část dokumentu jde. Například sekvence „Začátek Superscript číslo superscript Odsazení text Hrt Konec“ znamená: „Začátek – začátek poznámky; Superscript – začátek superscript; číslo – číslo poznámky v textu; superscript – konec čísla poznámky; Odsazení – zarovnání vpravo; text – text poznámky; Hrt – konec řádku; Konec – konec poznámky“. Podobnými sekvencemi se pak rozliší, zda jde o odstavec, číslo odstavce, paragraf, hlavu, oddíl, podpis, rubriku atd. Pokud tedy chceme, abychom byli schopni využít sekvenci tiskových značek pro následné rozpoznávání jednotlivých struktur dokumentu, pak musíme mít k dispozici jednoznačnou normu, podle které se tiskové značky píší. Samozřejmě že lze též jednotlivé části označovat ručně, ale to je neefektivní a zatížené enormním počtem chyb. Využití dobře připravené normy je nejefektivnější způsob tzv. automatického tagování, tj. označení jednotlivých částí daného dokumentu.

Současná Legislativní pravidla vlády s takovým postupem vůbec nepočítají a právní předpisy vydávané ve Sbírce zákonů také podobné postupy nevyužívají. U systému LEGSYS a Pallas byla

taková norma zavedena v roce 1992 a dodnes ji nebylo třeba měnit.³⁰

Ke zdůraznění efektivnosti vyhledávání s využitím struktur snad postačí upozornit, že vyhledávání za pomoci rubrik je 10krát efektivnější než čisté plnotextové vyhledávání.

§ 15

Odkazy

Jak bylo výše řečeno, pro právo jsou typické především vzájemné vztahy mezi předpisy, předpisy a judikáty, předpisy a důvodovými zprávami, vztahy mezi předpisy a doktrinálními texty atd.

Pokud má být text kvalitně digitalizován, platí zásada, že každý odkaz musí být aktivní, což znamená, že je možno automaticky pomocí hypertextového odkazu zobrazit to místo v textu, na které se odkazuje. Vzhledem k tomu, že jen formálních odkazů jsou miliony, je žádoucí, aby byl proces odkazování automatický. Intelektuální označování odkazů je chybové a vlastně tímto způsobem kapacitně obtížně zvládnutelné.

Předpokladem automatického odkazování je opět zavedení jednoznačné normy určující syntax daného odkazu. Např. struktura „Oficiální číslo předpisu/Rok vydání a Zkratka typu sbírky“, tedy např. „40/2009 Sb.“ je jednoznačná. Již pouhé slovní označení např. „občanský zákoník“ není jednoznačné, neboť nevíme, o který občanský zákoník jde. Autoři našeho trestního zákoníku, zákona č. **40/2009 Sb.**, si byli tohoto problému vědomi a ne

³⁰Podle této normy bylo zpracováno přes 100 000 právních textů typu předpisy, judikáty, důvodové zprávy, komentáře i učebnice v rámci databází ÚSP AV ČR. Bez tohoto postupu by byla celá řada analýz prostě nemyslitelná.

náhodou jej nazvali „trestní zákoník“ na rozdíl od staršího zákoníku (**140/1961 Sb.**) nazvaného „trestní zákon“. Mimochodem z hlediska digitalizace jde o nejlépe zpracovaný předpis s komplexním zpracováním rubrik (rubrika ke každému paragrafu), bohužel v našem právním řádu jediný.

Odkaz má být zaměřen na co nejmenší strukturu, u citací předpisů nejlépe na paragraf, a pokud existují menší úseky (odstavce, body), tak na ně, např. „§ 3“ odst. 1 zákona č. **40/2009 Sb.** Před zařazením daného textu do informačního systému mají být všechny odkazy prověřeny, tj. zjištěno, zda jsou aktivní. Kdyby tuto zásadu autoři textů ctili, pak by se okamžitě ukázalo, jak nesmyslné odkazy někdy vytvářejí. Odkazy na celé předpisy o stovkách paragrafů nebo např. na celou bázi o tisících textů postrádají smysl.

Odkazy se mohou týkat jak předpisů nebo paragrafů, tak odkazů na WEB či stránky daného odkazovaného dokumentu. Pro každý typ odkazu je tak třeba zvolit speciální sekvenci (syntax) podle předem jasné normy.

Jestliže odkazy, zejména u doktrinálních textů, směřují ke stránkám, předpokládá to samozřejmě, že informační systém má stránky automaticky rozpoznatelné a existuje algoritmus schopný automaticky hypertextový odkaz nalézt. Vzhledem k tomu, že v současných systémech je zobrazování stránek variabilní, je mnohem výhodnější text členit na paragrafy, číslované odstavce, jednoznačně označené body atd. Autor textu by si tak měl být vědom, že odkazy budou aktivní, a tudíž respektovat formální syntax daný normou.

U starších doktrinálních textů, kromě odkazů na paragrafy, poznámky a stránky, mohou nastávat i speciální odkazy např. na

části textů v originále (např. Platon, Aristoteles). Z formálního hlediska o nich platí totéž co o stránkách.

Mají-li odkazy, zejména u předpisů, dobře fungovat, je nezbytné pracovat s jednoznačnou identifikací daného textu na časové ose. V našich podmínkách typických permanentním novelizováním jde o zásadní požadavek. Tento postup ovšem předpokládá, že máme k dispozici všechna úplná znění ke všem časovým bodům účinnosti daného předpisu.

Je třeba zdůraznit, že zejména odkazy na WEB musí počítat s jeho variabilitou v čase. WEB se mění v čase a nikde není jistota, že odkaz fungující dnes bude fungovat také zítra. Pravidelná aktualizace elektronické učebnice je proto nutná i z tohoto důvodu.

Hypertextové odkazy jsou efektivní metodou, která umožňuje pospojovat libovolný bod v dané bázi s jakýmkoliv jiným bodem, tedy nejen citací, ale také propojení libovolných slov či slovních spojení.

§ 16

Filtry

Bylo již upozorněno na efektivnost využívání rubrik pro vyhledávací funkce. Rubrika je vlastně koncentrované pojmenování daného úseku textu. Týká se jak předpisů, tak judikátů, ale i doktrinálních textů. Maximální využívání rubrik je třeba jednoznačně doporučit. Tvorba rubrik má v právu staletou tradici a právníci obvykle umí rubriky dobře formulovat. Starší doktrinální texty rubrik hojně využívali a patrně velmi dobře věděli proč, a to nemohli znát ani jejich efekty pro počítačové zpracování.

Omezení vyhledávání pouze na rubriky funguje jako filtr a předpokládá, že rubriky byly předem rozpoznány jako speciální část textu. Automatické rozpoznávání rubrik lze opět zajistit normou určující syntax. Např. lze všechny rubriky ztuchnit a přijmout normu, že všechny vnitřní nadpisy budou centrovány a ztuchněny, což umožní automatické tagování.

Označování rubrik lze zobecnit a speciálně pak označit jakoukoliv část textu podle předem daného kritéria. My jsme například u doktrinálních textů přijali konvenci, že nejdůležitější části textu budou označeny červeně, podpůrné zeleně, kritické části modře, základní právní termíny podtrženy a ostatní části budou černé. Při vyhledávání si pak uživatel může vybrat, v kterých částech bude hledat, což zefektivní vyhledávání podobně jako rubriky.

§ 17

Zobrazení struktury dokumentu

Pokud máme k dispozici texty s jednoznačně označenými částmi dokumentu z hlediska formální i obsahové struktury, lze dokument „rozřezat“ podle zadání uživatele. U běžných editorů jsou tyto funkce dobře známy např. při automatické tvorbě obsahu.

Autor dobře strukturalizovaného textu se snaží vytvořit obvykle hierarchické uspořádání v rovinách hierarchie rubrik, frází typu důležité a podpůrné a konečně základních termínů. Uživatel si tak může zobrazit různé řezy dokumentem, např. pouze rubriky a nejdůležitější fráze nebo pouze základní termíny apod.

Student práv tak může volit hloubku osvojení si daného textu. Předpokládáme-li, že za semestr lze považovat za optimum zvládnutí okolo 500 termínů, jsou i učitelé nuceni promyslet strukturu

svého oboru tak, aby vše, co je podstatné, v učebnici označili a zároveň se omezili na rozsah, který je zvládnutelný.

§ 18

Způsob zpracování starých klasických učebnic

Za starší klasické učebnice považujeme české texty právnických učebnic vydané před rokem 1950 (tzv. autorsky volné texty). Jako příklad mohou sloužit učebnice pandektního práva od Arndtse (1886) nebo učebnice římského práva od Sommera (1946) atp. Pro tento typ textů je charakteristická podrobná a promyšlená struktura, a to jak formální, tak obsahová. U formální struktury představuje základní jednotku paragraf, který se člení dále na menší části, očíslované odstavce, pododstavce, body atd. Formální struktura se pohybuje v sedmi a více úrovních. Z hlediska obsahového jsou jak paragraf, tak menší části opatřeny rubrikami reprezentujícími základní právní termíny. Zjednodušeně řečeno konstrukce těchto učebnic si bere za vzor klasické právní předpisy.

Klasické učebnice je třeba naskenovat pomocí programů OCR (např. ABBYY FineReader). Přes všechny snahy a probíhající vylepšení je třeba počítat okolo 100 nejasností na stránku textu. Pomocí kontrolních funkcí a průběžně doplňovaného slovníku se daný text opraví, včetně roztržených slov na konci stránek atd. Tím dostaneme text ve formátu Word a můžeme provést další kontrolu. Konečně máme k dispozici speciální právní slovníky, které slouží jako třetí kontrola.

Do takto opravených textů se vkládají označení nejdůležitějších frází, podpůrných frází a právních termínů. Platí zásada, že do původního textu lze pouze přidávat další informace, nikoliv jakkoli

změnit originální text. Přidané informace lze kdykoliv odstranit nebo doplnit.

I když použijeme třístupňovou kontrolu, stejně při vkládání nových informací je nezbytná intelektuální korektura. Vždy se najdou další chyby, které prostě musí opravit expert.

Protože starší učebnice často využívají řečtiny, latiny, němčiny, francouzštiny a angličtiny, musí s tím digitální zpracování textů počítat a doplnit stávající slovníky tak, aby bylo možné vyhledávat i tato slova v původních jazycích. Zejména u řečtiny, která má přes 300 různých písmen, je třeba na jejich korektní zápis dbát.

Výše popsaný dokument se zařadí do informačního systému a zpracovatel jej doopraví. Je třeba si uvědomit, že něco jiného je zpracovávat lineární text a něco jiného vidět jeho „řezy“ samostatně. Tak jako v případě, když vidíme samotné slovo „ženou“ nebo „nález“, nemůžeme vědět, zda jde o „ženy“ nebo o sloveso „hnát“ či o „nález“, tedy něco, co jsem našel na ulici, nebo o „nález“ ústavního soudu. Podobně „řez“ vytvoří novou strukturu zařazení právních termínů či nové kontexty frází. Přirozeně lze na základě zkušeností z výuky dodané informace upravovat a případně doplňovat. I stará učebnice tak ožívá v současném vidění.

§ 19

Způsob zpracování nových učebnic

V dnešní době většinou všichni autoři užívají standardních editorů, obvykle Word. Ne všichni si však uvědomují, jaké požadavky na jejich text bude klást následné digitální zpracování pro vyhledávací programy.

Vše, co bylo řečeno o právních předpisech, tj. o formální i obsahové struktuře, platí i pro učebnice. Navíc učebnice je třeba obohatit o označení frází a právních termínů a korigovat následně jejich struktury.

U právnické učebnice je předem dané, jaký rozsah mají mít právní termíny a tím i víceméně základní fráze. Pravidla jejich označování jsou primitivní, v zásadě jde o obdobu podtrhávání textu různými barvami. Nicméně je třeba dbát volby kontextu, neboť fráze a termíny budou stát samostatně a měly by dávat smysl.

Respektování normy a smysl frází a termínů se ověří ve vyhledávacím programu. Bohatost rubrik by měla podporovat základní termíny, a tak je třeba celou strukturu učebnice dobře promyslet.

Tak jako tištěné knihy měly svá pravidla vycházející z možností tiskové strany, tak i digitální texty a možné způsoby vyhledávání v nich určují pravidla poněkud odlišná od klasického tisku.

První zásadou pro autory digitálních učebnic bude si uvědomit, že nepůjde o tiskovou knihu, ale o knihu digitální. Jestliže autor digitální pravidla nebude respektovat, ochudí možnosti, jak s učebnicí pracovat, a riskuje, že mnoho informací prostě zanikne.

Bohužel již dnes je jasné, že mnoho učebnic bude třeba přepsat do digitální formy. Možnosti, které digitální učebnice poskytují, jsou neskonale lepší než učebnice určené pouze pro tisk. Jen námatkou lze uvést: a) možnosti propojení s předpisy, judikaturou, důvodovými zprávami, jinými učebnicemi atd., b) automatická tvorba slovníků základních termínů, c) rekonstrukce důležitých frází vlastně automaticky vytvoří z rozsáhlé učebnice obdobu skript, d) automatická tvorba struktur zvýrazní právní ontologii a místo termínů a frází v ní, tedy soustředí se více na relace

a celek, e) digitální kniha hladce umožní doplnění barevnými grafy, obrázky, videem atd., f) každá fakulta si může vydávat vlastní učebnice, bez spoléhání se na drahá vydavatelství, g) kvantitativně, z hlediska rozsahu, prakticky neexistují nějaká omezení, h) učebnice mohou být „tekoucí“, tj. permanentně doplňovaná glosami a poznámkami, případně téměř okamžitě opravovatelné atd.

Kapitola 3

K některým možnostem využití poznatků o elektronizaci (digitalizaci) práva a nástrojů z oboru právní informatiky při výuce vybraných předmětů práva na základě zkušeností z českých právnických fakult

§ 20

Elektronizace práva – veřejné aktivity

Pro úplnost výkladu i jejího zasazení do celkového kontextu kolektivní monografie na dané téma je, jak se domníváme, vhodné učinit několik stručných poznámek k elektronizaci práva obecně na úrovni veřejných, tj. především státních aktivit, a to mj. a zejména k osvětlení úrovně procesu elektronizace, která zásadně ovlivňuje rovněž možnosti výuky ve vztahu k oboru práva.

Přehledně uvádíme proto několik z hlediska fungování práva základních oblastí a forem elektronizace na poli práva anebo pokusů o ni v České republice.

§ 21

Zákonodárství

V roce 2016 byl v ČR přijat významný zákon, který předpokládá realizaci projektu elektronizace legislativy a právního řádu (zákon č. **222/2016 Sb.**, o Sbírce zákonů a mezinárodních smluv a o tvorbě právních předpisů, s původní účinností od 1. 1. 2020, ve znění zákona č. 277/2019 Sb., který odložil tuto účinnost na 1. 1. 2022). Tento zákon vytváří legislativně právní prostředí pro realizaci dvou projektů, jež jsou podrobně popsány v důvodové zprávě k tomuto zákonu:

Projekt eSbírka (Elektronická sbírka zákonů) předpokládá vydávání nových právních předpisů v digitalizované, tedy elektronické podobě. V případě novelizačních, tedy měnících předpisů, kterých je v legislativě ČR zejména v poslední době převážná část, budou ve Sbírce vycházet tyto předpisy ve formě novely plus UZ. Text nové právní úpravy (novelizačního, tedy jiný zákon měnícího zákona) bude tedy následován tzv. úplným (konsolidovaným) zněním těchto předpisů (zákonů), a to vždy k datu účinnosti předmětné novely.

Postupně mají být doplněny všechny předpisy (zákony), které vyšly ve Sbírce zákonů od roku 1945. Projekt eLegislativa předpokládá využití elektronické formy všech dokumentů obíhajících v rámci realizace legislativního procesu, tj. procesu tvorby právních předpisů, zejména různých návrhů a připomínek v několika kolech, připomínkového řízení na vládní (resortní) i parlamentní (na půdě jednotlivých výborů) úrovni. Také postup při vytváření tzv. úplného znění zákona má být elektronicky podporován.

§ 22

Aplikace a realizace práva

V soudnictví se využívají již dnes rozličné IT instrumenty. Existuje např. elektronická forma Sbírky soudních rozhodnutí, na jednotlivých soudech se prosazuje písemné vyhotovení rozhodnutí v automatické podobě. Soudy využívají rovněž vyhledávací databázové systémy, jakož i automatickou audiovizuální konverzi písemné a mluvené formy při přípravě svých dokumentů.

Rovněž ve státní správě nalezneme na různých úrovních elektronickou formu dokumentů včetně např. interaktivních formulářů (daňová přiznání, kontrolní hlášení), obecně se prosazuje forma elektronické komunikace s externí sférou.

Také v soukromé sféře lze využívat například rozličné formy elektronické korespondence (mj. advokátní) včetně elektronického podpisu či datových schránek, jež jsou ovšem primárně určeny ke komunikaci s veřejnými institucemi.

§ 23

Databáze a vyhledávací nástroje

Všeobecně se také v právní oblasti používají již od počátku 90. let 20. století různé informační zdroje a nástroje typu databází a vyhledávacích systémů jako např. CS Legsys, ASPI, LexGalaxy, JURIX, z nichž některé již zanikly. Objevily se také informační portály poskytující např. základní informace o recentní legislativě v ČR (Legislativa na portálu Ministerstva vnitra ČR aj.).

§ 24

Elektronizace výuky práva na právnických fakultách v ČR

Na právnických fakultách českých univerzit byl postupně od počátku devadesátých let dvacátého století zaváděn speciální předmět výuky pod různými názvy (základy právní informatiky, právní informatika, zkratka PIN).

Hlavní náplň tohoto předmětu podle koncepce jeho zakladatelů F. Cvrčka a F. Nováka tvoří zejména dvě témata:

- a) databáze právních informací a právní informační systém (zvláště pak otázky technologie, obsahové struktury, architektura databází aj.),
- b) nástroje pro vyhledávání v rozsáhlých databázích právních informací zejména na bázi formální logiky, jakož i poznatků o jazykové a juristické struktuře právních dokumentů především z oblastí legislativy, judikatury a odborné právnícké literatury.

Výuka se též zaměřuje obecně na jejich historický vývoj, možnosti využití, fungování, strategie vyhledávání, perspektivy dalšího vývoje včetně využití ve vědeckém bádání v oboru práva, legislativy, právního jazyka aj.

Informační technologie, zejména ty speciálně právně orientované, se postupně zavádějí do výuky dalších předmětů, jako je typicky obecná teorie práva, kde se přímo nabízí právně informační podpora edukační partie o právní informatice jako součásti výuky obecné teorie práva, jakož i dalších témat (jako jsou např. obecná teorie legislativy, teorie interpretace a aplikace práva aj.).

Dále navazují a postupně využívají elektronických možností a nástrojů při výuce též odvětvové právní disciplíny, kde jde o využití nástrojů IT při výuce např. trestního či občanského práva, konkrétně při práci s textem zákona a rozhodnutí orgánu veřejné moci (soudu) nebo smlouvy.

Informační technologie a jejich nástroje a výsledky vývoje lze také výhodně využívat při výuce specifických předmětů, jež jsou orientovány na věcné oblasti, které jsou také tradičně a od počátku významným předmětem zájmu právní informatiky, jako jsou „základy legislativy“, kde jsou podávány informace mj. i o možnostech využití IT při tvorbě práva a v legislativě vůbec (např. obor LEGIMATIKA) včetně realizovaných výzkumných projektů a jejich výsledků (např. monitoring vývoje české legislativy, analýzy formy a obsahu legislativy v jejich vývojovém pohybu aj.).

Další možnosti využití IT při výuce obecně a zejména na vysokých školách představují např.

- využití nástrojů IT při přípravě studentů a jejich prací;
- kontrola studentských kvalifikačních prací z hlediska možného plagiátorství;
- komunikace učitelů a studentů i obecně v rámci fakulty (včetně předávání prací, oznamování výsledků testů aj.);
- elektronická podpora přednášek (názorné projekce, různé prezentace aj.);
- IT podpora při realizaci výzkumných projektů na PF (využívání různých databází informací včetně právních; využívání právních informačních systémů a event. též jiných nástrojů IT – např. instrument audiokonverze).

§ 25

PIN jako speciální výukový předmět na PF v ČR

Výukový předmět týkající se právní informatiky se poprvé objevil v roce 1965 na Právnické fakultě Univerzity ve Stockholmu. V České republice byl od roku 1991 postupně zaváděn na právnických fakultách v Brně, Plzni a v Praze (a se střídavým úspěchem i v Olomouci).

Existují však dvě pojetí tohoto předmětu výuky: širší, resp. teoretické (spekulativní) a užší (technologicko-empirické):

- a) Širší pojetí právní informatiky zahrnuje mj. též informace o obecných programech pro počítače (textové procesory, tabulkové procesory aj.); dále pak pasáže o právní ochraně softwaru, spekulativní výzkum „filozofie“ právní informatiky, jakož i jazykové analýzy (ve spolupráci s jazykovými specialisty).
- b) Užší pojetí právní informatiky se koncentruje na výklad o databázích a právních informačních systémech v zahraničí (PIS), teoretickou podstatu a funkce PIS; statistické analýzy právního řádu ČR, jazykové analýzy mezioborově orientované, jakož i využití IT nástrojů a technologií pro aktuální empirické výzkumy aj.

§ 26

Obsah výuky PIN podle pražského konceptu (užší pojetí)

Východiskem studia je databáze právních informací a analýza právního informačního systému. Další důležité elementy v rámci tohoto tématu jsou:

- teoretická východiska, počátky a historie právní informatiky;
- vývoj aplikací PIS v Evropě a v USA;
- dnešní stav a perspektivy vývoje;
- struktura (architektura) databáze a PIS, část technologická (IT) a část juristická.

Možnosti vyhledávání v PIS, které vycházejí z dané architektury databáze, technologických možností a analytických instrumentů odvozených z juristické a jazykové struktury se zaměřením na český jazyk.

Indexový PIS (rejstřík) – konstrukce vyhledávací podmínky, která vychází ze základních parametrů daného systému, jež jsou pro účely výuky explikovány v obecné poloze. Patří k nim:

- rozměr (objem či obsah) databáze (např. cca 200 tisíc dokumentů v případě systému AcademicLex);
- základní vyhledávací prvky (typ dokumentu, autor, věcný rejstřík, právní odvětví, typ publikačního pramene), resp. atributy dokumentů použitelné pro konstrukci vyhledávací podmínky a jejich konkrétní interpretace;
- nástroje podrobnější selekce výsledků vyhledávání, tzv. filtry (např. období vydání, platnost dokumentu, tzv. historický filtr aj.);
- nástroje vyhledávání podle slov v názvu dokumentu, jednak na jazykovém (lemma, kmen, CS), jednak na logickém základě (konjunkce, disjunkce, negace; konjunktivně disjunktivní řetězce aj.).

§ 27

Vyhledávání v textu dokumentu (fulltext)

Obecný výklad metod použitelných pro tzv. fulltextové vyhledávání v textové databázi v zásadě jazykově logických, jež ovšem samy o sobě nemohou být dostatečně efektivní pro vyhledávání v právním textu! Nutností je hledat nové metody a postupy pro zvýšení výslednosti vyhledávání ve specificky juristickém textu v českém jazyce. Jejich přehled a výklad je také předmětem této pasáže výuky právní informatiky v užším smyslu na českých právnických fakultách.

Pro zadání podmínky pro vyhledávání v textu je používána základní sada jazykových a logických operátorů obdobně jako v případě již popsaného vyhledávání v názvu dokumentu. Mocnost těchto nástrojů je pak posílena o další možnosti kombinace při zadávání vyhledávacích jazykových víceslovných struktur (vzdálenost vyhledávaných slov, režimy jejich tvarových změn).

Specifický optimalizační nástroj vyhledávání představuje využití poznatků o standardní strukturalizaci některých právních textů, což umožňuje velmi přesnou lokalizaci vyhledávacího dotazu v textu (typicky nadpisy uvnitř legislativních dokumentů či tzv. právní věta v judikátu).

Podstatnou složku při celkovém vyhledávání v textu dokumentů představuje ovšem rovněž možnost filtrace jeho výsledků za pomoci kombinace fulltextových nástrojů pro vyhledávání a rejstříkových atributů.

§ 28

Výsledky vyhledávání v rejstříku (registru)

Základní informace o dokumentech, kterou poskytuje databáze typu rejstřík (registr či index) je adresa vyhledaných dokumentů, nikoliv jejich vlastní text, tedy jeho název a identifikační údaje, které umožní nalézt příslušný právní dokument v jiném informačním zdroji (např. ve Sbírce zákonů či v jiné sbírce). I v dnešní elektrizované době existuje ovšem ještě mnoho tištěných dokumentů a zdrojů informací, zejména pokud se poněkud navracíme do historie nebo chceme získat informaci o resortních předpisech obsažených v příslušných věstnících apod.

Rejstřík nicméně poskytuje okamžitou informaci zejména o stavu legislativního dokumentu, tedy o jeho platnosti či zrušení a zejména o jeho změnách, o návazných prováděcích předpisech atd. Podstatné je také to, že byla prokázána podstatně větší míra efektivnosti vyhledávání v rejstříkové databázi (více než 70 procent) než zejména při hledání v „holém“ textu a bez použití sofistikovaných vyhledávacích metod.

Rejstříková databáze může poskytovat také informace o rozmanitosti forem právních dokumentů i jejich publikačních pramenů, obsahovém a odvětvovém členění legislativy ČR ve vývoji atd. To vše jsou informace mimořádně cenné zejména pro vědecko-výzkumné účely.

§ 29

Hypertext

Hypertextová metoda je v právní informatice i na úrovni vyhledávacích právních informačních systémů a jejich konstrukce

využitelná mj. jako nástroj pro odhalení vnitřní skryté struktury právního řádu. Vytváří se jako superstruktura odkazů vyznačující cestu mezi jednotlivými legislativními dokumenty, a to hned v řadě směrů či dimenzí, z nichž nejdůležitější jsou vztahy derogací a novelizačních, hierarchické uspořádání systému legislativních dokumentů zobrazující vztahy nadřazenosti a podřazenosti mezi nimi, jakož i další vzájemná propojení celých dokumentů nebo jen některých jejich strukturních částí (např. paragrafů).

Na základě hypertextové metody je možné budovat též kvaziexpertní systém propojující např. příslušné části legislativních dokumentů s judikáty a odkazy na odbornou literaturu.³¹

Pomocí hypertextové metody můžeme odhalit a specifickým způsobem zobrazit komunikaci mezi jednotlivými dokumenty v databázi a přímou vazbu mezi příslušnými částmi jejich textu. Hypertextovou technologii lze využít také jako metodu zobrazení výsledků vyhledávání v databázi právních informací. Následně se pak ukazuje jako ideální nástroj názorné interpretace a systémového chápání práva i v edukačním procesu, mj. ve zmíněném oboru odvětvových právních disciplín při výuce práva na právnických fakultách.

Hypertextová metoda se rovněž ukázala jako účinný prostředek rozšíření a umocnění efektivnosti vyhledávání v textové databázi i jako nástroj rekonstrukce platného a účinného právního řádu a jeho jednotlivých norem, mj. též při vytváření tzv. úplných nebo konsolidovaných znění zákona.

³¹Viz např. CVRČEK, F. Právnický elektronický slovník (PES). *Právník*. 2015, č. 3, str. 247–260.

CVRČEK, F., PALLA, K., RYCHLÝ, P. Legal Electronic Dictionary for Czech. *Proceedings of the Eighth International Conference on Language Resources and Evaluation*. Istanbul: European Language Resources Association, 2012, s. 283–287.

§ 30

Základy legislativy ČR jako relativně nový předmět výuky a jeho elektronická podpora

Předmět s názvem „základy legislativy ČR“ byl zaveden roku 2017 na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, kde již existuje určitá tradice výkladu a zpracovávání této problematiky, avšak v rámci studia oborů veřejné správy, s protagonisty doc. Šínem a dr. Grospičem.

Nově zavedený předmět má ovšem zcela jinou charakteristiku i zaměření. Předně je zaměřen výlučně na problematiku legislativy, a to jak její teorie, tak také na vybrané problémy praktické (včetně otázek spojených s elektronizací české legislativy). Součástí výuky je i podrobná informace o výzkumech provedených v recentním období v oboru české legislativy, a to z velké části za pomoci elektronických nástrojů, jež jsou zde k dispozici. Pro úplnost lze zmínit ještě napojení na vědecký program studia obecných otázek práva se zaměřením na konkrétní problémy některých středoevropských zemí, jenž se prezentuje na každoročních mezinárodních konferencích pořádaných střídavě v České republice a na Slovensku.

Zmíněný předmět výuky prezentuje problémy legislativy České republiky v její statické i dynamické poloze. Popisuje tedy jednak proces tvorby právních předpisů v ČR (legislativní proces), tedy obecnou právní normotvorbu z širších výchozích sociologických a politologických perspektiv, ale v návaznosti dalších kroků pak rovněž pozadí existující právní úpravy tohoto procesu, ať už explicitní zákonné nebo kvaziobyčejové.

Druhou polohu tvoří legislativa ČR jako právní řád České republiky, tedy jako výsledek legislativních procesů, procesů společenských

a státoprávně normotvorných. Toto bývá označováno jako pohled statický. Jako takový ovšem umožňuje sledovat časově podmíněné stavy systému, tedy sledovat jeho vývoj v čase, a to zejména v recentním období po roce 2000. V obou těchto polohách je dnes legislativa ovlivňována elektronizací společnosti, stále více se šířící informatickou technologií. Ani výklad v rámci tohoto výukového předmětu na právnické fakultě se proto nemůže této oblasti vyhnout. Je proto ambicí fakulty i konkrétních vyučujících též v tomto směru, a tedy za pomoci vhodných nástrojů IT, tento pedagogický záměr ještě více znázornit a podpořit.

§ 31

Struktura právního předpisu

Na první pohled se může zdát, že se tu jedná o zmíněnou statickou polohu legislativy. Ve skutečnosti ale jde zejména o pochopení významu a smyslu strukturalizace legislativního textu (zejména textu zákona), pokud máme na mysli jeho nutné převedení do elektronické podoby se zajištěním jednoduchého přístupu v rámci příslušných databází. To je požadavek moderní tvorby práva, jak to ostatně vyplývá i z výše citovaného zákona o tvorbě práva a z legislativních pravidel vlády ČR.

Tradiční struktura právního předpisu je podrobena právně informatické analýze a na základě jejích výsledků a požadavků IT reformulována tak, aby vyhovovala potřebám vyhledávání v databázích právních informací, ale též vnitřním potřebám komunikace v rámci právního řádu, aby tak umožňovala pohodlný přístup k právní informaci uložené v legislativních textech a zvyšovala míru jejího pochopení adresáty norem.

Podrobný výklad metodiky příslušného zpracování textů legislativních dokumentů je obsažen zejména ve čtvrté kapitole učebnice „základů legislativy“.³²

§ 32

Výzkumy v oboru české legislativy a jejich výsledky

Výuka na vysoké škole by byla do značné míry neúplná, pokud by se neopírala o nejnovější informace z oblasti vědy a výzkumu. Stejně je tomu i v případě „základů legislativy ČR“, přičemž zde se můžeme skutečně opírat o celou řadu empiricky orientovaných výzkumů (tedy výzkumů opírajících se o výzkumem získaná data) provedených v posledních desetiletích v ČR. Tyto výzkumy byly vesměs provedeny s pomocí prostředků a nástrojů IT a jako takové mohou být zvláště jejich výsledky prezentovány i ve velmi názorné podobě přímo ve výuce. Některé z nich si stručně přiblížíme.

§ 33

Parametrizace právního řádu ČR

Jedná se o dlouhodobý, kontinuální a stále tedy pokračující výzkumný projekt, který se pokouší formou specifické statistiky či kvantitativního popisu zachytit strukturu právního řádu ČR (legislativy ve statické poloze) nazíranou z různých perspektiv a v návaznosti na plynutí času také její vývoj. Sledovány jsou základní charakteristiky právních předpisů, tedy jejich legislativní

³² CVRČEK, F., NOVÁK F. a kol. *Legislativa: teoretická východiska a problémy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 54–79.

Viz KOŘENSKÝ, J., CVRČEK, F., NOVÁK, F. *Juristická a lingvistická analýza právních textů*. Praha: Academia, 1999.

formy ve vzájemných vztazích (zejména zákonné a podzákonné předpisy), proces změny, odvětvová struktura legislativy a vliv mezinárodního faktoru na právo ČR.

Tyto základní charakteristiky jsou navzájem kombinovány a sledovány v časových průřezích s pravidelnou roční periodizací (a ovšem s možností jakýchkoliv delších).

Statistika legislativy ČR je takto zachycována každoročně již od roku 2007. Tento stav umožňuje tedy každoroční i dlouhodobé srovnávání jednotlivých ukazatelů, a to i v mezinárodním měřítku, pokud budou k dispozici dostatečně kompatibilní data. Od roku 2013 jsou vybrané statistické soubory dodávány též do Českého datového archivu, jenž je součástí obdobné instituce na evropské úrovni.³³

Jako ukázkou prezentace výsledků zmiňovaného výzkumu přinášíme tabulku zobrazující souhrnný stav základních sledovaných veličin vývoje české legislativy od roku 2007 do roku 2016.

Pro vysvětlení použitých zkratk: PRI znamená primární právní předpisy, SEK znamená sekundární právní předpisy a MS mezinárodní smlouvy.

³³ K tomu viz např. NOVÁK, F. Kvantitativní deskripce práva – základní východiska a parametry legislativy ČR (období 1918–2006, 2006–2008). *Právník*. 2008, č. 8; NOVÁK, F. Legislativa ČR v roce 2007 – kvantitativní přehled. *Právník*. 2009, č. 2; NOVÁK, F. Parametrizace právního řádu ČR – metodologická východiska. *Právník*. 2006, č. 7.

NOVÁK F. Analýza základních sbírek legislativních dokumentů ČR (Sbírka zákonů ČR a Sbírka mezinárodních smluv ČR) a kvantifikace základních ukazatelů vývoje legislativy v ČR v roce 2015, příspěvek pro rozšiřování českého datového archivu společenských věd. *Projekt Digital Humanities a rozšiřování Českého datového archivu společenských věd*. Sociologický Ústav Akademie věd ČR.

Tabulka

Přehled hodnot základních ukazatelů (koeficientů) struktury a vývoje legislativy ČR za posledních sledovaných 10 let (2007–2016)

Rok	Koeficient významu zákona PRI/vše (v %) PRI/PRI + SEK (v %)	Koeficient mezin. vlivu MS/vše (v %) MS/PRI + MS (v %)	Koeficient změny PRI (v %) SEK (v %) PRI + SEK (v %)
2007	(64/369) 17,34 (64/280) 22,86	(89/369) 24,12 (89/153) 58,17	(60/64) 93,75 (123/216) 56,94 (183/280) 65,36
2008	(113/452) 25 (113/364) 31,04	(88/452) 19,47 (88/201) 43,78	(102/113) 90,27 (136/251) 54,18 (238/364) 65,38
2009	(114/505) 22,57 (114/381) 29,92	(124/505) 24,55 (124/238) 52,10	(93/114) 81,58 (139/267) 52,06 (232/381) 60,89
2010	(66/418) 15,79 (66/327) 20,18	(91/418) 21,77 (91/157) 57,96	(59/66) 89,39 (155/261) 59,39 (214/327) 65,44
2011	(129/474) 27,22 (129/370) 34,86	(104/474) 21,94 (104/233) 44,64	(118/129) 91,47 (133/241) 55,19 (251/370) 67,84
2012	(101/495) 20,40 (101/291) 34,71	(103/510) 20,20 (103/204) 50,49	(89/101) 88,12 (141/291) 48,45 (230/392) 58,67
2013	(97/466) 20,82 (97/264) 36,74	(105/466) 22,53 (105/202) 51,98	(85/97) 87,63 (135/264) 51,14 (220/361) 60,94
2014	(78/444) 17,57 (78/223) 34,98	(72/444) 16,22 (72/150) 48,00	(75/78) 96,15 (123/223) 55,16 (198/301) 65,78
2015	(72/477) 15,09 (72/225) 32,00 (72/325) 22,15	(64/477) 13,42 (64/136) 47,06	(61/72) 84,72 (116/253) 45,85 (177/325) 54,46
2016	(101/458) 22,05 (101/374) 27,01	(69/471) 14,65 (69/170) 40,59	(89/101) 88,12 (143/273) 52,38 (232/374) 62,03

§ 34

Legimatika

Název legimatika je jen pro větší atraktivitu převzat z pramenů italských a belgicko-nizozemských (Pietro Mercatali). Podstatou snahy vyvíjené v tomto směru je vytváření automatických nebo poloautomatických nástrojů pro podporu tvorby konkrétních textů právních předpisů, tedy pro podporu legislativy. Využívá existujících databázových informací, jakož i teoretických a analytických informací o struktuře právního řádu a zejména jednotlivého právního dokumentu a dále též lingvistických znalostí zvláště při kontrole používané terminologie.

Projekt, který byl inspirován uvedeným postupem, musí být ovšem zpracován pro každý národní jazyk a národní právní řád a jejich zvláštnosti. U nás byl doveden do fáze teoretické analýzy a prototypu s následným částečným využitím při realizaci pozdějšího projektu Právníký elektronický slovník (PES). Podrobnější informace lze nalézt v článcích, na něž je zde odkazováno.³⁴

§ 35

Právní tezaury – právní terminologie (projekt PES)

Od 90. let dvacátého století se do popředí zájmu mj. též počítačně orientované lingvistiky dostává výzkum jazyka a zejména terminologie, mj. v rámci jeho odborné struktury. Vytvářejí se tzv. ontologie oborů, které jsou tvořeny zejména konceptuální strukturou, tedy určitou sítí výrazů – pojmů, tedy převážně substantivních nebo adjektivně substantivních spojení vytvářejících

³⁴Viz NOVÁK, F. Právnělingvistická podpora legislativy s využitím právní informatiky. *Právník*. 1997, č. 3; NOVÁK, F. Právně informatická podpora legislativy – strukturálně analytický přístup. *Právník*. 2001, č. 11.

rovněž určitou významovou hierarchii zvláště na principu obecnosti. Pro různé národní jazyky se postupně vytvářejí specifické pojmové tezaury (sémantické sítě) spojované do struktury tzv. wordnetu.

V návaznosti na tento metodologický základ se zrodila myšlenka pokusit se propojit různé takové sítě v rámci vybraných národních odborných jazyků, v tomto případě jazyka právního, na základě zvoleného jazyka zprostředkujícího – angličtiny. Tak vznikl evropský projekt LOIS – Lexical Ontology for Legal Information Sharing, který se pokusil vytvořit jakýsi lingvistický můstek, který by umožňoval přecházet z jednoho právního jazyka do druhého, a tedy z jedné národní právní databáze do struktury jazykově odlišné. Experiment byl realizován na bázi angličtiny, italštiny, němčiny, portugalštiny, francouzštiny, holandsštiny a češtiny. Příslušné experimentální právní databáze sloužící projektu byly legislativního typu.³⁵

Zájem o právní terminologii se odrazil ovšem již dříve např. v rámci projektu o konceptuální analýze textů právních dokumentů, jenž byl ve spolupráci s jazykovědci rovněž orientován na analýzu české legislativy a právního jazyka.³⁶ Pokračování pak nachází v recentní podobě projektu experimentálního elektronického slovníku PES.

³⁵ Blíže viz NOVÁK, F. O jednom evropském projektu. *Právník*. 2004, č. 10; NOVÁK, F. Projekt LOIS. *Právník*. 2006, č. 10.

³⁶ Viz KOŘENSKÝ, J., CVRČEK, F., NOVÁK, F. *Juristická a lingvistická analýza právních textů*. Praha: Academia, 1999.

§ 36

Právní elektronický slovník (PES)

Projekt PES, kontinuálně probíhající, si klade za cíl být nejen výkladovým slovníkem obsahujícím jakési normativní definice jednotlivých výrazů – hesel. Jeho ambicí je být kontextový či kontextuální. Jedná se tedy spíše o konceptuálně propojovaný korpus jazykových struktur extrahovaných z různých dokumentů s právním obsahem, jež zachycují různé obory právního jazyka (zákonný, judikatorní, jazyk odborné literatury – literární, učebnicový).

Každý termín je tak kontextově ukotven, patří do určitých struktur a zároveň je propojován s dalšími jazykovými oblastmi a jejich kontexty. Proces tvorby i používání slovníku je tak nutně v neustálém nepravidelně akcelерованém pohybu.

Spolupráce s lingvisty přináší na tomto poli zcela nové a nebyvalé možnosti mj. též z hlediska hodnocení jazykové kvality právních a zejména legislativních textů.

§ 37

Další výzkumy

Také v období posledních pěti let byly realizovány na výše popsaných databázích právních informací výzkumy orientované na legislativu. Zvláštní úsilí bylo soustředěno na zkoumání fenoménu změny na poli legislativy v období posledních dvaceti pěti let, jakož i na metodologické a filozofické otázky empirického datově orientovaného výzkumu legislativy.

Empirické zkoumání změn v legislativě přináší analýzy zákonů a jejich explicitních novelizací v kvantitativním vyjádření za různá období (1918–1938, 1948–1989, 1990–1999, 2000–2009 aj.), jakož i za jednotlivá volební období od roku 1990 do roku 2011. Dále byly změny sledovány v rámci právních odvětví, jakož i na základě věcného zařazení jednotlivých předpisů podle redakce Sbírký zákonů, a to včetně porovnání s odpovídající legislativou SR za příslušná období.³⁷

Fenomén nového, zejména v české legislativě posledních dvaceti pěti let, byl rovněž předmětem mezinárodní konference konané v Piešťanech v březnu 2015.³⁸

Určitý souhrn a průřez celou řadou výzkumů a výzkumných témat realizovaných za posledních 10 let je obsahem především metodologicky zaměřené úvahy o smyslu, významu a důležitosti sbírání, kvantitativního analyzování a vyhodnocování dat o legislativě. Připomenuty jsou zde otázky významu výzkumu struktury legislativy, a to formální, odvětvové i obsahové, jakož i změny v legislativě a její struktuře. Jako velmi důležité jsou vytyčeny otázky analýzy legislativního dokumentu, legislativní politiky a ovšemže terminologie.³⁹

³⁷ Viz NOVÁK, F. Empirické zkoumání změn v legislativě. In: Eduard Barány a kol. *Zmena práva*. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2013.

³⁸ NOVÁK, F. Co nového zrcadlí legislativa ČR po roce 1990. In: Eduard Barány a kol. *Ako právo reaguje na novoty*. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, Veda, 2015.

³⁹ NOVÁK, F. Data o legislativě ČR – proč je sbírat a co s nimi. In: CVRČEK, F., Jermanová, H., eds. *Metamorfózy práva ve střední Evropě IV*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.

Kapitola 4

Funkce a limity využití právních informačních systémů ve výuce práva⁴⁰

§ 38

K čemu jsou vůbec právní informační systémy dobré?

Odpověď na otázku, k čemu jsou právní informační systémy dobré, plyne už z jejich názvu. Jejich účelem je získání právní informace. Co to však vlastně právní informace je? Lze začít u definice Viktora Knappa, který jako právní informaci chápe především informaci o právní normě.⁴¹ Na slabiny Knappova pojetí však upozornil František Cvrček⁴², který poukazuje na to, že „právní norma je výsledkem interpretace, tedy procesu poznávacího, který předpokládá intelektuální analýzu získaných informací. (...) Jejím smyslem je především vyhledávání relevantních informací,

⁴⁰ Tato stať byla zpracována v rámci programu PROGRES Q04 „Právo v měnícím se světě“.

⁴¹ Viz KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 223.

⁴² „O tom, co znamená slovo informace obecně, se vedou rozsáhlé diskuze. Obvykle se informací chápe sdělitelný poznatek, který má smysl a snižuje nejistotu, tedy nějaká zpráva, popřípadě každý znakový projev, který má smysl pro příjemce. (...) Právní informací je proto pro nás v zásadě totéž co informace obecně, s tím, že jde o informaci právně relevantní.“ CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR ve spolupráci s Vydavatelstvím a nakladatelstvím Aleš Čeněk Plzeň, 2010, s. 21.

kteřé právník potřebuje pro rozhodování, a nikoliv jejich právní analýza. Interpretace náleží do teorie práva a teorie jednotlivých pozitivních oborů, které nemůže právní informatika nahradit a o to ani neusiluje“.⁴³

František Novák pak s pojmem právní informace pracuje jako s jevem nesoucím a zobrazujícím vlastnosti práva a jeho elementů, informujícím o struktuře uvnitř systému práva.⁴⁴

Já osobně se domnívám, že jednoduché a přitom nikoliv zjednodušující vymezení informace je, že je to odpověď na otázku. Toto jednoduché konstatování v sobě skrývá hlubokou moudrost. Nejen pro právní informační systémy platí, že ten, kdo neví, co hledá, nenajde to. Ani ten, kdo se neumí zeptat, nemůže dostat odpověď. A na jakou že to otázku lze pomocí právních informačních systémů získat odpověď? Odpověď je stejná jako v případě otázky, na co musí být schopen odpovědět právník. Právník, na rozdíl od morálního filozofa, by měl být schopen podle práva odpovědět na otázku, co se smí a co se nesmí nebo, poněkud přesněji, co je přikázáno, zakázáno a dovoleno. S tím pak souvisí i jeho další úloha – spolupůsobit v rámci procesu aplikace práva tak či onak na tom, aby to, co je přikázáno, bylo plněno, aby ten, kdo poruší zákaz, za to nesl odpovědnost a aby to, co je dovoleno, mohlo být také reálně vykonáváno. První úkol vyžaduje od právníka doslova řemeslnou dovednost, tj. schopnost vyhledat přesně a nepochybně právní normu,⁴⁵ kterou lze na příslušnou skutkovou situaci aplikovat. Zároveň je jeho úkolem spolupůsobit při získávání informací, které mohou být při aplikaci právní normy relevantní.

⁴³ CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2010, op. cit., s. 21.

⁴⁴ NOVÁK, F. Viktor Knapp, právní informatika a metodologie. In: GERLOCH, A. (ed.). *Viktor Knapp: vědecké dílo v proměnách času*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 558.

⁴⁵ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, op. cit., s. 223.

Jak první, tak druhý úkol je bez použití právních informačních systémů nemožný. Charakter informace, který lze díky právně informačním systémům získat, je však odlišný. Jako právní informaci v užším slova smyslu chápou informaci, která říká, kdo má jakou povinnost, tedy co se smí a co se nesmí. Je to odpověď na otázku, která se v rámci aplikace práva klade jako „questio iuris“. Od toho je třeba odlišit tzv. právně relevantní informace, které sice mají právně významný důsledek, svým charakterem se však dotýkají zjišťování skutkových otázek, a tedy odpovědi na otázku „questio facti“. Jedná se o informace typu: kdo je jednatel, či je to pozemek nebo jaká společnost je insolventní. Tyto informace dnes nelze zjistit jinak než z informačních systémů, jako je obchodní rejstřík, katastr nemovitostí nebo insolvenční rejstřík. Moje další úvahy se však těchto – právně relevantních – informací týkat nebudou. Stačí v této souvislosti uzavřít jen to, že se studenti musí naučit pracovat i s těmito systémy a umět tyto informace získávat.

§ 39

Co by mělo být cílem výuky právních informačních systémů?

Domnívám se, že důvod, proč si dnes už žádný právník nemůže vystačit pouze s tištěným úplným zněním zákona, respektive zákonů, souvisí se třemi jevy:

A. kvantitou právních předpisů,⁴⁶

⁴⁶Právním předpisem nemám na mysli pouze úplné znění právního předpisu, nýbrž i jednotlivé „samostatné“ prameny práva, které jako novely úplné znění předpisu mění a doplňují. Zejména množství těchto novel vyvolává možná nesprávný dojem, že kvantita právních předpisů je oproti minulosti výrazně vyšší. V této souvislosti odkazují na F. Cvrčka, podle kterého český právní řád na úrovni platných primárních předpisů tvoří zhruba 800 zákonů a 1 500 novelizací (CVRČEK, F. Právní informatika a lingvistika. *Jurisprudence*. 2016, roč. 25, č. 6, s. 49).

- B. permanentními změnami právního řádu,
- C. složitostí, tj. komplexností právního řádu.

Cílem výuky právních informačních systémů tak musí být naučit studenty:

- A. jak najít z hlediska časového správné, a tedy aplikovatelné znění právní normy,
- B. jak se vyrovnat s komplexností právního řádu, pluralitou a vzájemnou provázaností pramenů práva,
- C. jak zdolat kvantitu právních předpisů.

Před konkrétní odpovědí na tyto dílčí otázky je třeba se nejprve obecně zamyslet nad tím, co je to vůbec informační systém a jaké jsou limity jeho použití. Je totiž třeba si uvědomit, resp. mám za to, že pouze pomocí informačního systému nelze zjistit, co se smí a co se nesmí. Právní informační systém⁴⁷ je totiž sám o sobě pouhým souborem dat – tj. symbolů, které teprve díky uživateli získávají svůj význam a stává se z nich informace. Jestliže v kontextu informačních systémů uvažujeme o triádě pojmů:

- i) data,
- ii) informace,
- iii) použitelné informace,

potom této triádě odpovídá z hlediska právní teorie triáda:

⁴⁷Právním informačním systémem se rozumí koncepčně budovaná databáze právních informací, která umožňuje matematickostatistické zpracování získaných operačních dat hromadného charakteru. NOVÁK, F. Právní informatika na pomoc legislativě. In: VOSTRÁ, L., ČERMÁKOVÁ, J. (ed.). *Otázky tvorby práva v České republice, Polské republice a Slovenské republice: sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia „Aktuální otázky tvorby práva v České republice, Polské republice a Slovenské republice“*. Praha, 29.–30. 11. 2004. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 190.

- i) písmena jako symboly, které tvoří věty,
- ii) právní normy jako věty, které stanoví, co má být,
- iii) aplikovatelné právní normy jako věty, které stanoví, co má být v konkrétním případě, a jsou tedy aplikovatelné.

Právní informační systémy tedy mohou sloužit jako nástroj pro vyhledání aplikovatelné právní normy a zároveň i pro její výklad. První a poslední z níže uvedených otázek se týkají otázky nalezení aplikovatelné právní normy. Druhá otázka se týká výkladu – tj. praktické otázky, jak byla norma soudním výkladem dotvořena.

§ 40

Jak najít z hlediska časového správné, a tedy aplikovatelné znění právní normy?

Nutnost použití právních informačních systémů při vyhledání aplikovatelné právní normy souvisí zejména s proměnou právního řádu v čase. Ta je v ČR enormní. Je asi pravdou, že trvanlivost zákona byla až do přijetí občanského zákoníku zhruba 3 až 6 měsíců v jednom znění. Tempo přijímání právních předpisů v ČR tak František Cvrček přirovnal k tempu přijímání právních předpisů za 2. světové války.⁴⁸ Z toho plyne, že při potřebě vycházet z časového znění, které je účinné v době, kdy ke konkrétní právní skutečnosti došlo, je nutné používat právní informační systémy k nalezení správné časové varianty dotyčné právní normy. To je třeba studenty učit a ukazovat jim, jak příslušné časové znění najít.

Zároveň je však třeba studenty učit i to, že nelze rozlišovat pouze mezi časovým zněním v rámci jednoho zákona, ale je třeba brát na vědomí i skutečnost, že přijetím nových zákonů

⁴⁸ CVRČEK, F. *Právní informatika*. Praha: Aleš Čeněk s.r.o., 2010, op. cit., s. 248 a násl.

dochází k enormní komplikaci pravidel pro vyhledání správného časového změny. To lze nejlépe demonstrovat na občanském zákoníku, který nabyl účinnosti v roce 2014. Některá z jeho přechodných ustanovení totiž obsahují právě retroaktivní normy, které v určitých situacích umožňují, aby byl aplikován občanský zákoník pozdější i na vznik právních skutečností, které nastaly za účinnosti starého občanského zákoníku. Tyto komplikované případy je třeba demonstrovat, není je však možné v rámci právních informačních systémů učit. To je úkolem oborů platného práva, u kterých však otázka časové působnosti často nebývá středem pozornosti.

§ 41

Jak se vyrovnat s komplexností právního řádu, pluralitou a vzájemnou provázaností pramenů práva?

Nezbytnost právních informačních systémů souvisí také s interpretací aplikovatelné právní normy. Je nepochybně pravdou, že v právních informačních systémech nelze nalézt ani to, jaké jsou interpretační metody, ani to, jakým způsobem je použít. Nacházíme zde však zásadně důležité informace, pokud se týče odpovědi na otázku, jak byla určitá norma vyložena při její aplikaci soudy či jinými orgány moci výkonné (typicky např. ÚOHS). V této souvislosti je uživatel konfrontován s téměř nepřeborným množstvím judikatury, přičemž povinnost se v ní zorientovat není dána jen tím, že by měl právník postupovat *lege artis*, nýbrž v současnosti je dána i zákonem. Jestliže § 13 občanského zákoníku stanoví, že „každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo

na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky“, potom z toho plyne, že právník by měl znát i to, jakým způsobem byla dotyčná právní norma interpretována.

Právě v této oblasti je potenciál právních informačních systémů největší, vzhledem k tomu, že judikatura, se kterou může být argumentováno, rozhodně není jen ta, která byla publikována v zákonných sbírkách, nýbrž např. i ta, která je oficiálně k dispozici na webových stránkách našich nejvyšších soudů, jakož i ta, která byla publikována v rozličných publikačních médiích, jako jsou komentáře, časopisy nebo sbírky judikatury k určitému právnímu institutu. Atraktivita právních informačních systémů spočívá v tom, že obsahují (ve větším či menším rozsahu) veškerou dostupnou judikaturu, ať už je její zdroj jakýkoliv. Zřejmě i z těchto důvodů lze v informačních systémech nalézt i rozhodnutí prvoinstančních soudů. V situaci, kdy není k dispozici jiná judikatura, je nepochybné, že i s touto judikaturou se bude pracovat. Informační systémy pak mají tu výhodu, že mohou na základě položeného dotazu vyhledávat nejaktuálnější judikaturu a nabízet ji svým uživatelům k použití. Právní znalosti, které jsou v této oblasti zvláště důležité, spočívají v tom, že je třeba rozlišit relevanci jednotlivých soudních rozhodnutí a kriticky též posoudit, kdy například rozhodnutí prvoinstančního soudu v Jihlavě může potenciálně obsahovat výklad, který nemusí být akceptován vyššími soudními instancemi.

Jak zdotat kvantitu právních předpisů při vyhledání aplikovatelné právní normy?

Tvrzení, že ten, kdo se neumí zeptat, nedostane odpověď, platí v případě právních informačních systémů dvojnásob, resp. mnohonásobně. Není to tak, že ten, kdo se neumí zeptat, nedostane žádnou odpověď. Opak je pravdou. Na špatně formulovaný dotaz

dostane uživatel doslova tisíce výsledků (možná by se skutečně cítil lépe, pokud by žádnou informaci nedostal). K tomu, aby uživatel dovedl položit dotaz, však musí být splněno několik podmínek současně. Některé z nich jsou obecné, jiné již vyžadují právní znalosti.

K obecným předpokladům pro položení dotazu patří znalost alespoň základních logických operátorů⁴⁹, schopnost jejich použití a kombinace.⁵⁰ Byť se jedná o naprosto základní operátory vyjadřující logické vztahy jako konjunkce nebo disjunkce, většina studentů je nezná, a pokud je zná, neumí je prakticky použít. Přitom je pravdou, že využití těchto operátorů je nezbytné pro pochopení hypotézy právní normy, její kumulativnosti či alternativnosti.

Další dovednosti však již souvisí s právními znalostmi, které je nutné nabýt jednak v obecném kursu teorie práva a dále pak v jednotlivých oborech platného práva. Bez těchto právních znalostí obvykle nelze nalézt to, co uživatel hledá, resp. to nelze nalézt v úplné podobě. Neúplná právní informace je ve skutečnosti informací chybno.

Při výuce právních informačních systémů je třeba se zaměřit zejména na demonstraci obecných otázek souvisejících s působností právních norem. Je třeba vysvětlit, že při vymezování základních právních pojmů se náš právní řád vydal cestou, že to, co platí v soukromém právu, neplatí v právu veřejném a naopak.⁵¹

⁴⁹ KNAPP, V., GERLOCH, A. *Logika v právním myšlení*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2000, s. 58 a násl.

⁵⁰ K tomu též viz F. Cvrček, podle kterého „využití logiky, lingvistiky i informatiky pro studium právních jevů však smysl nepochybně má; jde o interdisciplinární přístup, který nabízí nové možnosti a alternativní přístupy ke studiu práva“ (CVRČEK, F. *Jurisprudence*. 2016, roč. 25, č. 6, s. 49).

⁵¹ § 1 odst. 1 ObčZ stanoví: „Ustanovení právního řádu upravující vzájemná práva a povinnosti osob vytvářejí ve svém souhrnu soukromé právo. Uplatňování soukromého práva je nezávislé na uplatňování práva veřejného.“

Z toho plyne, že pojmy, které ještě nedávno bylo možné vykládat z hlediska celého právního řádu jednotně (jako např. „nedbalost“), je třeba nyní vykládat odlišně v právu soukromém⁵² a odlišně v právu veřejném, resp. trestním⁵³. Z toho plyne, že je nutné studenty upozorňovat na praktické důsledky věcné působnosti, což je při vyhledání aplikovatelné právní normy zřejmě to nejdůležitější. Osobní a teritoriální působnost obvykle nečiní problémy. Je snad jen třeba procvičit a ukázat, že kromě předpisů publikovaných ve Sbírce zákonů existuje i značná masa předpisů samospráv, a ukázat, jak tyto předpisy vyhledávat. Při definování dotazu je taktéž vhodné vysvětlit, resp. zopakovat pojem pramene práva, a odlišit tak to, co je interní směrnici, popřípadě vnitřním předpisem, od pramene práva, který je obecně závazný.

Jinými slovy je třeba naučit studenty položit strukturovaný a relativně sofistikovaný dotaz. Problém však spočívá v tom, že komerční poskytovatelé právních informačních systémů jdou zcela opačnou cestou. Ve snaze zjednodušit vyhledávání nabízejí svým uživatelům jednořádkové fulltextové vyhledávání – obdobně jako Google. V rámci předpřipraveného vyhledávání se pak aplikují algoritmy, které by měly uživatele pokud možno dovést

⁵² § 2912 ObčZ stanoví:

(1) Nejedná-li škůdce, jak lze od osoby průměrných vlastností v soukromém styku důvodně očekávat, má se za to, že jedná nedbale.

(2) Dá-li škůdce najevo zvláštní znalost, dovednost nebo pečlivost nebo zaváže-li se k činnosti, k níž je zvláštní znalosti, dovednosti nebo pečlivosti zapotřebí, a neuplatní-li tyto zvláštní vlastnosti, má se za to, že jedná nedbale.

⁵³ § 16 TrZ stanoví:

(1) Trestný čin je spáchán z nedbalosti, jestliže pachatel

a) věděl, že může způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že takové porušení nebo ohrožení nepůsobí, nebo

b) nevěděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl.

(2) Trestný čin je spáchán z hrubé nedbalosti, jestliže přístup pachatele k požadavku náležité opatrnosti svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele k zájmům chráněným trestním zákonem.“

k tomu, co asi hledá, aniž by sám musel vědět, co to je. Pokud si uživatel na tento způsob navykne, vede to nezbytně ke snížení jeho intelektuálního potenciálu. Stává se tak závislým na právním informačním systému a není schopen se v něm sám zorientovat a definovat svůj dotaz. To potom vede k tomu, že ve skutečnosti nevyhledá, resp. nemusí ani najít kýženou právní informaci, ale dostane se spíše k tomu, co mu nabízí právní informační systém.⁵⁴

Tím se již dostávám k limitům použití právních informačních systémů: položit strukturovaný dotaz může pouze ten, kdo má alespoň základní představu o struktuře právního řádu a jeho prvcích. Tyto prvky nelze chápat pouze jako právní normy, nýbrž z hlediska platného práva jako jeho základní pojmy. Z toho důvodu je nutné, aby právníci měli představu jednak o struktuře právního řádu a zároveň o jeho základních pojmech. Z toho plyne, že právo se nelze naučit pomocí právního informačního systému, neboť ten je pouhou pomůckou a nástrojem při vyhledání právní informace. Vědomí souvislostí, pochopení systému a jeho struktury tak nezbytně vyžadují práci se zákonem a zejména zákoníkem jako strukturovaným celkem. Z toho důvodu považuji za nutné, aby se studenti především nejprve naučili pracovat se zákonem v jeho tištěné „papírové“ podobě. Jen praxí totiž mohou (chtě nechtě) pochopit jeho strukturu, což vyžaduje i znalost a orientaci v základních pojmech. Právě touto schopností

⁵⁴V této souvislosti je varující též poznatek, ke kterému při svém výzkumu dospěl František Cvrček, který uvádí: „Zdá se totiž, že s nárůstem praktického používání vypočetní techniky (VT) nijak významně nestoupá obecná schopnost porozumění textu. Dále že schopní studenti a částečně i středně schopní dokážou využít informace získaných pomocí VT (v našem případě PES) k výraznějšímu posílení svých znalostí. Naopak ostatní, kteří tvoří většinu, VT v jejich schopnostech nijak významněji neposílila. Naopak se zdá, že propast mezi těmi zdatnějšími a ostatními se prohloubila. Nemůžeme zatím tyto trendy nijak zásadněji verifikovat, ale mohlo by snad jít o určité varování před přílišným optimismem spojeným s možnostmi těchto moderních technologií pro rozvoj obecné vzdělanosti“ (CVRČEK, F. Právnícký elektronický slovník. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 3, s. 247–260).

definovat otázku a nalézt tak, „co hledám“, se liší erudovaný právník od poučeného laika.

Z těchto důvodů považuji za možné, ba dokonce žádoucí, při seminární výuce neumožňovat použití elektronických prostředků s přístupem k právním informačním systémům. Při výuce, kde se takřka výlučně pracuje s platnou a účinnou právní úpravou, by si měl student vystačit s platným a účinným zněním zákona, které by měl mít při sobě. Obdobným způsobem se ostatně při některých kurzech postupuje i na prestižních školách ve Spojených státech amerických. Není výjimkou, že se zde vyskytují kurzy, kde je zakázáno používat notebooky i mobilní telefony. Výuka je tak koncentrována na interakci mezi učitelem a studentem a použití tradičních papírových učebních pomůcek typicky typu Casebook.

Kapitola 5

Elektronizace výuky římského práva: Antická právní věda v informační společnosti 21. století

§ 42

Význam římského práva

Římské právo bývá často vnímáno jako jistý relikv minulosti, který se vyučuje pouze z nostalgie a který by měl uvolnit místo na slunci perspektivním oborům, jako je například ekonomická analýza práva, sportovní právo nebo simulované soudní spory studentů prvního a druhého ročníku. Svědkem tohoto sporu o smysl a význam římského práva však není pouze jedenadvacáté století, které pomalu vstupuje do své třetí dekády. Tento spor se objevuje v Německu již mnohem dříve, na počátku dvacátého století, v souvislosti se zavedením německého občanského zákoníku. Tato právní norma se svým současníkům jevila jako významný úspěch právní vědy, který sjednotil soukromé právo pro všechny obyvatele jen o málo staršího německého státu. A římské právo, které od 15. století až do této doby hrálo v jednotlivých německých státech úlohu sjednocujícího prostředku, mělo být i v této roli zcela nahrazeno právem občanským.

Leopold Heyrovský k tomu ve své vynikající učebnici uvádí: „Středem civilistické pravovědy německé již není *Corpus iuris civilis* a prameny jej pozměňující, nýbrž občanský zákoník pro říši německou.“⁵⁵ Tím padl také argument, že je nutno vyučovat římské právo zejména proto, že římského práva je užíváno jako platného práva v sousedním Německu. Je nutno také podotknout, že výuka římského práva nahrazovala do jisté míry také výuku teoretickou, protože právě na římském právu se studenti seznamovali např. s právní naukou o normách, jejich struktuře, působnosti. Na pracích římských právníků se studenti prvního ročníku učili základům interpretace a aplikace.⁵⁶ Navzdory všeobecně uznávané propedeutické hodnotě římského práva vyvolalo přijetí německého občanského zákoníku bouřlivou polemiku o smyslu a významu studia římského práva.⁵⁷

Obdobná situace panovala i v předmnichovském Československu. Přestože bylo římské právo nadále vyučováno na všech československých právnických fakultách a v pracích O. Sommera, M. Boháčka a J. Vážného dosahuje československá romanistika svého (doposud nepřekonaného) vrcholu, můžeme mezi

⁵⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha, 1906.

⁵⁶ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém*, s. 2: „Jelikož studiem práva římského počíná se teprve právnické studium vůbec, jest záhodno, aby v učebnici římského práva před vypsáním jeho samého byly stručně vyloženy základy pravovědy vůbec.“

⁵⁷ RADBRUCH, G. *Ihr junge Juristen!* In: RADBRUCH, G. *Gesamtausgabe*. Ed. Kaufman, A. Sv. XIII. *Politische Schriften aus der Weimarer Zeit*. Heidelberg, 1993, s. 23–38. Radbruch považoval studium římského práva za zbytečné. Jeho názoru odporoval Otto von Bessler: BESELER, O. *Römisches Recht und Revolution a Triplik*. In: RADBRUCH, G. *Gesamtausgabe...*, s. 39–58. O významu římského práva viz také ZIMMERMANN, R. *Roman Law, Contemporary Law*. In: *Roman Law. The Civilian Tradition Today*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 1 a násl. VOJÁČEK, L. *Romanisté a spory o budoucí podobu právnického studia v první ČR*. In: *Constans et Perpetua voluntas. Pocta Petrovi Blahovi k 75. narozeninám* (eds. P. Mach, M. Pekárik, V. Vladár). Trnava: Trnavská univerzita v Trnavě, Právnická fakulta, 2014, s. 653–669. SHERMAN, Ch., Ph. *Roman Law in the Modern World*. 2. vyd. Littleton: Fred B. Rothman & Co., 1993. O vztahu římského práva a common law viz BUCKLAND, W. W. *Roman Law and Common Law. A Comparison in Outline*. Cambridge: University Press, 1952.

československými civilisty postřehnout dva odlišné myšlenkové proudy. Zatímco starší generace reprezentovaná jmény jako J. Stupecký, J. Krčmář nebo A. Pavlíček postupuje ve svých pracích obvyklou historickou metodou, při které vychází z římského práva a práva pandektního, mladší generace zastoupená zejména J. Sedláčkem a A. Kubešem odmítá „nauky obecného práva“ a zakládá svůj výklad na jiných než historických východiscích (normativní teorie, právní sociologie, jazyková analýza apod.). Naproti tomu českoslovenští právní romanisté se cítí být i v období mezi světovými válkami povoláni diskutovat o otázkách současného práva⁵⁸ a např. J. Vážný chápe rakouský občanský zákoník jako součást a vyvrcholení organického vývoje, který započal v zákoně XII desek a pokračuje přes justiniánskou kodifikaci, recepci římského práva až po již zmiňovaný občanský zákoník, který přejímá jednotlivé instituty, systémy a zásady občanského práva.⁵⁹

L. Heyrovský se domnívá, že by mělo být vyučováno pandektní právo, ovšem stručněji, než tomu bylo před rokem 1900 (tedy před datem účinnosti německého občanského zákoníku), a že by měli být studenti seznámeni rovněž s hlavními směry tzv. obecné teorie práva. Samotný čas a výukový prostor věnovaný římskému právu má být založen na studiu „čistého římského práva“. Pod tímto pojmem rozumí L. Heyrovský klasické římské právo. Úkolem studenta římského práva je tedy poznávat samotné prameny římského práva, a to zejména „mistrná díla

⁵⁸V této souvislosti je možno zmínit zejména spor mezi F. Weyrem a M. Boháčkem ohledně charakteru nájemní smlouvy. V podrobnostech viz DOSTALÍK, P. Obligační nebo věcněprávní účinky pachtu? Spor mezi Františkem Weyrem a Miroslavem Boháčkem. In: *Polemiky a spory v právní vědě. Sborník příspěvků z jednání sekce teorie práva a právních dějin konference Olomoucké právnické dny 2010 konané ve dnech 27–28. 5. 2010* (eds. K. Bubelová a M. Frýdek), Olomouc, 2010, s. 19–29.

⁵⁹VÁŽNÝ, J. Římské právní ideje v občanském zákoníku a osnově. *Časopis pro právní a státní vědu*. 1933, 16, s. 171–186.

pravovědy klasické“, která jsou „nejdokonalejším a nenahraditelným prostředkem formálního vzdělávání právnického“.⁶⁰

Přijetím nového občanského zákoníku jako by se historie opakovala. Tvůrci nového občanského zákoníku sice uznávají význam římského práva jako základního stavebního kamene soukromého práva, zároveň však odmítají přebírat „strnulá dogmata římského práva“. Můžeme tedy shrnout, že proces recepce římského práva sice přijetím nového českého občanského zákoníku (zák. č. **89/2012 Sb.**) nebyl ukončen, avšak římské právo vchází do nového občanského zákoníku branou jiných, taktéž recipovaných právních předpisů, zejména prostřednictvím rakouského občanského zákoníku. Přestože se moderní česká právní úprava v mnoha jednotlivých případech vědomě odklonila od právní úpravy římského práva (jako příklad je možno uvést odmítnutí zásady *neminem res sua servit*, prolomení zásady *neminem plus iuris transferre potest, quam ipso habet*, umožnění nabytí vlastnického práva od nevlastníka), přesto zůstává nový český občanský zákoník prodchnut duchem římského práva, a to zejména v těch institutech, které byly převzaty z rakouské právní úpravy nebo z vládního návrhu občanského zákoníku z roku 1937. Nadto dochází v rámci českého občanského zákoníku k mísení těchto převzatých institutů s právní úpravou československou a vzniká tak otázka nad smyslem jednotlivých ustanovení nového občanského zákoníku. Tato situace staví výuku římského práva před nové výzvy: zprostředkovat studentům prvního ročníku právnických studií znalost historického vývoje jednotlivých institutů římského práva od období práva klasického až po moderní kodifikace. Při plnění tohoto obtížného úkolu navazuje česká věda římského práva na snahy polských kolegů o zpřístupnění jednotlivých institutů římského práva

⁶⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha, 1906.

v moderní učební pomůcce.⁶¹ Podstatné části prvního vydání této publikace jsou dostupné pro českého studenta i v českém překladu a doplněné o českou právní úpravu.⁶² Tým romanistů PF UK Praha pod vedením M. Skřejpka připravuje ediční řadu, která přibližuje studentům jednotlivá ustanovení nového českého občanského zákoníku pomocí jednotlivých ustanovení Digest. První díl je věnován věcným právům.⁶³

Základní otázkou však stále zůstává studium pramenů římského práva. V této oblasti již bylo mnoho vykonáno. Existuje tištěná verze kompletního českého vydání latinské edice Digest.⁶⁴ Českému čtenáři může velmi napomoci existence tištěné verze českého překladu Gaiových Institucí⁶⁵, Institucí císaře Justiniána⁶⁶ a vybraných fragmentů prvních 15 knih Digest.⁶⁷ Z neprávnických pramenů můžeme uvést český překlad Ciceronova díla *De republica* a *De legibus* z pera dr. Janouška.⁶⁸ Pro úplnost můžeme uvést i český právněhistorický rozbor právě Ciceronova díla *De legibus*.⁶⁹ Do slovenštiny jsou také přeloženy Attické noci Aula Gellia.⁷⁰

⁶¹ DAJCZAK, W., GIARO, T., LONGSCHAMPS DE BÉRIER, F. *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*. 3. vydání. Warszawa: PWN, 2018

⁶² DAJCZAK, W., GIARO, T., LONGSCHAMPS DE BERIER, F., DOSTALÍK, P. *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc: Iuridicum Olomucense, 2013.

⁶³ SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P., ŠEJDL, J., FALADA, D. *Římské právo v občanském zákoníku. Komentář a prameny. Věcná práva*. Praha: Auditorium, 2017.

⁶⁴ *Digesta Iustiniani*. Olomouc: Nugis Finem Publishing, 2018.

⁶⁵ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

⁶⁶ *Iustiniani Institutiones. Justiniánské Institute. Fontes Iuris Romani*. Praha: Karolinum, 2010.

⁶⁷ *Digesta Iustiniani. Tomus I. Liber I–XV. Fragmenta Selecta. Digesta neboli pandekty*. Praha: Karolinum, 2015.

⁶⁸ CICERO, M. T. *O věcech veřejných*. Praha: Oikumené, 2010; CICERO, M. T. *O zákonech*. Praha: Oikumené, 2017.

⁶⁹ DOSTALÍK, P. *Antická státověda v díle M. T. Cicerona*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Právnická fakulta, 2008.

⁷⁰ GELIUS, A. *Attické noci*. Bratislava: Tatran, 1987.

A právě zde může napomoci postupující elektronizace odborných zdrojů. Celé zákonodárné dílo císaře Justiniána je v současné době přístupné on-line.⁷¹ K dispozici je i rukopis Digest a velkou vzpruhou pro studium římského práva se stalo zpřístupnění Scottova anglického překladu všech tří částí *Corpus iuris civilis* (tedy Digest, Institucí i Kodexu) on-line, jakkoliv tento překlad je zastaralý a nespňuje již standardy překladu tak významné právní památky.⁷² Moderního anglického překladu se naopak dočkal Kodex císaře Justiniána. Překlad vychází ve třech svazcích.⁷³ Pro poznání vrstvy klasického římského práva z Digest je zcela klíčová otázka interpolací. Za zcela základní publikaci pro studium této je možno považovat Index interpolationum, který je rovněž dostupný on-line,⁷⁴ včetně pozdějšího dodatku.⁷⁵ V rámci stejného internetového zdroje můžeme nalézt i latinské texty předjustiniánských právních památek, ba dokonce i památek poklasického práva.

Z neprávních památek římského práva může čtenář nalézt v elektronické podobě téměř kompletní dílo M. T. Cicerona⁷⁶, Gaia Julia Caesara⁷⁷ nebo třeba autora římských komedií T. Maccia Plauta.⁷⁸

⁷¹Viz <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/digest.htm>.

⁷²Viz <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr>.

⁷³The Codex of Justinian: a new annotated translation, with parallel Latin and Greek text based on a translation by Justice Fred H. Blume (ed. Bruce W. Frier). Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

⁷⁴Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1594>.

⁷⁵Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1780>.

⁷⁶Viz <https://www.thelatinlibrary.com/cic.html>.

⁷⁷Dokument dostupný na: <https://www.thelatinlibrary.com/caes.html>.

⁷⁸Viz <https://www.thelatinlibrary.com/plautus.html>.

§ 43

Literatura k římskému právu

Kromě pramenů římského práva můžeme nalézt na internetu i velké množství literatury k římskému právu. K dispozici jsou učebnice Leopolda Heyrovského *Dějiny a systém soukromého práva římského* (Praha, 1906);⁷⁹ Jana Vážného *Římské právo obligační, část I a II* (Praha, 1946)⁸⁰; Pietra Bonfanteho *Instituce římského práva* (přel. J. Vážný) (Brno, 1932)⁸¹; Rudolfa Sohma *Institutiones und system des Römischen Privatrecht* (Leipzig, 1908).⁸² K dispozici je rovněž i monumentální příručka pandektního práva: Windcheid, B. *Lehrbuch des Pandektensrecht*. Internet zachycuje i mnohá monografická díla významných romanistů, která nejsou ještě zcela antikvována. Starší generace českých právních romanistů je zastoupena tímto dílem: Vančura, J. *Praelegát dle práva římského* (Praha, 1902).⁸³

Z mladší generace můžeme například uvést M. Bartoška: *SC Trebellianum*⁸⁴ nebo jeho studii *Captivus*.⁸⁵ Jiným příkladem vynikající monografie je práce J. Vážného věnovaná poenálním žalobám *Actiones poenales: pojem a struktura soukromých žalob trestních ve vývoji práva římského a hlavní problémy romanistické, sem se vztahující* (Bratislava, 1923).⁸⁶ Tato práce je přepracovanou habilitační prací snad nejvýznamnějšího československého romanisty. K dispozici jsou i další práce J. Vážného: *Custodia*. K vývoji

⁷⁹ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/30>.

⁸⁰ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/4581>.

⁸¹ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/11421>.

⁸² Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/508>.

⁸³ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/210>.

⁸⁴ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/1498>.

⁸⁵ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/7122>.

⁸⁶ Viz https://digi.law.muni.cz/discover?query=Bonfante&rpp=10&filtertype=subject&filter_relational_operator>equals&filter=soukrom,+pr vo.

a úpadku ručení⁸⁷, stejně jako *Naturalis obligatio* (Pavia, 1929, italsky).⁸⁸ Velmi cenná je také on-line dostupná monografie věnovaná římskému civilnímu procesu: Vážný, J. *Římský proces civilní* (Praha: Melantrich, 1935).⁸⁹

K dispozici jsou i díla významných znalců civilního práva, ve kterých je možno nalézt podstatné římskoprávní prvky. Na prvním místě je nutno uvést vynikající a zcela neprávem opomíjenou práci J. Stupeckého *Versio in rem: studie k § 1041–1044 vš. ob. zák.* (Praha: Bursík & Kohout, 1888).⁹⁰ Mezi další díla můžeme zařadit i díla významných českých civilistů, kteří jsou nuceni se v rámci svých témat vypořádat i s vývojem daného institutu v rámci římského práva a *ius commune*. Mezi taková díla nepochybně patří: Sedláček, J. *Nepravé jednatelství a versio in rem. Výklad na § 1035–1044 obč. zák. spolu s rozbořem praxe Nejvyššího soudu* (Brno, 1933). Co však na internetu schází, je vynikající trilogie děl věnovaných římskému právu z pera O. Sommera, z nichž pouze jedna část se dostala do edičního plánu soudobých vydavatelů a vyšla ve velmi pěkné edici v nakladatelství Wolter Kluwers v roce 2011, a to Sommer, O. *Učebnice soukromého práva římského*, I. a II. díl (ed. J. Spáčil, Praha, 2011).⁹¹ Druhé dva díly doposud na reedici čekají: Sommer, O. *Prameny soukromého práva římského*, 2. vydání (Praha, 1932), a Sommer, O. *Texty ke studiu soukromého práva římského*.

⁸⁷ Viz https://digi.law.muni.cz/bitstream/handle/digilaw/4577/VaznyJan_01-0000-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁸⁸ Viz https://digi.law.muni.cz/bitstream/handle/digilaw/4578/VaznyJan_01-0000-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁸⁹ Viz <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/100346>.

⁹⁰ Tato studie je přístupná ve fondech NKP.

⁹¹ Viz <https://obchod.wolterskluwer.cz/cz/ucebnice-soukromeho-prava-rimskeho-1-a-2-dil.p758.html>.

§ 44

Výuka římského práva

Pokud uvažujeme o významu výuky římského práva, nezbyvá než započít naše úvahy citací z díla O. Sommera: „S hlediska vyučovacího jest tedy nasnadě podati výklad o soukromém právu římském především jako úvod do moderního práva občanského.“⁹² Ovšem i O. Sommer dodává, „přičemž však nelze pominouti charakteristického způsobu myšlení právního, vytvořeného klasickými právníky“.⁹³ Základním problémem moderní civilistiky je, že sice uznává římské právo jako východisko moderního občanského práva (jak bylo řečeno výše), ovšem nerozlišuje klasické římské právo, justiniánské právo (které jinak chápal středověk a jinak historickoprávní škola) a právo pandektní. Přesné rozlišení jednotlivých vrstev je možné pouze za použití historických metod.⁹⁴ „Vylíčení římského klasického práva umožní vniknutí do studia nejdůležitějšího pramene poznání klasické jurisprudence římské, Digest.“⁹⁵ J. Vážný zdůrazňuje, že římské právo „platilo jako jednotný řád lidského chování, organicky vyrostlý z vlastních základů, po dobu více než 1000 let“.⁹⁶ Od třetího století po Kristu se římské právo stalo „právem celého vzdělaného světa“.⁹⁷ V rámci výuky římského práva je třeba studentům zdůrazňovat základní hodnoty římského práva: smysl a úctu k tradici, zdůrazňování svobody na straně jedné a zároveň opatrné experimentování s novotami a zejména nechuť ke kodifikacím, přespříliš vzájemná budoucnost. Zejména poslední věta by měla zaznít hlasitě

⁹² SOMMER, O. *Prameny soukromého práva římského*. 2. vydání. Praha, 1932, s. 16.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ LEVY, E., RABEL, E. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digesti inesse dicuntur. Editionem a Ludovico Mitteis inchoatam ab aliis doctis perfectam. Tomus I ad Libros I–XX Digestos pertinens*. Böhlau, 1929.

⁹⁵ SOMMER, O. *Prameny*, s. 14.

⁹⁶ VÁŽNÝ, J. *Nauky všeobecné*, s. 5.

⁹⁷ Tamtéž.

i v současné době, která je svědkem zrodu a prvních krůčků právě takové kodifikace občanského práva. V římském právu nebyl praetor pouhým vykonavatelem zákona, mohl se odvážit jít nad zákon i proti němu, pokud si toho žádaly „pokročilé poměry životní“.⁹⁸ Názory praetora na konkrétní případ pak byly zobecnovány v abstraktní pravidla, obecně formulovaná a používaná. Tato pravidla byla sepsána do praetorského ediktu, kde byla snadno přístupná římské veřejnosti. Zároveň byla tato pravidla podrobena zkoušce časem – praetorský edikt platil pouze po dobu funkčního období toho praetora, který edikt vydal, a ono nově formulované abstraktní pravidlo, pokud mělo žít dál, muselo být přebráno novým praetorem do jím vydávaného ediktu na počátku jeho funkčního období. Výhoda pravidel vytvořených tzv. honorárním právem byla dvojitá – jednak byla tato pravidla vytvořena na základě konkrétní životní potřeby a u zrodu takového pravidla stáli obvykle právníci jako procesní zástupci stran, kteří byli praetorovi ku pomoci s formulací nové žaloby, a jednak muselo být nově vytvořené právní pravidlo touž životní praxí potvrzeno – pouze taková pravidla byla převzata novým praetorem do jeho funkčního období. Tak si podržuje pravidlo vytvořené praetorem a vtělené do žaloby iuris honorariae výhody písemné právní normy – snadnou dostupnost a srozumitelnost pro veřejnost (edikty byly veřejně vyhlašovány a kdokoli se mohl seznámit s jejich zněním) – s výhodami práva obyčejového – pružnost a snadnou změnu nevyhovujícího nebo překotného právního pravidla. Zcela klíčová byla také v římském právu role právní vědy. Právníci, a to zejména právníci klasického právního období, se neomezovali pouze na interpretaci právních pramenů (třebaže nalezneme v Digestech mnoho úryvků z komentářů římských právníků k zákonu XII desek, provinčnímu nebo praetorskému ediktu), ale právníci sehráli významnou úlohu při vyplňování

⁹⁸VÁŽNÝ, J. *Nauky všeobecné*, s. 7.

mezer v právu. Tyto mezery v právu, mnohem častější v právu římském než v právu našem, které je vedeno ideou úplnosti právního řádu, byly vyplňovány právníky za pomoci *aequitatis naturalis*, kterýžto pojem pouze nedokonale překládáme jako přirozenou spravedlnost. Ve skutečnosti římsští právníci, vedeni vyvinutým právním citem a respektem k právním institucím vlastního právního řádu, zohledňovali při vyplňování mezer jednak oprávněné zájmy stran, jednak vzájemnou důvěru, kterou mají být strany vedeny při plnění vzájemně ujednaných povinností (tuto důvěru označují úryvky z prací římských právníků jako *fides*) v neposlední řadě do důsledku dovedenou ochranou vlastnictví a dobré víry (*bona fides*). Antinomíí ochrany vlastnictví je nenávisť ke zlodějům (*odio furtum*), kterou zmiňuje již Gaius.

V neposlední řadě římsští právníci zohledňovali také ekonomické zájmy stran, zejména poměřovali prospěch, který vzejde z uzavřené smlouvy věřiteli i dlužníkovi, a podle míry tohoto prospěchu pak stanovovali míru odpovědnosti a míru péče, kterou musí obě smluvní strany vyvinout.

V oblasti deliktního práva se pak praetor neomezoval pouze na stíhání protiprávního jednání, které bylo vyhlášeno za společensky nežádoucí zákony lidového shromáždění nebo edikty císaře, ale neváhal rozšířit deliktní odpovědnost i na jednání, které považoval za společensky nebezpečné a na které původní zákonná norma nedopadala. V této souvislosti můžeme uvést například vydělení se loupeže (*rapina*) z deliktu krádeže nebo rozšíření krádeže i na případy protiprávního užití cizí věci (*furtum usus*). Právě římsští právníci v případě protiprávního poškození cizí věci (*damnum iniuria datum*) na základě obtíží ryze procesního charakteru s žalobou *actio legis Aequiliae* rozpracovali podrobně nauku o příčinné souvislosti a objevili také spojitost mezi

protiprávním jednáním na straně jedné a způsobenou škodou a ušlým ziskem na straně druhé. Velmi cenné pro další vývoj byly také úvahy římských právníků o rozdílu mezi jednáním úmyslným (*dolus*) a jednáním z nedbalosti (*culpa*), zejména ve spojení se slavnou sentencí Ulpianovou *lata culpa plane dolo comparabitur* (Dig. 11, 6, 1). V dědickém právu jsme svědky zejména po staletí trvajícího zápasu mezi příbuzenstvím právním (*agnatio*), které je pomalu vytlačováno příbuzenstvím pokrevním (*cognatio*). Pro moderního právníka je dodnes velmi inspirativní respekt, který římstí právníci chovali k poslední vůli zůstavitele, a jemnost a citlivost k zájmům ostatních osob, které mohou být dotčeny při provádění poslední vůle.

Výše uvedené příklady ukazují celkem jasně úlohu římského práva v moderní výuce na právnických fakultách. Je nutno odmítnout chápání římského práva jako práva antického státu, vyřadit římské právo z pod oboru právních dějin a podřadit jej pod právo občanské. Římské právo je metodologií a zásobárnou kazuistiky pro občanské právo, slouží jako jeho ničím nenahraditelný úvod, přesně jak to již před více než 70 lety požadoval O. Sommer. Cílem výuky římského práva je využít ohromné možnosti, které studentům nabízí moderní technika – k dispozici je jak originální text nejvýznamnější právní památky římského práva – *Digest* –, tak i bohatá studnice materiálu k diskuzím ohledně původnosti jednotlivých fragmentů – *Index interpolationum*. Studenti mají k dispozici (on-line a zcela zdarma) také nejlepší učebnice římského práva (Heyrovský, Bonfante) a celou řadu rozsáhlých i drobnějších publikací z děl vědců, kteří své životy zasvětili poznání římského práva.⁹⁹ Prameny i názory vědců mohou být využity k vypracování podrobných právněhistorických sond do těch institutů současného práva, které mají své římskoprávní

⁹⁹Mnoho takových prací můžeme nalézt v databázi JSTOR nebo v databázi časopisu Savigny Zeitschrift.

kořeny (bezdůvodné obohacení),¹⁰⁰ i do těch institutů, které římskoprávní kořeny nemají (náložný list).¹⁰¹ Studentům pak bude představen současný český občanský zákoník nikoliv pouze v rovině současné, v rámci „platné právní úpravy“, jak rády s oblibou zdůrazňují současné komentáře s občasným srovnáním předmětného paragrafu s německým nebo rakouským právem.

Historická komparace nejlépe ukáže studentům, že za každým jednotlivým ustanovením občanského zákoníku se skrývá zajímavý příběh, který velmi pravděpodobně začíná v době klasického římského práva, a že náležitě poučen a vzdělán v soukromém právu v 21. století bude pouze ten, kdo projde tímto příběhem až na samotný počátek, k římskému právu.

¹⁰⁰ DOSTALÍK, P. *Conditiones. Ke kořenům bezdůvodného obohacení*. Praha: Auditorium, 2018, 242 s.

¹⁰¹ DOSTALÍK, P. Náložný list. *Libellum onerantes*. In: RŮŽIČKA, K., POLÁČEK, B., NOVÁK, R., DOSTALÍK, P. *Vliv římského práva na vybrané instituty práva mezinárodního obchodu*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 160–163.

Kapitola 6

Elektronizace výuky na nejstarší české právnické fakultě

§ 45

Úvod

Žijeme v době, kdy se elektronizace nevyhýbá žádné oblasti našeho života. Právo a příprava právníků na jejich povolání, jakkoli se často tváří, že se jich tento trend netýká, ve výsledku nepředstavují žádnou výjimku. V tomto příspěvku zmapujeme, jak se zapojování informačních a komunikačních technologií projevuje (ve výuce) na nejstarší české právnické fakultě. Nejprve představíme dostupné elektronické nástroje využívané ve výuce a zamyslíme se nad tím, zda a v jakých oblastech e-learning přispívá ke kvalitě vzdělávání. Nakonec popíšeme, jak konkrétně může e-learning při současném dostupném stavu učitelům pomoci.

§ 46

Elektronizace ve výuce na PF UK

Pražská právnická fakulta má pověst konzervativní instituce. A není se co divit: svůj vznik datuje do středověku, nachází se uprostřed historického centra Prahy, v každém ročníku studuje přes 600 studentů (což znesnadňuje možné reformy) a pravidelně se umísťuje na předních příčkách nejrůznějších srovnávacích

žebříčků českých právnických fakult (což snižuje tlak na změny). Přesto nejenže nezůstala imunní vůči nejrůznějším nástrojům elektronizace výuky, ale řada učitelů – z podstaty věci pochopitelně spíš mladších, jakkoli se najdou čestné výjimky – nachází v dostupných nástrojích i neskryvanou zálibu.

Mapujeme-li dostupné elektronické nástroje, nacházíme následující. Základní nástroj představuje informační systém Studium (studijní informační systém), který zajišťuje „kompletní podporu studijní agendy“ pro studenty, učitele i uchazeče o studium na UK a je provozován centrálně univerzitou.¹⁰² Jeho cílem je usnadňovat organizaci studia a umožňovat elektronicky dělat úkony, ke kterým byla dříve zapotřebí osobní účast, od přihlášení se na zkoušky a zápis do předmětů (což nahradilo dříve potupné čekání ve frontách před sekretariáty příslušných kateder u zápisů, o které byl zájem) přes seznámení se s obsahem kurzů a zveřejnění aktualizovaných sylabů (studenti nemusí chodit vyhlížet informace na nástěnky v budově fakulty) až po zveřejnění podkladů k seminářům, zadání úkolů, hodnocení výuky studenty a vedení evidence splněných studijních povinností studentů (od akademického roku 2015/2016 byly dokonce po vášnivé diskuzi zrušeny klasické papírové indexy, které nově získaly podobu pouze volitelně vedeného listinného dokumentu pro potvrzování vykonaných ústních zkoušek, který může sloužit i k prokázání totožnosti studenta).¹⁰³

Učitelům informační systém umožňuje poslat hromadný e-mail studentům, vytisknout si docházkový list pro prezenci či arch s fotkami studentů, což usnadňuje zapamatování si jejich jmen.

¹⁰² *Informační systém* [online]. 1. 12. 2019. Dostupné na: <https://cuni.cz/UK-4436.html>.

¹⁰³ *Výkazy a potvrzení o studiu* [online]. 1. 12. 2019. Dostupné na: <https://www.prf.cuni.cz/vykazy-potvrzeni-o-studiu-1404051865.html>. Dále též čl. 15 pravidel pro organizaci studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Dostupné na: https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/old_files/1404058574.pdf.

I když má systém daleko do intuitivní aplikace, se kterou se dobře pracuje a která člověku opakovaně připomíná, o kolik se život jeho i studentů zjednodušil, s pomocí fakultního oddělení IT a katederních tajemníků a sekretářek lze základní úkony vcelku dobře zvládat z pohodlí svého pracovního stolu.

Skutečným e-learningovým nástrojem používaným na fakultě je především Moodle, otevřený, zdarma poskytovaný software, který univerzita používá pro elektronické kurzy, a to ať kurzy plně poskytované na dálku, tak jako doplněk klasických předmětů vyučovaných v prezenční formě studia. Učitelé v něm mohou zpřístupnit studentům veškeré materiály ke kurzu, přičemž tak mohou činit postupně během semestru a veškerý obsah kurzu mohou navíc použít při opakování kurzu v dalších semestrech, kdy opět mohou většinu materiálů před studenty v systému skrýt a odemykat jim je postupně. Možnost nechat studenty odevzdat domácí práci přímo do Moodle ušetří učiteli mnoho e-mailů, systém navíc studentům sdělí, s jakým předstihem či zpožděním úkol odevzdali. Učitel navíc může studentům poskytnout zpětnou vazbu přímo v Moodle (není třeba si práce stahovat, jakkoli to systém samozřejmě umožňuje a šetří tak typické hledání odevzdaných úkolů v e-mailu), ať už formou slovního hodnocení, grafického vyznačení chyb, či přidělením klasické známky. Moodle umožňuje sestavit pro studenty cvičný či závěrečný test, který systém sám vyhodnotí (učitel může ke každé otázce připojit odůvodnění správné odpovědi). Systém obsahuje i funkce sociálních sítí – nabízí moduly na chatovou komunikaci i společnou tvorbu stránky jako na Wikipedii. Oproti vizuálně atraktivním, nákladně spravovaným a všemožnou reklamou podporovaným sociálním sítím působí Moodle dojmem chudého příbuzného, kterým ve skutečnost nakonec opravdu je. S trochou trpělivosti a fakultní IT podpory si ovšem lze základní funkce celkem snadno osvojit a mnohé otázky zodpoví i solidní nápověda.

Učitelé i studenti plně přijali i uvítali elektronizaci právních předpisů. Jakkoli se v seminářích může ještě pracovat s tištěnými texty zákonů, využívány jsou komerční produkty typu edice ÚZ, které vznikají s využitím elektronické aktualizované podoby předpisů. Také při psaní úkolů mnozí využívají fakultou licencované elektronické právní informační systémy, jako jsou ASPI, Beck-online a Codexis.¹⁰⁴

Vědeckou činnost učitelů i studentů pak značně usnadňují skrze fakultní knihovnu dostupné databáze různých e-knih, e-časopisů a dalších elektronických zdrojů.

Relativně nedávno nabídla univerzita učitelům možnost využívat system Turnitin, vhodný na práci zejména s kvalifikačními a jinými písemnými pracemi. Práce lze do systému nejen odevzdávat, ale zejména sledovat jejich podobnost s jinými texty dostupnými jak na internetu, tak v archivu dříve odevzdaných prací na dané téma (typicky úkolů odevzdaných ve stejném kurzu před rokem, které nebývají zveřejněny na internetu a nelze je tak jednoduše vyhledat v dostupných internetových prohlížečích). Turnitin identifikuje shodu s jinými texty a následně umožňuje jednotlivé shody jednu po druhé projít, což pochopitelně usnadňuje rozhodnutí, zda se jedná, či nejedná o plagiát (v právnických pracích nezanedbatelnou míru shody s jinými dokumenty zabírají texty právních předpisů a jejich uvedení v práci nelze považovat bez dalšího za plagiát). Druhou významnou funkcionalitu Turnitinu představuje poskytování zpětné vazby na práce studentů. Ke studentským textům lze snadno přiřazovat komentáře podobně jako při čtení PDF souboru. System nicméně, a v tom spočívá velká výhoda pro učitele, který prochází desítky, ale někdy i stovky prací na stejné či podobné zadání, umožňuje jednotlivé

¹⁰⁴ *Právnícké databáze* [online]. 1. 12. 2019. Dostupné na: <https://knihovna.prf.cuni.cz/e-zdroje/pravnicke-databaze>.

komentáře uložit a prostým přetažením z nabídkového menu na okraji stránky použít při procházení další práce. Protože v procesu učení studenti zpravidla nedělají inovativní, ale naopak poměrně předvídatelné chyby, které se málo liší od chyb ostatních studentů či studentů stejného kurzu v minulých letech, umožní tato funkcionalita učitelé ušetřit hodiny práce. Poctivou zpětnou vazbu sepíše vždy jen při prvním výskytu dané chyby (včetně například odkazů na příslušné paragrafy, které je třeba aplikovat, literaturu, ve které je daná otázka vyřešena, atd.), u dalších prací pak jen během tří vteřin přetáhne myší daný komentář, aniž by musel cokoli dalšího psát. Nejenže tím studenti obdrží na své úkoly daleko poctivější zpětnou vazbu, ale procházení prací učitele také i víc baví.

Ve světě i České republice stále častějším nahrávání přednášek vyučujících a jejich následnému zpřístupnění studentům, typicky v heslem chráněném e-learningovém prostředí, se pražská právnická fakulta zatím spíše brání. Ponechává ho na dobrovolném rozhodnutí jednotlivých vyučujících s tím, že k nahrávání nijak zvlášť nevybízí a dostupnou techniku nabízí jen v několika vybraných učebnách. Logicky pak této možnosti využívají jen nemnozí.

Častěji fakulta zaznamenává jednorázové besedy či vystoupení zahraničních odborníků, které pak zveřejňuje pro širokou veřejnost na fakultním YouTube kanálu.¹⁰⁵ Na samém začátku je také fakultní přemýšlení o zapojení se do MOOC kurzů. Dosud existuje jen několik příkladů, které vznikly s pomocí spolku Nuigis Finem, který zajistil techniku i následnou úpravu materiálů do podoby veřejnosti přístupného kurzu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Kanál je dostupný na: https://www.youtube.com/channel/UCSg2hm__vCoVj_hd1xHBCg.

¹⁰⁶ Více informací o těchto kurzech je dostupných na: <https://www.nugisfinem.org/projekty/nostis>.

Pro odevzdávání seminárních úkolů a skupinové práce studentů jsou na fakultě využívána také různá cloudová úložiště, ať již na volně přístupné bázi, nebo skrze programy zajištěné celouniverzitní licencí. Přestože funkci cloudů může v řadě aspektů nahradit systém Moodle, při některých činnostech a formách studentské práce mohou sdílená prostředí Moodle kurzy vhodně doplňovat.¹⁰⁷

Závěrem zmiňme ještě zřejmě nejprimitivnější způsob elektronické komunikace mezi učiteli a studenty – e-mail. Jakkoli zastarale v konkurenci ostatních nástrojů e-learningu působí, pravdou je, že pro řadu učitelů představuje stále hlavní nástroj komunikace se studenty na dálku, a někteří se pohříchu brání i té, zejména v čase zkouškovém a letních prázdnin.

§ 47

Příspěvá e-learning ke kvalitě vzdělávání?

Elektronizace výuky práva má své zastánce i odpůrce. Tábor odpůrců zdůrazňuje, že pro výuku je nezbytný osobní kontakt učitele a studenta, který ani nejmodernější technika není schopná plně nahradit. Setkání s učitelem motivuje, probouzí zájem o obor a nechává ožít učební texty. Do vzdělání zejména seminární výuka přináší kolektivní prvek – vedle domácí přípravy a učení se na zkoušky, které jsou zpravidla individuální, umožňují semináře poznávat ostatní studenty, rozvíjí schopnost spolupráce

¹⁰⁷ Cloudová úložiště poslouží zejména při zadání práce, u které na jednom dokumentu pracuje více studentů, přičemž přístupem k dokumentu má disponovat širší okruh více vyučujících a případně též zapojených externistů z prostředí mimo fakultu. Lze tak snáze nastavit různé úrovně oprávnění z hlediska možností zobrazení a editace dokumentu a umožnit zapojení osob, které nedisponují přímým přístupem do fakultních systémů. Do prostředí cloudu lze přitom z Moodle kurzu studenty snadno odkázat.

a hledání konsenzu, motivují skrz princip soutěže, čehož nejsou online diskuze plnohodnotně schopny. Seminární vzdělávání probíhá v dialogu – ideálně dialogu iniciovaném studenty, typicky však spíš učiteli, který před studenty klade příklady k vyřešení či otázky k zodpovězení. Učitel je jim v čase semináře k dispozici, je připraven s nimi vést dialog, který může být značně obohacující i pro studenty, kteří ho jen aktivně poslouchají. Některé předměty, zejména odborné praxe, spočívající v tom, že student dochází do nějaké právní instituce, či předměty rozvíjející schopnost veřejného vystupování či mediace, bez fyzického setkání se více lidí nejsou možné nebo jen se značnými obtížemi. Bez významu také není, že si studenti sice mohou vybrat učitele, který jim bude lépe vyhovovat, i časové umístění semináře (ráno, přes den či večer, konkrétní den v týdnu), na jednu zapsaný seminář pak ovšem už musí chodit a plnit i předepsanou domácí přípravu, nemohou celé studium jednoduše odsunout na čas bezprostředně před zkouškou.¹⁰⁸

Odhlédneme-li od konkrétních vyučovaných předmětů, je třeba nezapomínat, že hodnota studia na vysoké škole nespočívá jen v poznání konkrétního studijního oboru, či dokonce získání diplomu, ale vytváří prostor pro studentský život v nejlepší smyslu slova. Umožňuje mladým lidem poznávat stejně i odlišně přemýšlející vrstevníky a tříbit své názory, a to i mimo časy výuky a na témata, která přesahují probíranou látku či právní obor jako takový. Umožňuje jim spolupracovat na společných projektech (typicky na půdorysu existujících fakultních spolků), nacházet své životní kamarády a koneckonců i partnery. Vše z toho online svět nějak

¹⁰⁸ Samozřejmě jen za podmínky, že vyučující domácí přípravu a účast na seminářích vyžadují. Jednotliví vyučující k povinnosti docházky přistupují různě, celkově lze ovšem sledovat jednoznačný trend ke zpřísnění nároků na studenty, včetně častějšího vyžadování docházky na semináře. Otevřeně s tím také pracuje nová akreditace magisterského studijního programu, podle které začnou studenti studovat od akademického roku 2020/2021.

umožňuje také, ale vždy nutně zploštěně. Jak dobře lze poznat názory druhého, když s ním diskutujeme přes Messenger pomocí krátkých zpráv a během čekání na odpověď vyřizujeme e-maily a sledujeme, co zajímavého postují naši známí na Instagramu?

Zastánci e-learningu zčásti upozorňují na to, že tvrzení odpůrců se nezakládají na skutečnosti, ale idealistické představě o vzdělávání, zčásti zdůrazňují přínosy, které má elektronická výuka oproti té tradiční. Do první kategorie patří poukaz na to, že na typickém semináři na PF UK se sejde 40 studentů, z nichž řada přijde bez velké touhy se něco dozvědět, ale spíše z povinnosti nebo jisté setrvačnosti, zadání domácích úkolů poctivě plní jen pár z nich. Učitelé nejsou didakticky tak dobře připraveni, aby uměli i s takto nesourodou skupinou (motivovaní i nemotivovaní, připravení i nepřipravení studenti) jako celkem pracovat, a tak se postupně seminář mění buď v malou přednášku učitele (shrnující přednášku pro ty, kteří na ní nebyli, a současně pomáhající učiteli najít vlastně celkem legitimní východisko z didakticky nesnadné situace), nebo seminář v zásadě pro pět šest studentů, které je učitel schopen přimět k odpovídání na jeho otázky (o skutečný dialog, tím spíše pak se všemi studenty, se ovšem rozhodně nejedná). Zájem o obor, osobní kontakt učitele se studenty, vedení ke spolupráci, učení se pomocí skutečného dialogu – to vše zní sice pěkně, ale v typickém semináři (zejména u povinných předmětů) ještě zdaleka nepředstavuje fakultní normu.

Za daného stavu, tvrdí zastánci e-learningu, dává smysl obohacovat stávající výuku o elektronické prvky, případně jimi nahrazovat nejméně efektivní části klasické výuky. Na odstraňování papírování a převádění studijní administrativy do elektronické podoby se po vyřešení otázky ochrany dat a lhůt na zanášení např. výsledků zkoušek do systémů všichni víceméně shodnou (nakonec největší kontroverzi způsobilo zrušení povinných

papírových indexů, které po pár letech skutečně chybí málokomu). Požadavek po dostupnosti aktuálních informací ve studijním systému, zejména sylabů a rozpisů výuky, lze teoreticky těžko zpochybňovat, jakkoli nemusí být pro učitele a tajemníky lehké ho vždy naplnit. Po delších debatách dochází nově i ke zveřejňování jmen konkrétních zkoušejících u zkoušek, které zkouší větší počet učitelů. Zřejmě největší kontroverzi představuje otázka povinného nahrávání přednášek, zejména u povinných předmětů, a podobně též zveřejňování slovního hodnocení učitelů ze strany studentů.

S podobou přednášek nejsou dlouhodobě spokojeni ani studenti, ani učitelé. Učitelům vadí, že na ně studenti nechodí nebo nechodí v dostatečném počtu a nedostatečně dávají pozor, studentům připadají nepřínosné, v důsledku čehož na ně chodí ve stále menším počtu, zejména ve vyšších ročnících studia.¹⁰⁹ Vysokoškolské učitelé, k jejichž profesi logicky patří alespoň nějaká podoba veřejného vystupování, vesměs odmítají nahrávání přednášek s odůvodněním, že to dále oslabí ochotu studentů chodit do školy (zejména pak právě na přednášky) a číst učebnice, že je to další krok k usnadňování studia (přičemž by trend měl být opačný), že nahrání obsah přednášky zafixuje a znemožní ji obohatit o aktualizace, že to povede k méně záživným, ve výsledku zploštěným a unifikovanějším přednáškám, protože budou chystány pro anonymní a v čase rozložené publikum, takže nebude možné činit nářky na aktuální dění či pracovat s atmosférou v publiku (je třeba počítat se studentem, který si přednášku pouští u večere či při běhání). Faktem ovšem zůstává, že naprostá většina studentů považuje stávající podobu přednášek za natolik neatraktivní,

¹⁰⁹ Viz URBAN, M., TRÁVNÍČKOVÁ, S. *Jací jsou dnešní studenti práv?* AUC IURIDICA. 2018 (3) [online]. 1. 12. 2019, s. 175. Dostupné na: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/23366478.2018.26>. Podobně též ŘÍHA, M. *Vztah studentů k přednáškám na PF UK* [online]. 3. 7. 2017, s. 4.

že na ně prostě přestává chodit – a to i proto, že skutečnosti, které by učitelé před nahráváním chtěli v přednáškách uchránit, v nich bohužel většinově spíš chybí.

To dokládají i data z obsáhlého dotazníkového šetření mezi studenty prvního, třetího a pátého ročníku v akademickém roce 2016/2017, který shromáždil odpovědi od 978 studentů.¹¹⁰ Přednášky v něm za přínosné pro získání základních právních znalostí označilo jen 40 % studentů třetího a pouze 28 % studentů pátého ročníku, přičemž zásadní vliv v nich vidí jen 6 %, resp. 5 % respondentů. Rozdíl v přínosnosti oproti seminářům povinných předmětů dosahuje 50 u studentů třetího, a dokonce 63 procentních bodů u studentů pátého ročníku.¹¹¹ Výzkum dokládá, že si studenti základní právní znalosti neodnášejí z přednášek, ale získávají je zejm. pomocí samostudia, případně ze seminářů povinných předmětů.

¹¹⁰ Dotazníky byly distribuovány jak ve fyzické podobě vždy na jedné z úvodních přednášek daného ročníku, tak elektronicky přes e-mail adresovaný každému studentovi a přes ročníkové skupiny na Facebooku. Dotazník pro třetí a pátý ročník obsahoval 30 otázek: první část se ptala po motivaci studovat na PF UK, kvalitě a náročnosti studia. Dále posuzovali své právní znalosti, dovednosti a postoje a označovali, co jim pomáhá v jejich rozvoji. Dotazník pro první ročník zahrnoval jen 16 otázek, jelikož noví studenti ještě nemohli vyhodnotit, jaký vliv na ně mělo několik let studia na fakultě. Výzkum prováděl kolektiv vedený dr. Urbanem a podrobné výsledky dotazníku jsou dostupné v článku *URBAN, M., TRÁVNÍČKOVÁ, S. Jací jsou dnešní studenti práv? AUC IURIDICA. 2018 (3) [online]. 1. 12. 2019, s. 175. Dostupné na: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/23366478.2018.26>. Z tohoto článku také vycházejí jak data, která ve značně zjednodušené podobě uvádíme v tomto textu, tak text v této části našeho textu. Zájemce o komplexnější představení průzkumu i zjištěných dat odkazujeme na původní článek.*

¹¹¹ Jisté shrnutí v dotaznících poskytl student třetího ročníku: „Přednášky a semináře se zlepšují sice velmi pomalu, ale nové metody a nový přístup přichází. Možná, že se dožiji toho, že přednášky nebudou jen středoškolský výklad, ale i diskuze.“ Zjištěné výsledky odpovídají i jinému průzkumu mezi studenty fakulty, ve kterém se k pravidelné účasti na přednáškách přihlásilo jen 21 % studentů ze všech ročníků, k pravidelné účasti na seminářích 89 %. Viz ŘÍHA, M. *Vztah studentů k přednáškám na PF UK*. S. 6.

Přednáškám se věnovala i anketa mezi cca 1000 studenty PF UK z února 2017. Téměř 90 % studentů ze všech ročníků uvedlo, že určitě či spíše dochází na semináře, jen necelých 20 % ovšem chodí na přednášky, nejčastěji s argumentem jejich malého přínosu. 72 % studentů dále uvedlo, že si vybírá přednášky, na které chodí, a to nejčastěji podle osoby a tématu přednášejícího.¹¹²

Přednášky samozřejmě, a dokládá to i citovaný výzkum, nerozvíjí ani základní právní dovednosti studentů (dovednosti jako vyhledávat právní informace, poskytnout právní rady, vyhotovit základní právní dokumenty, jako např. sepsat žalobu či sepsat stanovy spolku). Studenti třetího i pátého ročníku získávají tyto dovednosti během studia nejčastěji v zaměstnání v oboru, samostudiem a účastí na seminářích v povinných předmětech.

Na základě zkušeností se studiem na fakultě, jak dále zkoumal výzkum, se 34 % studentů třetího a celých 62 % studentů pátého ročníku přes semestr přestalo připravovat do školy a začalo se učit jen o zkouškovém období a 21 % studentů třetího a celých 48 % studentů pátého ročníku potom přestalo chodit na většinu přednášek a seminářů. Studenti přitom, alespoň na začátku studia, jsou připraveni se studiu věnovat: samostudiu, do kterého můžeme započítat i domácí přípravu, jsou studenti prvního ročníku během semestru ochotni věnovat průměrně 12 hodin týdně, seminářům a přednáškám 18 hodin. Studenti třetího a pátého ročníku pak uvádí, že samostudiu reálně v minulém roce věnovali 11 hodin, resp. 9 hodin týdně, účasti na přednáškách a seminářích pak 18, resp. 11 hodin týdně.

V důsledku toho, jak náročné a kvalitní studium na fakultě v předchozích 2 letech podle studentů bylo, naprostá většina z nich (89 % ve třetím a 82 % v pátém ročníku) jednoduše dále studovala

¹¹² Viz ŘÍHA, M. *Vztah studentů k přednáškám na PF UK*. S. 51.

podle studijního plánu. Dále si pak 64 % studentů třetího a 76 % studentů pátého ročníku během studia našla práci v oboru, aby se o právu něco dozvěděli. Není to podle studentů přitom tak, že by současně polevovali ve studiu: 61 % studentů třetího a 58 % studentů pátého ročníku tvrdí, že si začali vybírat náročné předměty či vyučující, aby se něco opravdu naučili. Naopak jen 30 % studentů třetího a 40 % studentů pátého ročníku chodí jen na předměty, kde se dělá docházka, ty nejsnazší předměty a vyučující si pak podle svých odpovědí začalo vybírat jen 18 % respondentů ze třetího a 26 % z pátého ročníku.

Protože odpovídání na jednotlivé otázky může zastírat celkové hodnocení fakulty, ptal se výzkum respondentů i na celkovou kvalitu a náročnost studia a na fakultě. Na škále 1–5, kde 1 označovalo nejvyšší kvalitu, hodnotili studenti třetího a pátého ročníku náročnost studia shodně hodnotou 2,5. Studium jim tedy připadá spíš náročné než snadné, ale nikoli příliš náročné. Za kvalitní považuje studium 65 % studentů třetího ročníku a 38 % studentů pátého ročníku. Zajímavé je také zjištění, že u 47 % studentů třetího ročníku se během uplynulých dvou let studia jejich nadšení ze studia zvýšilo, zatímco jen u 16 % se snížilo a třetina své nadšení považuje za stejné. U studentů pátého ročníku již shodně třetina udává zvýšení i snížení svého nadšení.

Po dvou, resp. čtyřech letech studia si v reakci na náročnost a povahu fakulty našlo práci v oboru proto, aby se o právu něco dozvěděli, 64 % studentů třetího a 76 % studentů pátého ročníku, a také jsou přesvědčeni, že jim pomáhá v porozumění základním právním znalostem (51 %, resp. 75 %) i dovednostem (58 %, resp. 83 %). V práci či na odborné stáži přitom studenti tráví docela dost času: 29 % respondentů ze třetího a 47 % z pátého ročníku více než 20 hodin týdně. Uvedená data ukazují, že studenti jsou se studiem sice základním způsobem spokojeni, přesto jim ovšem

řada věcí na fakultě chybí. Některé z nich by přitom – alespoň do určité míry – mohl přinést právě e-learning.

§ 48

Jak konkrétně může e-learning učitelům pomoci?

Zůstává smutným faktem, že stávající systém studia na PF UK individualizované či interaktivní výuce příliš nenahrává. Přestože obecný poměr přibližně 19 studentů na jednoho učitele podle výroční zprávy PF UK za rok 2018¹¹³ není natolik nepříznivý, typické semináře v povinných předmětech mívají málokdy pod 30 studentů. Skutečně individuální výuka se tak dostává jen vybrané skupině studentů, kteří kombinací vlastní aktivity, ochoty učitele a smíření studentské většiny využijí prostor na úkor ostatních studentů. Protože skutečná výuka se bez individuálního kontaktu mezi učitelem a studentem neobejde, nabízí se vedle snižování počtu studentů v seminářích (v neprospěch čehož mluví způsob financování vysokého školství stále ve značné míře odměňující VŠ za počet studentů) a povzbuzování učitelů k individuální práci s jednotlivci či malými skupinkami studentů také využívání nástrojů e-learningu. Při přemýšlení o tom, jak by mohly stávající nástroje e-learningu pomoci, nacházíme následující možnosti.

Poskytovat detailní zpětnou vazbu, která není obecná, ale týká se přesně těch míst, se kterými student při vypracování své práce (ať už jde o domácí úkol, práci v hodině, či reflexní deník) nejvíce bojoval či kde zaslouží ocenění. Poskytování pravidelné, personalizované zpětné vazby je mimořádně časově náročné,

¹¹³ Podle údajů k 31. říjnu 2019. Výroční zpráva o činnosti Právnické fakulty Univerzity Karlovy za rok 2018. Dostupné na: <https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/soubory/2019-09/Vy%CC%81roc%CC%8Cni%CC%81%20zpra%CC%81va%20o%20c%CC%8Cinnosti%20Pra%CC%81vnicke%CC%81%20fakulty%20Univerzity%20Karlovy%20za%20rok%202018.pdf>.

a má-li učitel v semináři 40 studentů, téměř nemožné, nechce-li seminářem trávit mnoho hodin svého volného času. Turnitin i Moodle nicméně učitelům poskytují takovéto zpětné vazby výrazně usnadňují. Jak bylo již popsáno výše, dokážou si zapamatovat jednotlivé komentáře, které učitel k práci svých studentů připojuje. Protože naprostá většina studentských chyb, návrhů řešení i dobře zvolených postupů není unikátní, ale výrazně se neliší od ostatních studentů (zejména pokud mluvíme o desítkách, či dokonce stovkách studentů), jednou poctivě vyhotovené komentáře je jednoduše možné použít při pročitání práce dalších studentů. Z palety předdefinovaných komentářů učitel vždy vybere ty, které se týkají konkrétní práce, tj. sestaví její unikátní mix. Student obdrží konkrétní detailní zpětnou vazbu, která ho mnohdy zaskočí mírou své hloubky i rozsahu (neboť je zvyklý na svoji práci dostávat jen velmi stručnou zpětnou vazbu), učitel nemusí tolik slevovat ze snahy nenechávat studentské práce bez odezvy. Pokud si pročitáná práce zaslouží unikátní komentář či delší zhodnocení, kdykoli ho učitel může připojit. Turnitin navíc pomáhá učitelům řešit stále palčivější téma plagiátů. Chce-li učitel vést studenty k vypracovávání úkolů, jeho úsilí bude samozřejmě značně srážet skutečnost, že ve skupině může být student, který úkol jednoduše od někoho okopíruje. Turnitin učitelům pomáhá na opsané úkoly přijít, a to aniž by ho to stálo mnoho času.

Umožňovat studentům procvičovat a testovat nabyté znalosti. Končí-li semestrální kurz zápočtem, zpravidla je zápočtový test prvním poskytnutým testem, který student v semináři zažije, v lepším případě mu učitel poskytne jeden až dva cvičné testy (buď v průběhu semestru, nebo těsně před koncem semestru). Opravuje-li je učitel, stojí ho to čas, probíhá-li oprava v hodině, ubírá čas na jiné procvičování, jakkoli oprava testu sama o sobě samozřejmě představuje vhodné opakování látky. Moodle nicméně umožňuje jednoduše sestavit test a zpřístupnit ho studentům

ke každé hodině. Testy obratem opraví sám systém podle odpovědí, které při jeho zadávání zvolil učitel, může obsahovat i přesné odůvodnění jednotlivých odpovědí a poskytnout tak studentovi okamžitou zpětnou vazbu pro případ správné i špatné odpovědi. Testy tedy mohou jednoduše sloužit jako shrnutí každé hodiny, signál pro studenty, kolik si z dané látky odnesli, vhodné opakování před zkouškou či představovat zápočet. Ukazuje se, že zadávání testů v průběhu výuky může přinést výrazné zlepšení studentů při zkoušce a ověření čerstvě nabytých znalostí testem pomůže zapamatování látky více, než pokud by si ji studenti opakovali pouze četbou učebnic či vypracovaných otázek.¹¹⁴ Testování se přitom nemusí omezovat na otázky s předem připravenými odpověďmi, ze kterých student pouze jednu vybere. Mohou do určité míry pomáhat studentům procvičovat i své právní dovednosti – úkolem může být sepsat žalobu či smlouvu. Správnost vypracování úkolu pak může do značné míry posoudit student sám: učitel mu poskytne seznam povinných náležitostí či ukázkou dobrých formulací, student sám může svoji práci zhodnotit. Nebo mohou být studenti vyzváni, aby si své práce zhodnotili ve dvojici podle komentářů od učitele. Zpětnou vazbu mohou do určité míry poskytnout také interaktivní formuláře pro tvorbu podání vůči orgánům státní správy či soudům. Pokud je studentům zadáno např. vytvoření návrhu na vklad práva do katastru nemovitostí nebo zápisu právnické osoby do veřejného rejstříku, aplikace pro tvorbu těchto návrhů studenty vyplňováním provedou a v některých krocích nenechají dokončit, dokud neodstraní některé chyby vzniklé při vyplňování.¹¹⁵

¹¹⁴ BROWN, P. C., ROEDIGER, H. L., MCDANIEL, M. A. *Nauč se to! Jak se s pomocí vědy efektivněji učit a více si pamatovat*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2017, s. 47–48.

¹¹⁵ Tzv. inteligentní formulář sloužící pro vytvoření návrhu na zápis do veřejného rejstříku je k dispozici na webu Ministerstva spravedlnosti zde: <https://or.justice.cz/ias/ui/podani>. Aplikace pro tvorbu návrhu na vklad práva do katastru nemovitostí na stránkách ČÚZK zde: <https://nv.cuzk.cz/Web/Uvod.aspx>.

Šetřit čas usnadněním hromadné komunikace se studenty. Moodle usnadňuje učitelům udržovat pravidelnou komunikaci se studenty, aniž by musel po každém semináři psát dlouhý shrnující e-mail s rekapitulací semináře, úkoly či přílohami. Vše toto může budovat přímo v Moodle, v zásadě převést svůj „učitelský šanon“ do tohoto online prostředí. Jakkoli to první rok bude časově zřejmě náročnější než klasické zasílání e-mailů studentům, druhý rok už stačí jednotlivé učební týdny, na které je Moodle dělen, postupně studentům otevírat, případně texty či dokumenty aktualizovat. Odpadnou nesnáze s posílám příliš velkých příloh a e-mailů, které se vrací z neexistujících či přeplněných e-mailových adres. Studenti sami musí po každém semináři zavítat do Moodle (učitel dokonce uvidí, kdy tam byli naposledy přihlášení), na úvodním semináři mohou dostat jen celkový rozpis dílčích úkolů s tím, že vše ostatní najdou v Moodle.

Jak už bylo zmíněno, Moodle i Turnitin umožňují odevzdávat práce a poskytovat na ně zpětnou vazbu. Při přesunu do tohoto prostředí odpadá také zahlcování učitelského e-mailu okolo deadlinu na odevzdání úkolu i nutnost hledat práce v e-mailu či si je tisknout. I zpětnou vazbu přitom systémy umožňují poskytovat standardizovanou (například v podobě tzv. matrixů, tj. mřížek, ve kterých si opravující předdefinuje, jaké slovní hodnocení bude odpovídat kterému stupni). Student pak může obdržet jen hodnocení v podobě známky, s pomocí mřížky si ovšem dohledá, co u daného úkolu konkrétně známka znamená (tj. co měl do práce víc zahrnout, aby dostal známku lepší).

Kombinovat možnosti e-learningových nástrojů při tvorbě nových seminárních úkolů. Výše zmiňované dotazníkové šetření mezi studenty v akademickém roce 2016/2017 ukázalo, že pouze 60 % studentů na začátku pátého ročníku magisterského studijního programu na PF UK si věří v tom, že by dokázali napsat stanovy

nově zakládaného spolku.¹¹⁶ Výukové cíle ke zlepšení dovednostní vybavenosti studentů v posledním ročníku studia by se daly nalézt jistě i v jiných oblastech, na tomto příkladu si však můžeme ukázat, jak by se s využitím popsaných nástrojů dala míra osvojení této dovednosti pozvednout. Jako součást výuky občanského nebo obchodního práva může být v prostředí Moodle zadán domácí seminární úkol na zpracování návrhu na zápis nově založeného spolku či jiné právnické osoby do veřejného rejstříku. Požadovaným výstupem by pak byl návrh na zápis vygenerovaný z inteligentního formuláře pro tvorbu těchto návrhů ve formátu PDF doplněný o veškeré přílohy, které by k podání takového návrhu bylo nutné předložit rejstříkovému soudu. Studenti by v zadání měli specifikovanou požadovanou strukturu statutárního orgánu, způsob založení právnické osoby a další okolnosti. V rámci tvorby příloh k návrhu by se tedy museli vypořádat s tvorbou zakladatelských právních jednání, potřebných prohlášení a případných plných mocí. Po termínu k odevzdání by učitel poskytl studentům obecné komentáře ke kontrole správnosti zadání a studenti by si své práce zhodnotili ve dvojici. Učitel sám by pak řešil pouze specifické situace nepředvídané v poskytnutých komentářích a nakonec by pouze krátce prošel odevzdané práce zkontrolované vzájemně studenty a na semináři představil postřehy ke studentské práci společně se shrnutím toho, co měl tento úkol studenty naučit. Tvorba zadání takového úkolu sice nějaký čas zabere, ale po svém vytvoření může být jednoduše založen do elektronických kurzů všech vyučujících daného předmětu. Čas investovaný na počátku se pak vrátí při opakovaném zadávání úkolu v jednotlivých seminářích v dalších letech.

¹¹⁶ URBAN, M., TRÁVNÍČKOVÁ, S. Jací jsou dnešní studenti práv? [online]. *AUC IURIDICA*. 2018 (3), 1. 12. 2019, s. 182. Dostupné na: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/23366478.2018.26>.

§ 49

Závěr

Technika je dobrým sluhou, ale špatným pánem, a tak s ní má být zacházeno i při výuce práva: používat její přínosy, ale bránit se tomu, aby začínala dominovat či diktovala, jak bude výuka vypadat. Přínosy elektronizace vidíme v tom, že nám usnadňuje poskytování individualizované detailní zpětné vazby a šetří čas při hromadné komunikaci se studenty. Při vhodném využití nástrojů pro elektronické testování a odevzdávání úkolů mohou studenti procvičovat a testovat nabyté znalosti, což vede k opětovnému vybavování naučených poznatků, které napomáhá osvojení předávaných znalostí a dovedností.

Učitelům jsou dnes k dispozici elektronické nástroje umožňující práci s různými funkcionalitami systémů. Tvorba elektronických kurzů i samotné osvojení si práce s výukovým systémem zaberou nějaký čas, taková investice se však může velmi brzy vrátit, jakmile je jednou vytvořený elektronický kurz používán opakovaně a případně i více učiteli. K používání výukových systémů je dnes nabízena řada školení. Klíčové je vybrat si dobré a motivující školení s možností dále se na školitele či někoho jiného obracet s dotazy, aby po pár neúspěšných pokusech nebyla technika odložena. Také je třeba říct, že není nutné nutit se do používání nových systémů za každou cenu ve všech případech. Pokud lze nějakého cíle dosáhnout jednoduše za použití běžně používaného elektronického nástroje, jako je e-mail nebo cloud, je zcela namístě ho využít. Jakmile je však k dispozici efektivnější e-learningový nástroj, může jeho využití ušetřit učiteli čas a celkově zefektivnit výuku. Stále zřetelněji se přitom ukazuje, že při současných požadavcích na výuku a vysokém počtu studentů studujících na právnických fakultách se dnes již bez elektronizace výuky dost dobře nemůžeme obejít a míru elektronizace bude nutné inteligentním způsobem spíše posilovat než ji opouštět.

Kapitola 7

Elektronizace práva jako dobrý sluha, ale špatný pán (nejen ve výuce)

§ 50

Cesty elektronizace výuky v ČR

Jde-li o výuku práva u nás, domnívám se, že se její elektronizace ubírá následujícími cestami: Z hlediska nějakého expertního přínosu či vkladu se na pomyslné nižší úrovni nachází v podstatě velmi jednoduché způsoby využití elektronizace spočívající v tom, že se na jednom místě shromáždí informace, které podle názoru vyučujícího studenti potřebují ke zvládnutí látky (něco jako *compulsory reading*), příp. i to, co studenti mohou používat k získání rozšířených informací (něco jako *recommended reading*). Nemusí jít přitom pouze o elektronicky dostupné texty (ať již naskenované – takže jejich využitelnost je omezená, protože typicky neumožňují ani plnotextové vyhledávání –, nebo přímo vytvořené v elektronické podobě, kdy jde o dokumenty v běžných formátech, prezentace v běžných formátech včetně obrázků apod.), ale třeba i videa (ať již videa z přednášek, nebo speciálně vytvořená krátká videa – jimž lze klidně říkat *podcasts* – v nichž vyučující či jiní experti vysvětlují látku pokud možno jednoduše, ale nikoli nutně zjednodušeně). Příkladem takovýchto způsobů využití elektronizace ve výuce může být třeba *courseware* (s nímž

se lze setkat běžně i na právnické fakultě ZČU) nebo nějaké online vzdělávací kurzy, jako jsou třeba právnické kurzy poskytované olomouckou Právnickou fakultou Univerzity Palackého či Univerzitou Karlovou¹¹⁷ nebo (ve světovém měřítku) aplikací Coursera.¹¹⁸

§ 51

Problémy elektronizace výuky práva

Cílem takového použití elektronizace je nakonec to, aby student látku takto připravenou „vstřebal“ sám bez pomoci vyučujícího, jehož role se pak promění: Buď se stává pouze examínátorem (jako třeba v online kurzech), nebo (a to je samozřejmě důležitější) je tady od toho, aby se studenty probíral pouze to, co nepochopili (protože každý vyučující po určité době praxe z vlastní zkušenosti ví, která látka je obtížná), anebo se studenty procvičuje probíranou látku při její aplikaci na konkrétní problémy, ať již individuálně, či v menších skupinách (čemuž se někdy říká *problem-based education*). Dle mého názoru na tuto svou novou roli mnoho učitelů není připraveno anebo na ni rezignovalo, když jejich předchozí pokusy takto či podobně vyučovat nějak ztroskotaly. Ze své vlastní praxe dlouholetého vyučujícího kurzů teorie práva či lidských práv mohu uvést příklady toho, že studenti takto připravené a snadno dostupné informace často ani nečtou, tudíž se pak s nimi těžko při seminární výuce procvičuje látka, kterou neznají; při řešení praktických příkladů (typicky z interpretace práva, kdy se procvičování interpretačních metod na praktických příkladech přímo nabízí) je aktivní pouze menšina studentů, jejich argumentace je slabá¹¹⁹ apod. V případě nejhoršího možného

¹¹⁷ Tzv. MOOC online kurzy. Dostupné na: <http://www.nostis.org>.

¹¹⁸ Viz přehled právnických kurzů na <https://www.coursera.org/search?query=law&>.

¹¹⁹ Je možná zajímavé, že studenti při práci s judikaturou dle mých zkušeností velmi rychle „převzou“ autoritativní diskurs rozhodnutí vysokých soudů (které někdy svůj právní názor nezduvodní anebo ho zdůvodní spíše slabou argumentací), místo aby se snažili o propracování své argumentace.

„scénáře“ pak tento způsob využití elektronizace vede k tomu, že student do školy prostě vůbec nechodí a jeho interakce s vyučujícím je minimální. Je tudíž zřejmé, že studenti musí být k tomu, aby látku studovali samostatně, motivováni, a protože asi těžko budeme studenty za tuto činnost odměňovat (asi podobně jako lidi neodměňujeme za to, že dodržují právo), musí přijít ke slovu sankce v podobě průběžného prověřování jejich znalostí, neustálého testování atd., a to v průběhu výuky předmětu ještě před zkouškou. Tím se (možná paradoxně) výuka začne přibližovat výuce středoškolské, kdy učitel stále procvičuje, prověřuje apod., až mu na výuku samotnou příliš času nezbyvá. Samozřejmě že jakoukoli aktivní účast studentů na výuce je třeba vítat, protože z nich nedělá pouze jakési „inteligentnější magnetofony“ (u zkoušky „přeřikají“ to, co si někde přečetli), ale studenti se právě takové výuce nezřídka „brání“, protože je pro ně pohodlnější právě takovým „magnetofonem“ být.

Svou roli v tom sehrává bezesporu i fakt, že právnické vzdělávání je spíše „masové“ (např. seminární skupina o padesáti lidech není výjimkou) a nutně nepředpokládá silnou individuální motivaci studenta (protože málokdo jde studovat právo s představou, že na světě bude vykonávat spravedlnost), nepředpokládá ani nějaké předchozí znalosti (snad s výjimkou čtení a psaní), ani intelektuální kapacitu a také to (dle mých specifických zkušeností), že výuka nejen teorie práva či lidských práv, ale třeba i právních dějin zcela zjevně nepatří v očích studentů ke stěžejním oborům, bez nichž se podle nich nelze obejít (na rozdíl od oborů platného práva, jako je typicky právo občanské, trestní či správní) – typický přístup studenta je pak ten, že takové předměty chápou jako jakési „nutné zlo“ (který právník potřebuje být pro svou praxi filozofem či historikem?), kterým je třeba „projít“, abychom se již konečně dostali k něčemu praktickému (protože podle mnoha studentů je teprve praxe naučí, co to je být opravdovým

právníkem). Konečně jde možná i o to, že když jako vyučující strávíme spoustu času tím, abychom studentům relevantní informace na jednom „místě“ shromáždili, podporujeme tím (možná paradoxně) jejich nesamostatnost a jistou pohodlnost či lenost, kdy např. získání knihy v knihovně je v podstatě jistou „exotickou“ činností, na kterou musí být zvláště připravováni (protože sami netuší, kde knihovny jsou, jaké se v nich půjčují knihy, jak se vyhledává v katalozích apod.). Nejde však pouze o knihovny, protože podobně neefektivně vyhledávají třeba i v databázích právnických článků, když typicky za důležitý článek považují článek marginální, protože nemají všeobecné informace o oboru (a tak např. nevědí, kdo je v kterém oboru považován za autoritu, jejíž články se vyplatí číst přednostně).

§ 52

Problém interpretace výsledků u expertních systémů

Vyšší úroveň expertního přínosu při elektronizaci pak znamená tvorbu a využívání systémů, které lze označit za expertní (např. AcademicLex nebo Právní e-slovník – PES¹²⁰, protože informace v nich jsou již dobře strukturované, indexované a efektivně vyhledatelné, kdy plnotextové vyhledávání je pravidlem, ale předpokládá se navíc, že uživatel bude klást promyšlenější a strukturovanější dotaz. Příslowecným kamenem úrazu při používání těchto systémů pak je za prvé to, jak má být položen onen smysluplný strukturovaný dotaz, a za druhé, jak chápat a interpretovat odpověď. Např. dle mých osobních zkušeností, když po studentech chci, aby našli význam určitého termínu pomocí takového systému, studenti často pomocí plnotextového vyhledávání najdou nějaký výskyt termínu (výskyt, který je podle nich ten nejvíce

¹²⁰ Po zadání uživatelského jména a hesla je PES online dostupný na <http://deb.fi.muni.cz/pesnew>.

relevantní) a pak pouze „okopírují“ text, který se v určité vzdálenosti od termínu (v jeho lingvistickém kontextu) nachází, aniž by nejspíše nějak zvlášť uvažovali o tom, jestli je daný kontext smysluplný. Jinými slovy: S textem zacházejí podobně jako počítač, který také pracuje pouze syntakticky, aniž by bral v úvahu význam.¹²¹

K tomu, aby kladli smysluplné dotazy a smysluplně chápali i odpovědi, je dle mého názoru tedy třeba získat všeobecné znalosti nejen z práva, ale i z jiných oborů, a také jisté zkušenosti – teprve tím, že toho sami hodně prohledáme a pročteme, z nás nakonec dělá inteligentního uživatele takového systému. Z toho plyne, že studentům máme poskytovat všeobecné vzdělání (včetně

¹²¹ Teoretik komunikace Jean Lohisse rozlišil několik komunikačních epoch: V epoše mluvení (spojované s tradiční společností) jsou znaky především nápodobou předmětu (který můžeme zjednodušeně chápat jako jeho význam) a slouží především jako nástroj vytváření soudržnosti skupiny. V epoše psaní se znak nejdříve stává prostředkem individualizace (již v antice), pak předmětem uctívání (v křesťanském středověku) a nakonec (v době laicizace) běžným a oficiálním nástrojem komunikace, kdy reprezentuje nějaký abstraktní pojem či předmět, přičemž to, co spojuje arbitrární znak s jeho významem, je společenská konvence. S nástupem mediální komunikace (pro niž je typické používání strojů) znak postupně „sklouzává“ k předmětu samotnému, a tak místo něj nastupuje obraz (jako imitace předmětu): „Nápodoba znamená sklouznutí předmětu ke znaku... Nemůže zde být ani řeči o zastupování, jako je tomu v případě jazyka epochy psaní, kde jsou znaky a předměty navzájem spojeny společenskou konvencí a kde má abstraktní symbol své základy v lidské mysli. V masovém jazyce ustupuje znak-symbol v důsledku dialektického působení vztahu přirozený/umělý znaku-nápodobě, jehož základy spočívají v masmediální transpozici.“ Viz LOHISSE, J. *Komunikační systémy. Socioantropologický pohled*. Praha: Karolinum, 2003 (francouzský originál z r. 1998), s. 157. Na konci devadesátých let také Lohisse spekuloval, jak by se funkce znaku mohla proměnit v budoucnu: „Kdyby snad digitální formalizace informatiky měly být vzorem pro znak v jazyce lidí zítřka, proti podobnému, konvenčnímu a imitovanému by v takovém případě stálo to, čemu navrhuji říkat strojové. Rozumím tím fakt, že základ znaku se už nenachází ani ve světě, ani v mysli, ani v mediální transpozici, ale spočívá ve formalizaci dat prostřednictvím stroje a jejich strojovém zpracování, a to bez jakéhokoliv jiného odkazu než k těmto znakům samotným.“ Viz tamtéž, s. 173. Nuže, když studenti bez velkého uvažování zaměňují jedny znaky za jiné, zdá se, že se snaží napodobovat stroje, čímž nevědomky potvrzují Lohissovu spekulaci.

jistých „vhledů“ do filozofie či dějin), nikoli specializované znalosti (typicky z oborů pozitivního práva), po nichž naopak oni tolik prahnou. Získávání všeobecných znalostí se pak ale často neobejde i bez učení se něčeho „z paměti“, což je typické v případě teorie práva, která by měla poskytovat mj. ucelené znalosti o struktuře práva jako celku, bez jejichž naučení a „zvnitřnění“ není prostě možné být inteligentním uživatelem zde zmiňovaných expertních systémů. (Ostatně nejčastějším problémem pro studenty při výuce teorie práva je dle mých zkušeností to, že struktury ignorují a nechápou tak souvislosti mezi znalostmi, které pro ně představují jakýsi „lineární text“, nikoli „text strukturovaný“ a hierarchizovaný.) Využívání elektronizace ve výuce tedy musí být doplňkem tradiční výuky (včetně přednášek), kdy se pak stává (jak je řečeno již v názvu) dobrým „sluhou“, nikoli špatným „pánem“.

§ 53

Elektronizace nenahradí mezilidskou interakci

Na závěr tohoto oddílu bych pak chtěl ještě říci, že neustálé přesouvání mnoha činností či agend spojených se studiem do elektronizované podoby (typicky konzultace přes e-mail, elektronické zadávání kvalifikačních prací apod.) nejen studenty, ale i vyučující může ve výše nastíněných extrémních podobách (kdy student do školy vůbec nechodí) ochuzovat o mezilidskou interakci, kterou považuji za zvláště důležitou. Myslím, že bychom si měli uvědomit, že *universitas* byla v původním smyslu slova vlastně společenstvím (byť třeba z dnešního hlediska ne příliš žádoucím či lákavým společenstvím, protože šlo vlastně o cech), v němž se ve vzájemných diskusích (jejichž formalizovaný pořádek ve smyslu představení teze, antiteze a argumentace na podporu obou tvrzení – tedy disputaci – přinesla také

středověká univerzitní kultura¹²²) jednak tříbily názory, jednak posilovaly osobní vazby mezi studenty a učiteli navzájem. Připomeňme si také, že špičková vědecká pracoviště (třeba z teorie či filozofie práva) taková společenství pravidelně vytvářejí a neustálé diskuse a podobné formy interakce (třeba v podobě *reading groups*) stojí z velké části za jejich úspěchem. Jestliže si naproti tomu někdo představuje, že výuka se změní v jakousi odosobněnou „továrnu“ a elektronizaci chápe jako nástroj k jejímu vytvoření, pak jde zcela jasně proti takovéto představě. Nejde ani tak o to (jak kdesi psal Woody Allen), že do školy nechodíme proto, aby nám někdo předčítal z knih, které si můžeme číst sami doma, ale proto, abychom poznali, co jsou zač naši spolužáci a učitelé. Jde spíše o to, že diskuse probíhající mezi reálnými lidmi „u jednoho stolu“ nemohou být nahrazeny těmi elektronizovanými (typicky ve formě internetových fór či facebookových skupin), protože diskuse znamená, že jsme schopni i ochotni třeba i změnit své názory pod tíhou argumentů druhého, nikoli to, že se navzájem utvrzujeme ve svých vlastních názorech (viz ony pověstné „facebookové bubliny“). Jestliže se diskuse ve veřejném prostoru čím dál tím více posunuje k elektronickým formám, je dobré uvědomit si, že takovéto diskuse jsou nejen daleko náchylnější k manipulaci (typicky kvůli použití robotů¹²³), ale především posilují polarizaci společnosti, která je již i tak dost velká i bez nich (o čemž může svědčit nejen dnes tolik oblíbený „strašák“ populismu

¹²²Viz např. NOVIKOFF, A. J. *The Medieval Culture of Disputation. Pedagogy, Practice and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.

¹²³Viz např. SCHEINER, B. Bots Are Destroying Political Discourse As We Know It. *The Atlantic*. 7. ledna 2020. Dostupné na: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/01/future-politics-bots-drowning-out-humans/604489>. Např. nedávná studie vědců z Brown University ukázala, že čtvrtina tweets v diskusích o změně klimatu je produkována roboty – viz MILMAN, O. Revealed: quarter of all tweets about climate crisis produced by bots. *The Guardian*. 21. února 2020. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/technology/2020/feb/21/climate-tweets-twitter-bots-analysis>.

chápaného jako nedůvěra v elity,¹²⁴ ale třeba také „patové“ výsledky mnoha volebních klání z poslední doby¹²⁵).

§ 54

Umělá inteligence v právu

Jde-li o elektronizaci práva jako takovou, v posledních letech se objevuje trend využívání nástrojů tzv. umělé inteligence (typicky strojového učení¹²⁶ či *natural language processing* – NLP) na velké množství dat (*big data*). Zajímavé to může být v případě, že takové nástroje použijeme na judikaturu, které je skutečně obrovské množství, takže využití nástrojů umělé inteligence se v tomto případě přímo nabízí. Instruktivním příkladem může být třeba použití NLP na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva (přičemž tento příklad volím z toho důvodu, že je mi judikování o lidských právech profesně blízké): Např. v roce 2016 tým výzkumníků soustředěný kolem University College London použil NLP pro analýzu rozhodnutí tohoto soudu týkající se článků 3, 6 a 8 Evropské úmluvy o lidských právech (celkem 584 rozhodnutí) a docílil predikce 79 % rozhodnutí, kdy jedním z hlavních poznatků byl ten, že fakta případu se ukazují jako faktor pro predikci důležitější než faktory jiné.¹²⁷ V roce 2018 zase

¹²⁴ Viz např. přehledovou práci BADIE, B., VIDAL, D. (eds.) *Le retour des populismes. L'état du monde 2019*. Paris: La Découverte, 2018.

¹²⁵ Viz např. HENLEY, J. Spain stalemate shows inconclusive elections are the new normal. *The Guardian*. 11. listopadu 2019. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2019/nov/11/spain-stalemate-inconclusive-elections-new-normal>.

¹²⁶ Pro základní orientaci o strojovém učení viz např. BUCHANAN, B., MILLER, T. Machine Learning for Policymakers. What It Is and Why It Matters. *Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs Paper*. Červen 2017. Dostupné na: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/MachineLearningforPolicymakers.pdf>.

¹²⁷ ALETRAS, N., TSARAPATSANIS, D., PREOTIUC-PIETRO, D., LAMPOS, V. Predicting judicial decisions of the European Court of Human Rights: a Natural Language Processing Perspective. *PeerJ Computer Science*. October 2016. Dostupné na:

jiný tým z univerzity v nizozemském Groningenu stejnou metodou použitou na judikaturu rovnou k devíti článkům téže úmluvy docílil průměrné predikce 75 % rozhodnutí, přičemž se orientoval na fráze použité v rozhodnutích (přičemž tu část rozsudku, v níž soud vysvětluje právní argumenty, vynechal z analýzy, protože by zkreslovala strojové učení).¹²⁸ Oba tyto příklady podle mého ukazují, že nástroje umělé inteligence lze používat jako dobrého „sluhu“ v tom smyslu, že jsme získali poznatky relevantní pro další výzkum, typicky k vytváření dalších hypotéz (v daném případě o rozhodování Evropského soudu pro lidská práva), v nichž již bude svou roli pravděpodobně hrát i právo. Zjednodušeně řečeno, je možné, že role práva „začíná“ tam, kde „končí“ lingvistika (jejímž nástrojem je třeba NLP).

Jiným příkladem použití umělé inteligence na *big data* judikatury jako dobrého „sluhy“ je výzkum, který nedávno provedl ve Francii Michael Benasty na své platformě Supra Legem, kdy takto analyzoval 350 tisíc rozhodnutí (dostupných v oficiálním elektronickém systému Legifrance) francouzských správních tribunálů, v nichž tyto tribunály přezkoumávaly správní rozhodnutí o tom, že cizinec musí opustit Francii (protože jsou nejčastější).¹²⁹ Benasty na internetových fórech získal informaci od jednoho asistenta na správním tribunálu, že někteří předsedové senátů těchto tribunálů instruuji své asistenty (kteří jim připravují rozhodnutí), že mají vypracovat návrh rozhodnutí v neprospěch cizinců ještě dříve, než prozkoumají spis. Benasty zjistil, že cizinci napadající tato rozhodnutí byli v letech 2012 až 2015 neúspěšní v 78 až 81

<https://peerj.com/articles/cs-93>.

¹²⁸ MEDVEDEVA, M., VOLS, M., WIELING, M. Using machine learning to predict decisions of the European Court of Human Rights. *Artificial Intelligence and Law*. 26 June 2019. Dostupné na: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10506-019-09255-y>.

¹²⁹ Viz BENASTY, M. L'impartialité de certains juges mis a mal par l'intelligence artificielle. *Village de la justice*. 24. března 2016. Dostupné na: <https://www.village-justice.com/articles/impartialite-certains-juges-mise,21760.html>.

procentech případů pro různé obvody odvolacích tribunálů, a poté vybral tři předsedy senátů, jejichž rozhodnutí se pohybovala pro dané obvody nejvíce nad průměrem (takže podáním cizinců téměř vůbec nevyhovovali) a nejvíce pod průměrem (takže cizinci před nimi byli naopak úspěšnější). Tyto poznatky včetně jmen konkrétních předsedů senátů pak publikoval, čímž chtěl poukázat nejen na nejednotnost soudní praxe (pomocí známého *naming and shaming*), ale i přinést jistý indikátor toho, že k nepřijatelné praxi (výše zmiňovanému instruování asistentů) opravdu může docházet. Zajímavé je, že následovala kritická reakce soudců samotných, kteří pak velmi rychle prosadili změnu zákona o reformě pro justici, který od března 2019 obsahuje nový článek 33, jenž zakazuje psát o soudcích jmenovitě a takové psaní dokonce trestá trestem odnětí svobody na pět let.¹³⁰ Došlo tak k nejspíše nepřijatelnému zásahu do svobody vědeckého bádání,¹³¹ když si uvědomíme, že kdyby podobný zákaz platil u nás, třeba práce Terezy Papouškové¹³² nebo Jana Chmela¹³³ by nemohly být vůbec publikovány, stejně jako by se tak stalo v případě průkopnické práce Glendona Schuberta věnované kvantitativnímu výzkumu amerického nejvyššího soudu¹³⁴, kdyby podobný zákaz platil v USA. Toto použití umělé inteligence jako dobrého „sluhy“ poukazujícího na nejednotnost rozhodování (a indikujícího nepřijatelnou praxi) tedy nebylo úspěšné pro odpor soudcovského stavu jako celku, za nějž se postavil i stát.¹³⁵

¹³⁰ Pro znění tohoto článku viz https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2019/3/23/2019-222/lo/article_33.

¹³¹ Jak tvrdí např. článek LANGFORD, M., MADSEN, M. R. France Criminalises Research on Judges. *Verfassungsblog*. 22. června 2019. Dostupné na: <https://verfassungsblog.de/france-criminalises-research-on-judges>.

¹³² PAPOUŠKOVÁ, T., PAPOUŠEK, J. Ústavní soudci v kvantitativní perspektivě. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2017, roč. 25, č. 1, s. 73–92.

¹³³ CHMEL, J. Politika na Ústavním soudě? Vliv politického přesvědčení na hlasování soudců „druhého“ Ústavního soudu. 2. část. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2013, roč. 21, č. 4, s. 475–483.

¹³⁴ SCHUBERT, G. A. *Quantitative Analysis of Judicial Behavior*. Glencoe: The Free Press, 1960.

¹³⁵ Francouzský zákaz zde nechci nijak obhajovat, ale možná se lze pokusit o jisté

Nyní se podívejme na příklady, kdy podle mého názoru může docházet k použití umělé inteligence spíše jako špatného „pána“, které pocházejí z Francie:¹³⁶ Jak je patrné již z předchozího příkladu, Francie publikovala již před r. 2016 mnoho judikatury v rámci oficiálního systému Legifrance. V r. 2016 pak byl přijat tzv. zákon Lemaire (nazývaného takto podle hlavní navrhovatelky)

vysvětlení toho, proč francouzští soudci a stát zareagovali takto ostře: Lze totiž tvrdit, že francouzská justice je dlouhodobě postavena na představě, že soudní rozhodnutí je „odosobněné“ v tom smyslu, že jím „promlouvá“ neosobní „síla“ práva, nikoli konkrétní lidé (na rozdíl třeba od představy známé z angloamerického prostředí). Nemusíme chodit až k představě soudce jako „úst zákona“, protože si stačí porovnat rozdíl v organizaci vysokých soudů třeba v USA a ve Francii: Z institucionálního hlediska představuje americký nejvyšší soud příklad do jisté míry „extrémního“ uspořádání, když jde spíše o „devět malých právnických firem“ (jak to bylo výstižně vyjádřeno třeba v O'BRIEN, D. M. Storm Center. *The Supreme Court in American Politics*. 3. vydání. New York: W. W. Norton, 1993, s. 164 an.), když všichni jeho soudci jsou silnými individualitami, disenty jsou běžné, o soudním aparátu (*law clerks*) si soudci rozhodují sami, skupinová interakce mezi soudci je omezená (společně vlastně „jen“ vybírají případy, kterým poskytnou *certiorari*, společně hlasují o rozsudku a většina pak společně vytváří rozhodnutí soudu, přičemž při psaní odůvodnění může ještě docházet k přeskupování hlasů a argumentů) a medializace kauz vysoká. Oproti tomu druhý „extrém“ představuje třeba francouzská státní rada (která plní mj. i roli nejvyššího správního tribunálu), jejichž členové ani nemusí být právníky, soud má relativně dostatečný a stabilní „expertní“ aparát, který soudcům zásadně pomáhá v práci, soud hovoří jednotným hlasem navenek bez možnosti disentů (někdy není známo ani jméno zpravodaje, který často zásadním způsobem ovlivňuje rozhodnutí) – což však nutně neznamená, že na rozhodnutí se opravdu podílejí všichni soudci – a role v mediálním světě je minimální, takže soud se prezentuje spíše jako „sluha státu“, který se drží v pozadí. V prostoru mezi těmito dvěma „extrémy“ (mezi soudem jako jistou „federací soudců“ a soudem jako jistým „byrokratickým orgánem“) se pak pohybuje třeba naše vysoké soudy (tedy ústavní soud, nejvyšší soud a nejvyšší správní soud).

¹³⁶ Protože v používání umělé inteligence existují v současnosti vlastně pouze dvě světové „velmoci“, kterými jsou USA a Čína (viz např. KAI-FEE, L. *AI Superpowers. China, Silicon Valley and the New World Order*. Boston – New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2018), je uvádění příkladů z Evropy na první pohled nevhodné – protože Evropa se (zjednodušeně řečeno) snaží spíše umělou inteligenci regulovat, než aby se také připojila k těmto dvěma „velmocem“ (podobně jako u regulace pomocí GDPR). Francouzské právní prostředí nám však může být bližší než americké (které je komplikováno „dualitou“ federálního práva a práva jednotlivých členských států federace) nebo čínské (které si typicky s ochranou soukromých dat a lidskými právy obecně nedělá velké starosti).

o digitální republice (*loi pour une République numérique*¹³⁷), který předpokládá mj. publikaci všech soudních rozhodnutí (odhadovaných na cca 1,5 milionu ročně) v anonymizované podobě. Ačkoli má tento závazek dodnes problémy s implementací (protože státní rada dodnes nevydala prováděcí dekret), je zřejmé, že takovéto ohromné množství otevřených dat přímo vede či v blízké budoucnosti povede k rozvoji komerčních produktů IT společností zaměřených přímo na právo a využívajících (jak je u *big dat* pravidlem) nástroje umělé inteligence.¹³⁸ O tom, jak tyto produkty fungují již dnes, informují média: Např. v r. 2017 se bylo možno dočíst o softwaru Prédicitive pracujícím s cca 1,5 milionu rozhodnutí. Tento software dovede mj. říci, že v případě, kdy je zaměstnanec propuštěn z práce z důvodu, že urazil zaměstnavatele (*licenciement pour injure*), je pro zaměstnance (který takové propuštění z práce napadá a požaduje odškodnění) lepší, aby tvrdil, že byl trochu opilý, a měl místo výkonu práce v Bretani. Software najde pro zaměstnance i nejúspěšnější právní argumentaci.¹³⁹ Podobně funguje i software Case Law Analytics, když poskytuje obdobné informace třeba o výši majetkové kompenzace při rozvodu (*prestation compensatoire*) u jednotlivých soudů, jak se bylo možné dočíst v minulém roce.¹⁴⁰ Co je na těchto informacích, které software přináší, nejzajímavější, je fakt, že

¹³⁷ Text zákona je dostupný na: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2016/10/7/ECFI1524250L/jo/texte>.

¹³⁸ Vhodným zdrojem informací o použití umělé inteligence především ve francouzském právu je např. blog *Un blog pour l'information juridique*. Dostupné na: <https://www.precisement.org/blog/Intelligence-artificielle-en-droit-derriere-la-hype-la-realite.html>.

¹³⁹ SENNEVILLE, V. Justice prédictive: la data et les algorithmes entrant dans les prétoires. *Les Échos*. 22. března 2017. Dostupné na: <https://business.lesechos.fr/entrepreneurs/idees-de-business/0211898197671-justice-predictive-les-algorithmes-et-la-data-entrent-dans-les-pretoires-307641.php>.

¹⁴⁰ COLLAS, A. L'intelligence artificielle, nouvel outil pour faciliter le travail des avocats. *Le Monde*. 30. července 2019. Dostupné na: https://www.lemonde.fr/economie/article/2019/07/30/l-intelligence-artificielle-nouvel-outil-pour-faciliter-le-travail-des-avocats_5494947_3234.html.

jde zjevně o informace, které lze efektivně použít, ale o nichž vůbec nevíme, proč jsou zrovna takové, jaké jsou. Jinak řečeno, nedovíme se z nich např. to, proč jsou soudci k trochu opilému zaměstnanci benevolentnější (když bych třeba u nás čekal spíše opačný přístup, kdy alkohol na pracovišti je pro zaměstnance spíše „přítěžující“ okolností) a proč se přístup britských soudců liší od těch ostatních. Osobně mi to připomíná příklad použití umělé inteligence, o němž jsem četl v červenci 2013 (kdy jsem o fenoménu *big data* a umělé inteligence četl vůbec poprvé):¹⁴¹ Město New York za starostování Michaela Bloomberga v letech 2012 až 2013 uplatnilo nástroje umělé inteligence, aby zvýšilo efektivitu protipožárních kontrol (na jejichž provádění nebylo dost protipožárních hlídek). Umělá inteligence např. zjistila, že v domech, jejichž majitelé požádali o povolení k oškrábání omítky, je riziko požáru velmi nízké, takže do těchto domů není třeba protipožární hlídky posílat. Díky této a podobným informacím se efektivita protipožárních kontrol zvýšila ze 13 % na 70 %. Opět jsme tedy získali informaci, která je efektivně použitelná bez toho, abychom se dověděli cokoli o tom, z jakých příčin dochází v New Yorku k požárům. Jinak řečeno, pokud se spolehne na informace získané pomocí umělé inteligence, získáme sice velice rychle dobře použitelný efektivní nástroj, jak se vyrovnat s určitým jevem, ale nedovíme se nic o daném jevu – naše poznání jevu (typicky jeho příčin a následků) stále absentuje stejně jako předtím. Pokud se někteří z nás stále ještě domnívají, že věda má přinášet nějaké poznání (z něhož pak technika učiní efektivní nástroje), pak nás umělá inteligence z hlediska vědeckého vlastně nemusí vůbec nikam posouvat, pokud ji budeme chápat jako „pána“, jehož informace se má pouze bez dalšího použít, a nikoli jako „sluhu“, který nám dodává materiál k vytváření hypotéz, které

¹⁴¹CUKIER, K., MAYER-SCHÖNBERGER, V. *Mise en donnés du monde, le déluge numérique. Le monde diplomatique. Juillet 2013.* Dostupné na: <https://www.monde-diplomatique.fr/2013/07/CUKIER/49318>.

budeme později ověřovat. Když se vrátíme k informaci poskytnuté softwarem Prédicitive a když ji použijeme bez nějaké reflexe – k čemuž mají studenti zřetelnou tendenci, jak bylo řečeno výše –, potenciálně pochybná soudní praxe se může velmi snadno „zakonzervovat“, když ji bude takto používat většina praktiků právě proto, že je efektivní. Tím, kdo bude vytvářet návody pro praxi, již totiž nebudou vysoké soudy (jejichž úkolem je pravidelně sjednocovat soudní praxi), ale naopak průměrný soudce, protože jeho „přístup“ bude umělá inteligence odhalovat a praxe ji bude bez dalšího „kopírovat“ – včetně všech zaujatostí, předsudků či chyb, jak se to již dnes velmi dobře ví.

§ 55

Význam všeobecných znalostí

Závěrem tedy zbývá říci to, že elektronizace práva, ať již v podobě jednoduchých nástrojů (shromáždění relevantních informací na jednom místě), v podobě složitějších systémů (expertní systémy), nebo v podobě nástrojů umělé inteligence (o kterých ani jejich tvůrci vůbec nemusí vědět, jak přesně fungují), může být velmi dobrým nástrojem nejen ve výuce práva, ale i v právní vědě či v právní praxi, pokud je používána poučeným uživatelem, což zejména pro výuku znamená, že se nelze vzdát tradičních způsobů výuky, jejichž cílem by však nemělo být nějaké memorování faktů bez dalšího, ale spíše získání všeobecných znalostí (nejen o právu), bez nichž se poučeným uživatelem elektronických nástrojů v právu pravděpodobně nestaneme.¹⁴² Je samozřejmě jasné, že používání takovýchto nástrojů nemůžeme šmahem

¹⁴² Možná lze použít jistou analogii v učení se cizímu jazyku: Ačkoli jsou dnes již dobře dostupné velmi dobré automatické překladače, pravděpodobně to nepovede k vymýcení klasických způsobů učení se cizím jazykům lidmi samotnými. Naopak: Automatický překladač slouží jako dobrý „sluha“ někomu, kdo se jazyk již naučil.

odmítnout: Nelze přece nějak staromilsky očekávat, že se vzdáme efektivních technických nástrojů jenom proto, že třeba nějak posilují pocit určité „odosobněnosti“ člověka a jeho odtržení od „živého“ světa, jak o tom už kdysi dávno (ve věku „předelektro-nickém“) psal třeba Heidegger.¹⁴³ Jde-li specificky o případ použití nástrojů umělé inteligence, může sloužit jako dobrý „sluha“ tehdy, pokud informace, které poskytuje, budeme používat jako krok k prohlubování našeho poznání, nikoli jako nástroj, který lze bez dalšího automaticky použít – naopak, pokud třeba jako studenti nebo advokáti provedeme pohodlnou úvahu, „proč bych měl vymýšlet něco nového, když stačí udělat totéž, co mi poradil software“, pak se může stát velmi rychle z dobrého „sluhy“ špatným „pánem“. Ostatně sami výzkumníci pracující s umělou inteligencí často varují nejen před tím, že umělá inteligence může šířit naše předsudky, ale poukazují i na to, že dodává další moc těm, kteří jí už mají více než ostatní, a tak posiluje nerovnosti (a nemusí jít zrovna o případ čínského či jiného autoritářského režimu).¹⁴⁴ Vhodným příkladem může být to, jak jsou nástroje umělé inteligence použity k automatizovanému rozhodování (tedy rozhodování bezesporu efektivnímu, ale nerefektovanému) třeba o sociálních dávkách nebo v jiných případech, které

¹⁴³ „Jakmile se člověka neskryté netýká už ani jako předmět, nýbrž výlučně jako použitelný stav a člověk je v rámci této bezpředmětnosti už jen zjednavatelem použitelných stavů, pohybuje se člověk na nejzazším okraji srážu, totiž tam, kde i on sám má být chápán už jen jako použitelný stav. Nicméně právě takto ohrožený člověk se vypíná jako pán země. Tím se šíří zdání, že všechno, s čím se setkává, existuje, jen pokud je to dílo člověka. Toto zdání plodí pak poslední, neklamnější dojem. Podle něj to vypadá tak, jako by člověk potkával všude už jen sebe sama.“ Viz HEIDEGGER, M. *Otázka techniky*. In: HEIDEGGER, M. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 26. Jestliže dnes za mnohé volně šířitelné aplikace vlastně „platíme“ tím, že produkujeme data o sobě samých a svých životech (včetně intimních detailů), pak je zřejmé, že se člověk sám stal oním použitelným stavem (Bestand), jak o tom mluvil Heidegger.

¹⁴⁴ MADRIGAL, A. C. Tech Experts Are Pessimistic About Their Industry. *The Atlantic*. 21. února 2020. Dostupné na: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/02/tech-experts-think-internet-ruining-democracy/606919>.

se týkají těch chudých a sociálně znevýhodněných.¹⁴⁵ Zdá se, že někteří právníci si toto nebezpečí použití umělé inteligence již uvědomili.¹⁴⁶ Jde-li o vztah použití umělé inteligence k poznání jako takovému, je vhodné připomenout si, že umělá inteligence aplikovaná na společenské jevy¹⁴⁷ v podstatě jen opakuje to, co jsme jako obrovské množství lidí sami udělali: Jestliže poznání sebe sama spočívá mimo jiné v tom, abychom se na sebe pokusili podívat zvenčí pohledem druhého, pak umělá inteligence takovýto pohled nenabízí, protože pomocí jejích nástrojů se na sebe nedíváme očima někoho jiného, ale očima statisticky průměrného „masového“ člověka.

¹⁴⁵ PILKINGTON, E. Digital dystopia: how algorithms punish the poor. *The Guardian*. 14. října 2019. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/technology/2019/oct/14/automating-poverty-algorithms-punish-poor>.

¹⁴⁶ Viz např. rozhodnutí haagského okresního soudu z 5. února 2020, které prohlásilo za rozporné s lidskými právy používání nástrojů umělé inteligence při odhalování případů porušování práva při výplatě sociálních dávek (*welfare fraud*), protože nizozemský zákon o indikaci systémového rizika (tzv. *wet SyRI*), který použití těchto nástrojů autorizuje, porušuje právo na soukromí dle čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech tím, že nástroje jsou nedostatečně transparentní a jejich použití může vést k diskriminaci na základě sociálního a hospodářského postavení. Nizozemský text rozhodnutí je dostupný na: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2020:865>. Okresní soud je však soudem prvního stupně, tudíž jeho rozhodnutí ještě může být změněno ve druhé instanci odvolacím soudem a (cestou kasace) i nejvyšším soudem, tudíž je dle mého názoru předčasně hovořit o nějakém světově významném precedentu (protože podobné nástroje pro zvýšení efektivitivy svých sociálních systémů používá třeba i britská či australská vláda), jak o tom píše některá média.

¹⁴⁷ Samozřejmě, že *big data* pro použití umělou inteligencí nemusí být produkována pouze lidmi: Patrně největší objem dat je produkován stroji či věcmi (tzv. internet věcí).

Shrnutí

Kolektivní monografie Elektronizace výuky práva je pokusem shrnout dosavadní zkušenosti s digitalizací výuky na Právnické fakultě Univerzity Karlovy (PF UK), Právnické fakultě Západočeské univerzity (PF ZČU) a s programy vyvíjenými pro potřeby výuky v Ústavu státu a práva Akademie věd ČR (ÚSP AV ČR) a Fakulty informatiky Masarykovy univerzity (FI MU).

Autoři se postupně zabývají problémy elektronizace právních textů a jejich specifikami (§ 5, § 7 až 19), zkušenostmi s výukou podporovanou digitálními technologiemi (§ 24 až 26, § 38 až 41 a § 42 až 44), výzkumem v této oblasti (§ 1 až 4, § 24 až 37), výsledky sociologického výzkumu orientovaného na studenty PF UK (§ 46 až 49) a konečně negativními vlivy digitalizace (§ 50 až 52).

Všichni autoři jsou jednotní v názoru, že digitalizace je nezvratným procesem, který pozitivně přispívá ke zkvalitnění výuky práva. Na způsob, jak tento proces efektivně realizovat, však panují názory různé.

Ze zkušeností s vývojem speciálních programů podporujících výuku práva vyplývá, že tyto programy nemohou vytvořit právnické fakulty samy a nelze ani očekávat, že je vytvoří komerčně orientované firmy. Právo je specifický obor, který vyžaduje originální přístupy ke zpracování dat i programovému vybavení. Za efektivní lze považovat interdisciplinární spolupráci výzkumných pracovišť právnických (ÚSP AV ČR), lingvistických (FI MU, Český

národní korpus), kybernetických a programátorských s tím, že právnické fakulty jsou místem provozování, testování nových programů a zpracování dat (např. učebnice).

Elektronizace výuky práva je dlouhodobý proces, který přináší revoluční změny proměňující výuku jak na straně studentů, tak učitelů. Není třeba zastírat, že mnohdy, zejména u učitelů, naráží na v jistém smyslu pochopitelný odpor. Požadavky vytvářet např. nové digitální učebnice, které nejsou svázány striktní linearitou textů, vyžadují složité strukturální změny, zpracování právních ontologií a redukci právní terminologie, nejsou skutečně zvládnutelné primitivními metodami. Je však třeba si uvědomit, že elektronizace výuky práva bude mít jen tehdy smysl, jestliže povede ke kvalitativnímu posunu ve výuce samé.

Budoucnost právních informačních systémů lze spatřovat v přechodu od jednoduchých systémů k systémům schopným poskytnout automatické analýzy především právních textů. Paradoxně se však ukazuje, že např. klasické učebnice první poloviny 20. století byly z infromatického hlediska zpracovány lépe než ty současné. Totéž lze pozorovat i u starších právních předpisů.

Je zřejmé, že elektronizace nepřináší jen samá pozitiva. Ukazuje se, že studenti sice mnohdy dokážou nalézt relevantní informace, ale chybí jim schopnost porozumění textu a následné interpretace. Zdá se, že bude třeba mnohem větší pozornost věnovat otázkám teoretickým a všeobecnému vzdělání. Tomuto trendu mimo jiné svědčí i stav českého právního řádu s jeho extrémním novelizačním tempem. Elektronizace tak představuje výzvu ke změně tradičního přístupu k výuce s cílem orientace na faktické dovednosti studentů na straně jedné a zkvalitnění výuky jak na straně učitelů, tak studentů.

Summary

The collective monograph entitled „Electronization of Law Teaching“ is an attempt to summarize the existing experience with digitization of teaching at the Faculty of Law of Charles University, at the Law Faculty of University of West Bohemia, and with programs developed for teaching purposes at the Institute of State and Law of the Czech Academy of Sciences and at the Faculty of Informatics of Masaryk University.

The authors covered issues in the areas of electronization of legal texts and their specificities (§ 5, § 7–19), experience with teaching supported by digital technologies (§ 24–26, § 38–41 and § 42–44), research in this field (§ 1–4, § 24–37), results of sociological research focused on students at the Faculty of Law of Charles University (§ 46–49), and negative effects of digitization (§ 50–52).

All authors believe that digitization is an irreversible process that positively contributes to improving the quality of law teaching. However, the opinions on how to effectively implement this process differ.

Experience with the development of special programs supporting the teaching of law suggests that these programs cannot be created by law schools themselves, nor can they be expected to be created by business-oriented companies. Law is a specific field that requires original approaches to data processing as well

as software. Efficient interdisciplinary cooperation can be seen between research institutes in the fields of law (Institute of State and Law of the Czech Academy of Sciences), linguistics (Faculty of Informatics of Masaryk University, Czech National Corpus), cybernetics, and programming, while the law faculties are the sites for observation, testing new programs, and data processing (ex. textbooks).

Electronization of law teaching is a long-term process that provides revolutionary changes transforming teaching for both students and teachers. It cannot be denied that often, especially in case of teachers, this process faces a somewhat understandable resistance. For example, creating new digital textbooks, not bound by strict linearity of texts, requires complex structural changes, processing of legal ontologies, and reduction of legal terminology, and really cannot be managed by primitive methods. However, it should be realized that electronization of law teaching only makes sense if it leads to a positive qualitative shift in the teaching itself.

The future of legal information systems can be seen in the transition from simple systems to systems capable of providing automatic analyzes of legal texts in particular. Paradoxically, however, it turns out that, from IT perspective, classical textbooks of the first half of the 20th century were designed and elaborated better than current ones. The same can be observed in older legislation.

Obviously, electronization does not only bring about benefits. It turns out that while students are often able to find relevant information, they lack the ability to understand the text and interpret it. It seems that much more attention will have to be paid to issues of theory and general education. This trend is, inter

alia, evidenced by the state of the Czech legal system with its extreme pace of amendments. Electronization can thus be seen as a challenge, inciting us to change the traditional approach to teaching with the aim of focusing on actual skills of students on the one hand and improving the quality of teaching on the part of both teachers and students on the other.

Rejstřík

Čísla znamenají paragrafy:

A

automatické tagování 14

B

big data 54

digitalizace 1, 13

dva myšlenkové proudy

českých civilistů 42

C

celostátní informační

systém 3, 6

cíl výuky právních

informačních systémů 39

cloudová úložiště 46

Corpus iuris civilis 42

courseware 50

Č

Český datový archiv 33

D

digitální učebnice práva 7, 19

dotazníkové šetření o výuce 47

E

elektronizace a mezilidská
interakce 53

elektronizace odborných
zdrojů 42

elektronizace právních
předpisů 46

elektronizace výuky práva 7

e-learning 47

expertní systémy 52

extrémní nadprodukce

novelizací 9

F

formální struktura právních

textů 13

fulltextové vyhledávání 3

H

hypertextová metoda 29

I

index PIS 25

informační systém Studium 46

informatizace práva v ČR 5
informační váha 10
interaktivní formuláře pro
tvorbu podání 48
interpretační metody 41

J

jednoduchá elektronizace 50
jednoslovné právní termíny 11

K

kursy poskytované
na dálku 46
kvalitní zpracování dat 5

L

legimatika 34
legislativní inflace 9
Legislativní pravidla vlády 5
lemmatizace 11
literatura k římskému
právu 43

M

metodologie římského
práva 44
MOOC kurzy 46
Moodle 46

N

natural language
processing 54

neúplná právní informace 41
norma pro tiskovou
strukturu 14
nový občanský zákoník 42

O

obsahová struktura
– rubriky 13
odkazy 15
online vzdělávací kurzy 50
orientace politických stran 9

P

právní informace 38
právní informatika 3
právní jazyk 10
právní řád jako celek 9
právní termíny 10
právní termíny doktrinální 10
problem-based education 51
problém moderní české
civilistiky 44
projekt ASPI 3
projekt eSbírka 21
projekt eLegislativa 21
projekt LEGSYS 3
projekt LOIS 3
projekt PALLAS 3
projekt PES 3, 35
projekt „Výživné“ 3
první informační právní
systém v ČR 3

R

role právní vědy v římském právu 44

Ř

římské právo 42

S

sémantické grupy 11

složené právní termíny 12

složitost českého právního řádu 9

statistika legislativy ČR 33

strojové učení 54

struktura právního řádu 9

struktura právních textů 13

strukturovaný dotaz 41

systém Turnitin 46

tezaurus 3

tisková struktura právních textů 14

triáda pojmů 39

U

umělá inteligence 54

umělá inteligence jako špatný pán 55

V

vliv legislativy EU 9

vyplňování mezer v právu 44

výzkumy orientované na legislativu 32, 37

význam diskuzí 53

význam všeobecného vzdělání 52, 55

Z

základy legislativy – výuka 24

základní logické operátory 41

základní právní pojmy 41

Přehled autorů

prof. JUDr. Karel Beran, Ph.D.,

Katedra teorie práva a právních učení, Univerzita Karlova

doc. JUDr. František Cvrček, CSc.

Katedra teorie práva, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni

doc. JUDr. Petr Dostálík, Ph.D.

Katedra právních dějin, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni

Mgr. Viktor Hatina

Centrum právních dovedností, Právnická fakulta, Univerzita Karlova

JUDr. František Novák, CSc.

Katedra teorie práva, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni

JUDr. Michal Šejvl, Ph.D.

Katedra teorie práva, Fakulta právnická, Západočeská univerzita v Plzni

JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie, Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Elektronizace výuky práva

František Cvrček – František Novák – Karel Beran – Petr Dostálík
– Michal Urban – Viktor Hatina – Michal Šejvl

Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí
Západočeské univerzity v Plzni.

Recenzenti:

JUDr. Eduard Bárány, DrSc.

doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.

Grafický návrh obálky:

Petra Jelínková

Typografická úprava:

Jakub Pokorný

Vydala:

Západočeská univerzita v Plzni

Univerzitní 2732/8, 301 00 Plzeň

První vydání, 120 stran

Pořadové číslo: 2347, ediční číslo: 55-029-20

Plzeň 2020

ISBN 978-80-261-0997-6

ISBN 978-80-261-0981-5 (brožovaná vazba)